

AR SAUGI LIETUVOS VISUOMENĖ?

LIETUVOS GYVENTOJŲ VIKTIMIZACIJOS PATIRTIS IR

POŽIŪRIS Į BAUDŽIAMĄJĄ JUSTICIJĄ

BEI VISUOMENĖS SAUGUMĄ

IS THE LITHUANIAN SOCIETY SAFE?

LITHUANIAN POPULATION'S VICTIMIZATION EXPERIENCE

AND ATTITUDES TOWARDS CRIMINAL

JUSTICE AND PUBLIC SAFETY

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS
JUNGTINIŲ TAUTŲ VYSTYMO PROGRAMA
SEIMAS OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA
UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME

Aleksandras Dobryninas
Vladas Gaidys

AR SAUGI LIETUVOS VISUOMENĖ?

LIETUVOS GYVENTOJŲ VIKTIMIZACIJOS PATIRTIS IR
POŽIŪRIS Į BAUDŽIAMĄJĄ JUSTICIJĄ
BEI VISUOMENĖS SAUGUMĄ

IS THE LITHUANIAN SOCIETY SAFE?

LITHUANIAN POPULATION'S VICTIMIZATION EXPERIENCE
AND ATTITUDES TOWARDS CRIMINAL
JUSTICE AND PUBLIC SAFETY

VILNIUS
2004

UDK 316.6(474.5)

Do-32

Leidiny s parengtas JTVP programos
PARAMA ĮGYVENDINANT
NACIONALINĮ ŽMOGAUS TEISIŲ RĖMIMO IR
APSAUGOS VEIKSMŲ LIETUVOS RESPUBLIKOJE PLANĄ
(LIT/02/005) užsakymu

This publication is issued under the UNDP programme
SUPPORT TO IMPLEMENTATION
OF THE NATIONAL HUMAN RIGHTS
ACTION PLAN (LIT/02/005)

Recenzavo prof. dr. TOMA BIRMONTIENĖ,
prof. habil. dr. VYTAUTAS PIESLIAKAS

Reviewed by Prof. Dr. TOMA BIRMONTIENĖ
Prof. Dr. Habil. VYTAUTAS PIESLIAKAS

ISBN 9955-534-70-2

TURINYS

ĮVADAS	7
1 skyrius	
LIETUVOS GYVENTOJŲ VIKTIMOLOGINĖ PATIRTIS	13
1.1. Viktimizacijos patirtis	14
1.2. Bendravimo su teisės sauga patirtis	20
2 skyrius	
POŽIŪRIS Į BAUDŽIAMĄJĄ JUSTICIJĄ	25
2.1. Institucijų darbo, mažinant nusikaltimų skaičių Lietuvoje, vertinimas	27
2.2. Požiūris į nusikaltimų rūšis	32
2.3. Požiūris į bausmes	41
2.4. Informacijos šaltiniai apie baudžiamąją justiciją ir žiniasklaidos veiklos nušviečiant nusikaltimų problematiką vertinimas	49
2.5. Nusikaltimų kontrolės ir prevencijos Lietuvoje programa	56
3 skyrius	
SAUGUMO JAUSMAS IR ŽMOGAUS TEISIŲ LIETUVOJE VERTINIMAS	59
3.1. Nerimas	60
3.2. Asmeninio saugumo įvairioje aplinkoje vertinimai	71
3.3. Žmogaus teisių apsaugos Lietuvoje vertinimas	84
IŠVADOS	89
PRIEDAI	93

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION	168
Chapter 1	
VICTIMOLOGICAL EXPERIENCE GAINED BY THE LITHUANIAN	
POPULATION	175
1.1. Victimization experience	176
1.2. Crime and actions taken by the crime victim afterwards	182
Chapter 2	
ATTITUDES TOWARDS THE CRIMINAL JUSTICE	187
2.1. Institutional performance in reducing crime rate in Lithuania	189
2.2. Attitudes towards various types of crime	194
2.3. Attitudes towards punishments	203
2.4. Sources of information about the criminal justice and assessment of the mass media activity in covering of crime problems	211
2.5. Programme for Crime Control and Prevention in Lithuania	218
Chapter 3	
FEELING OF SAFETY AND EVALUATION OF HUMAN RIGHTS	
IN LITHUANIA	221
3.1. Anxiety	222
3.2. Evaluation of personal safety in different surroundings	233
3.3. Assessment of protection level of human rights in Lithuania	246
CONCLUSIONS	251
ANNEXES	255

ĮVADAS

Nusikaltimai yra skaudi ir opi Lietuvos visuomenės problema. Kaip parodė neseniai atlikti sociologiniai tyrimai, gyventojai linkę manyti, kad po nedarbo tai antroji viena aktualiausių Lietuvos žmonėms socialinių ir ekonominių problemų¹. Kaip ir kitose valstybėse, nusikaltimai pirmiausia byloja apie disfunkcinius procesus visuomenėje, apie pažeistą visuomenės narių solidarumą, apie vertybinių orientacijų krizę. Lietuvoje – kaip ir kitose Vidurio bei Rytų Europos šalyse – kriminogeninius procesus sąlygoja ne vien tik vidinės problemos, kurios dažniausiai susijusios su politiniais, socialiniais ir ekonominiais pokyčiais pereinant iš uždaro autoritarinio visuomenės tipo į atvirą demokratinę visuomenę. Kaip liudija pastarųjų metų įvykių raida, integracijos ir globalizacijos procesai verčia šias šalis spręsti naujas ir dažniausiai joms neįprastas problemas, tokias kaip kova su terorizmu, prekyba žmonėmis, kompiuteriniai nusikaltimai ir pan.

Tačiau nusikaltimai yra ne tik neigiamų socialinių procesų pasekmė, bet ir demoralizuojantis bei destruktivus veiksnys, sunkinantis arba net ir stabdantis visuomenės ekonominę bei socialinę pažangą. Šiuo požiūriu efektyvi nusikaltimų kontrolės ir prevencijos politika turi tapti vienu iš strateginių valstybės prioritetų, užtikrinančių pamatinių žmogaus teisių – gyvybės, laisvės ir nuosavybės – apsaugą, bendrą visuomenės saugumą bei jos normalų vystymąsi.

Organizuojant nusikaltimų kontrolę ir prevenciją, ypač daug dėmesio turi būti skiriama informacijai apie kriminogeninę situaciją šalyje ir jos regionuose. Lietuvoje ilgą laiką buvo manoma, kad vienintelis patikimas tokios informacijos šaltinis yra oficialioji baudžiamoji statistika. Atrodytų, kad tokiam požiūriui esama rimto pagrindo: baudžiamosios teisės teorija sako, kad nėra nusikaltimo be įstatymo, ir tik teisėsaugos arba teisėtvarkos institucijos nacionalinės jurisdikcijos rėmuose gali preciziškai nustatyti nusikaltimą ir nusikaltėlius.

---

¹ Aktualiausios Lietuvos gyventojų problemos: Reprezentatyvaus sociologinio tyrimo 2002 m. rugsėjo 5–8 d. ataskaita. Vilnius: VILMORUS, 2002.

Tačiau tokiam požiūriui galima priešpastyti kitą, – kad baudžiamoji statistika yra veikiau pačių baudžiamosios justicijos institucijų „produktų“ statistika, o ne pačios visuomenės kriminogeninės situacijos įvertinimas. Net ir įsivaizduojant, kad baudžiamosios justicijos institucijos dirba idealiai, t.y. jų pareigūnai preciziškai paiso įstatymų, nepasiduoda politiniam arba kokiam nors kitokiam išoriniam spaudimui, ir – svarbiausia – turi neribotus išteklius, vis tiek sunku būtų įrodyti, kad tokia baudžiamoji justicija kontroliuoja visus potencialius bei esamus nusikaltėlius.

Pirmiausia ne visi visuomenei pavojingi asmenys tampa baudžiamosios justicijos klientais: dalis socialinių veiksnių, kuriuos galima būtų vertinti kaip nusikalstamus, tiesiog nepatenka į teisės saugininkų kontrolės sferą. Apie tokius veiksmus gali būti nepranešta, ir todėl niekas jų neregistruoja ir niekas neieško galimų nusikaltimų pėdsakų. Tačiau, net jeigu apie tariamus kriminalinius įvykius bus pranešta teisės saugai, tai dar nereiškia, kad toks pranešimas gali būti pagrindas ikiteisminiam tyrimui. O jeigu toks pagrindas atsiranda, tai savo ruožtu dar nereiškia, kad bus pasiektas teismas arba kad teisme bus galutinai nustatyti ir nubausti nusikaltėliai.

Kitai tariant, baudžiamoji justicija negali užfiksuoti visų kriminalinių incidentų ir jų dalyvių, o iš užfiksuotų teisės pažeidimų ne visus pavyks įrodyti kaip nusikaltimus per teisinius ginčus. Tradicinėje (kartais vadinamoje „administracine“) kriminologijoje šią problemą bandoma spręsti nuorodomis į vadinamuosius „latentinius“, neregistruojamus nusikaltimus. Čia tarsi daroma prielaida, kad nusikaltimai – tai objektyvus socialinio gyvenimo faktas, o jų neregistravimas yra neišvengiama netobulos baudžiamosios justicijos sistemos subjektyvi paklaida. Įvertinus šią paklaidą, galima būtų susidaryti bendrą kriminogeninės situacijos vaizdą.

Vienas iš tokių paklaidos įvertinimo būdų yra viktimologiniai tyrimai, kurių metu bandoma atkreipti dėmesį į kitą nusikaltimo dalyvį – nusikaltimo auką. Nusikaltimų aukos galėjo nesikreipti į teisės saugą arba jų prašymai ištirti konfliktus buvo atmesti, tačiau jų patirtis suteikia tyrėjams tiesioginės informacijos apie įvykius, kuriuos galima būtų vertinti kaip kriminalinius. Tokia informacija, suprantama, nepadės ištirti konkretaus atvejo arba nubausti konkretaus nusikaltėlio, bet jos apibendrinimas gali suteikti galimybę patikslinti kriminogeninės situacijos, besiremančios baudžiamosios statistikos duomenimis, vertinimą.

Jau seniai taip analizuojama kriminogeninė situacija JAV. Europos Sąjungoje viktimologiškai orientuota analitinė informacija apie krimino-

geninę situaciją šalyje tapo valstybiniu standartu Didžiojoje Britanijoje nuo 2002 metų². Šių naujų standartų autoritetas toks didelis, kad, kaip be ironijos pastebi įtakingas britų laikraštis „The Guardian“, net policija tiki, kad šių tyrimo standartų dėka gauta informacija geriau atspindi krimino-geninę situaciją šalyje nei jų pačių registruojama nusikaltimų statistika³.

Tokiame kontekste galima kalbėti, kad, pavyzdžiui, nužudymai turi „mažą latentškumą“, t.y. nužudymų registracija daugmaž atitinka tikrovę, o korupciniai nusikaltimai turi „didelį latentškumą“, nes jų registracija gerokai siauresnė nei šio fenomeno paplitimo vertinimas visuomenėje.

Su panašiais vertinimais nesutinka tie kriminologai, kurie mano, kad nusikaltimai nėra vien socialinis reiškinys, veikiau tai pačios baudžiamosios justicijos produktas. Vadovaujantis tokia samprata bandoma praplėsti tradicinius baudžiamosios justicijos rėmus ir kalbėti ne tiek apie nusikaltimus, kiek apie pavojingus socialinius konfliktus, kuriuos kartais sėkmingai, o dažniausiai visiškai nesėkmingai bando spręsti baudžiamosios justicijos institucijos. Šios pozicijos atstovai pabrėžia, kad nusikaltimai konstruojami baudžiamosios justicijos rėmuose, ir tokiame kontekste administracinė kriminologija kritikuojama už baudžiamosios justicijos „selektyvumą“, kuri įtakoja ne tik išoriniai, politiniai ir kultūriniai, bet ir vidiniai administravimo veiksniai⁴.

Tokia „kritinių“ kriminologų pozicija keičia įprastus tiek baudžiamosios justicijos, tiek viktimologijos akcentus. Jeigu „administracinės“ kriminologijos atstovai yra linkę akcentuoti nusikaltimo atskleidimo ir nusikaltėlio nubaudo svarbą, tai „kritinės“ kriminologijos atstovai linkę ieškoti konflikto sprendimo mechanizmų, kurie dažniausiai yra už baudžiamosios justicijos ribų. Šios tradicijos kontekste teigiamai vertinamas tas faktas, kad viktimologiniuose tyrimuose akcentuojamas ne tradicinis baudžiamosios justicijos objektas – nusikaltimai ir nusikaltėliai, o auka ir

² Žr.: Jon Simmons, Clarissa Legg and Rachel Hosking. National Crime Recording Standard (NCRS): an analysis of the impact on recorded crime. Part 1 and 2. London: Home Office. 2003.

³ The Guardian. Leader. Figures of fear. Friday, January 23, 2004.

⁴ Kaip tokios kritikos pavyzdį galima paminėti III Europos kriminologijos draugijos konferencijoje (Helsinki, 2003) vykusią diskusiją apie kriminologinį viktimologinių tyrimų rezultatų reikšmumą. Jos metu vienas įtakingiausių kritinės kriminologijos atstovų Nils Christie bandė įtikinti „tradicinius“ kriminologus, kad „nusikaltimai neegzistuoja“ (*crime does not exist*).

jos santykiai su baudžiamąja justicija. Tačiau „kritiniai“ kriminologai abejoja, ar viktimologiniai tyrimai gali ką nors nauja atskleisti apie kriminogeninę situaciją, kuri, jų manymu, taip pat tėra institucinis konstruktas.

Šis ginčas tarp dviejų požiūrių į baudžiamosios justicijos paskirtį, taip pat ir į nusikaltimų kontrolės ir prevencijos politiką yra įdomi bei savarankiška tema. Tačiau šis ginčas, nepaisant savo fundamentalių teorinių prielaidų, – socialinis pozityvizmas *versus* socialinis konstruktyvizmas – turi labai aiškias praktines nuorodas. Kuo turi remtis baudžiamoji politika: padarytų nusikaltimų kalkuliacija ar teikiamų gyventojams teisės saugos ir teisėtvarkos paslaugų auditu? Ir kokie šios politikos prioritetai: baudžiamosios justicijos administravimo ir valdymo gebėjimų gerinimas ar fundamentalių žmogaus teisių gynimas bei žmogaus saugumo užtikrinimas?

Teoriškai šie klausimai nėra alternatyvaus pobūdžio: arba – arba; jie veikia jungiamojo pobūdžio: ir – ir. Panašaus pobūdžio yra ir programiniai Lietuvos Respublikos baudžiamosios justicijos dokumentai, taip pat ir 2003 metais priimta „Nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programa“. Tačiau praktinis šių idėjų įgyvendinimas gali ir nesutapti su deklaruojamais ketinimais. Kažin, ar gali šiandien eiliniai Lietuvos teisės saugos darbuotojai pasigirti tinkamu šios sferos administravimu? Kita vertus, kaip rodo sociologinių tyrimų rezultatai, Lietuvos gyventojai nemano, kad teisės saugos institucijos deramai gina jų teises.

Todėl baudžiamosios politikos veiksmingumo kriterijumi turi tapti ne tiek programinių dokumentų tobulumas, kiek kasdieninis pačių gyventojų saugumo jausmas, jų pasitikėjimas teisės sauga ir teisėtvarka, kaip institucijomis, kurios jiems teikia kokybiškas „saugumo paslaugas“. Tai dalykai, kurie nuolat turi būti valdžios institucijų dėmesio centre ir kurie turi būti reguliariai matuojami bei analizuojami norint užtikrinti nusikaltimų kontrolės ir prevencijos sistemos efektyvumą.

Lietuvoje per pastaruosius metus atlikta nemažai tyrimų baudžiamosios justicijos tema, įskaitant ir Lietuvos gyventojų viktimizacijos analizę. Pirmiausia reikia paminėti viktimologinius tyrimus, kurie buvo atlikti Lietuvoje 1997 ir 2000 metais. Šiuos tyrimus inicijavo ir organizavo Jungtinių Tautų Tarpregininis nusikaltimų ir justicijos tyrimų institutas (UNICRI – Roma) tarptautinių lyginamųjų viktimologinių tyrimų rėmuose. Prie šių tyrimų organizavimo Lietuvoje taip pat prisidėjo ir Teisės institutas.

Pirmąjį nacionalinį reprezentatyvų tyrimą vykdė Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“. Antra apklausa vyko tik Vilniuje, ją atliko Bendra Lietuvos ir Didžiosios Britanijos įmonė UAB „Baltijos tyrimai“⁵. Abiejų tyrimų klausimynai buvo parengti pagal panašią metodologiją, respondentai buvo prašomi atsakyti, ar jie per pastaruosius 5 metus nukentėjo nuo tam tikrų turtinių ir smurtinių nusikaltimų (įvairių rūšių vagystės, išsilaužimai, plėšimai, seksualiniai nusikaltimai, užpuolimai bei grasinimai). Taip pat buvo klausiama ir apie bausmes, apsaugos priemones, asmeninį saugumo jausmą bei nusikaltimų baimę, santykius su teisėsauga.

Tyrimai parodė pakankamai didelį Lietuvos gyventojų viktimizacijos laipsnį, nepasitikėjimą teisėsaugos institucijų galimybėmis atskleisti nusikaltimus, visuomenėje egzistuojančią nusikaltimų baimės atmosferą. Tačiau tyrimai buvo labiau orientuoti į aukų situacijos analizę, o ne į bendresnius baudžiamosios justicijos ir jos tikslų aspektus. Potencialiai tokia informacija galėjo padėti pagerinti teisėsaugos institucijų darbą, atkreipti jų atstovų dėmesį į aktualias nusikaltimų kontrolės problemas.

Deja, tokie viktimologinių tyrimų rezultatai buvo paskelbti ne visiems prieinamoje akademinėje literatūroje, tad didesnio dėmesio nesusilaukė. Panašu, kad Lietuvos teisėsaugininkai, skirtingai negu jų kolegos iš Vakarų valstybių, dar linkę analitinę informaciją apie kriminogeninę situaciją šalyje sieti su baudžiamąja statistika, o viktimologinius tyrimus vertina tik kaip subjektyvią paprasto žmogaus „nuomonę“. Nieko nuostabaus, kad net ir 2003 metais priimtoje „Nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programoje“ kriminogeninė situacija Lietuvoje analizuojama remiantis vien baudžiamąja statistika, o atliktų viktimologinių tyrimų rezultatai beveik neminimi, nors toje pačioje programoje tokių tyrimų svarba ir deklaruojama.

Tyrimas, kuris buvo atliktas 2003 m. spalio 23–31 d. JTVP programos „Parama įgyvendinant Nacionalinį žmogaus teisių rėmimo ir apsaugos veiksmų Lietuvos Respublikoje planą“ rėmuose, tęsia viktimologinių

---

⁵ Žr.: Tarptautinis viktimologinis tyrimas Lietuvoje 1997 m.: Baigiamoji ataskaita. Vilnius: Teisės institutas, 1997. Tarptautinis nusikaltimų aukų tyrimas Vilniuje (Lietuva) 2000: Baigiamoji ataskaita, Vilnius: 2001. *Aromaa, Kauko*. The International (Crime) Victimization Survey in Finland, Estonia, Latvia and Lithuania 1995–1997. In "The Baltic Region", *Kauko Aromaa* (Ed.), Scandinavian Studies in Criminology, Pax Forlag, Oslo 1998.

tyrimų tradiciją ir orientuotas į nusikaltimų aukų patirties analizę. Tačiau jis neapsiriboja vien siaurais viktimologiniais aspektais, o bando plačiau apžvelgti, kaip visuomenė vertina kriminalines problemas bendrame žmogaus teisių apsaugos kontekste.

Jeigu pirmasis tikslas – ištirti Lietuvos gyventojų viktimizacijos patirtį – labiau atitinka jau minėtą pozityvistinę metodologiją, tai antrasis tikslas – ištirti Lietuvos gyventojų požiūrį į visuomenės saugumą ir jį užtikrinančią baudžiamąją justiciją – turi aiškias nuorodas į konstruktyvistinę kriminologinę tradiciją.

Tyrimo tikslams įgyvendinti buvo sudaryta anketa, kurioje išskirti du blokai: vertinimo ir patirties. Į pirmąjį bloką pateko klausimai apie žmogaus teisių situaciją Lietuvoje, apie nerimą ir baimes, įvairių baudžiamosios justicijos aspektų vertinimus. Antrasis blokas aprėpė klausimus apie respondentų viktimizacijos patirtį, įskaitant ne tik patirtus nusikaltimus, bet ir bendravimą su teisėsaugos institucijomis.

Formuluojant klausimus buvo atsižvelgta į minėtų tyrimų patirtį. Tačiau sudarytas klausimynas nekartoja kitų klausimynų ir orientuotas į kitus tikslus bei uždavinius.

Sociologiniam tyrimui panaudota standartinė reprezentatyvios gyventojų apklausos metodika. Tyrimo metu interviu forma apklausti 1003 aštuoniolikos metų ir vyresni Lietuvos gyventojai. Buvo panaudota daugiapakopė tikimybinė atranka. Respondentų atranka parengta taip, kad kiekvienas Lietuvos gyventojas turėtų vienodą tikimybę būti apklaustas. Apklausa vyko Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje, Marijampolėje, Druskininkuose, Visagine; Trakų, Alytaus, Šakių, Plungės, Pakruojo, Šilutės, Kėdainių, Utenos, Tauragės ir Rokiškio rajonuose. Tyrimas vyko 18 miestų ir 56 kaimuose.

Tyrimo rezultatų statistinė paklaida neviršija 3,1 proc. esant 95 procentų patikimumui.

Tyrimą atliko Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“.

Siūlomoje skaitytojui knygoje pristatomi šių sociologinių tyrimų rezultatų apibendrinimai. Pirmame skyriuje pateikta Lietuvos gyventojų viktimizacijos patirties analizė. Antrame skyriuje aptariama, kaip gyventojai vertina svarbiausius baudžiamosios justicijos aspektus. Trečiame skyriuje analizuojamas visuomenės saugumo jausmas ir socialinis nerimas.

1 skyrius
LIETUVOS GYVENTOJŲ
VIKTIMOLOGINĖ
PATIRTIS

Kaip jau minėta, apklaustieji nėra baudžiamosios justicijos ekspertai ir apie nusikaltimus, teisėtvarką bei teisėsaugą turi savo sampratą, kuri sociologijoje labiau atitinka paprastą stereotipinį „žmonių iš gatvės“ žinojimą. Suprantama, kad tokių žmonių sugebėjimai tinkamai kvalifikuoti kriminalinius įvykius gerokai menkesni nei specialistų teisėsaugininkų. Tačiau tyrimo metu buvo daroma prielaida, kad respondentai – ir ypač tie, kurie buvo tapę nusikaltimų aukomis ir bendravo su teisėsaugos pareigūnais – sveiko proto rėmuose gali pakankamai tiksliai atskirti tokias plačiai žinomas nusikaltimų rūšis kaip vagystė, kūno sužalojimas, išžaginimas ir pan.

Tiriant buvo siekiama ne sukurti alternatyvą baudžiamajai statistikai, bet tik įvertinti, kokių mastu Lietuvos gyventojai susiduria su tokiais reiškiniais, kuriuos jie įvardija kaip „nusikaltimus“.

1.1. VIKTIMIZACIJOS PATIRTIS

Respondentai apie galimą viktimizacijos patirtį buvo klausiami trimis aspektais:

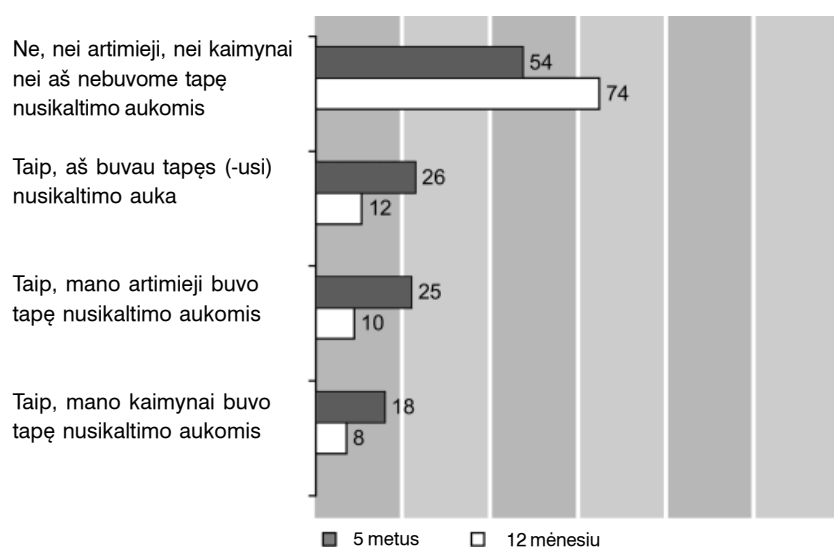
- respondentų asmeninė patirtis;
- respondentų artimųjų patirtis;
- respondentų kaimynų patirtis.

Toks aspektų pasirinkimas leidžia įvertinti ne tik riziką asmeniui tapti nusikaltimų auka, bet drauge atskleisti ir nusikaltimų plitimo mastą Lietuvoje.

Kokia buvo nusikaltimų rizika ir kokie jų plitimo mastai Lietuvoje per paskutiniuosius 12 mėnesių ir per 5 metus (žr. 1 pav.)?

Per paskutinius dvylika mėnesių nusikaltimų aukomis tapo 12% respondentų, o per 5 metus – 26%. Šiuos skaičius galima palyginti su jau minėto 1997 m. Tarptautinio viktimologinio tyrimo rezultatais. Tuomet apklausa parodė, kad Lietuvoje 58% apklaustųjų per 5 metus ir 27% apklaustųjų

1 pav. Ar per paskutiniuosius 12 mėnesių, 5 metus Jūs, Jūsų artimieji arba kaimynai buvote tapę nusikaltimų aukomis (%)?

jų 1996 metais buvo tapę nusikaltimo aukomis. Lyginant šiuos rezultatus galima tarsi daryti išvadą, kad per pastaruosius 7 metus Lietuvoje nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų sumažėjo daugiau nei 2 kartus! Atsižvelgiant į tai, kad oficiali registruotų nusikaltimų statistika byloja apie priešingus rezultatus – palyginti su 1997 metais 2003-aisiais registruotų nusikaltimų skaičius padidėjo 12% – tokia išvada gali pasirodyti keista.

Suprantama, galima teigti, kad oficialioji statistika visiškai neatitinka Lietuvos „kriminalinės tikrovės“, tačiau su tokiomis išvadomis, nors jos ir turi savo *raison d'être*, skubėti neverta, nes šių dviejų tyrimų metodologija bei pateikti klausimai skiriasi savo forma. Pavyzdžiui, 1997 metų tyrimuose nebuvo klausiama apie nusikaltimus apskritai, klausta tik apie atskiras nusikaltimų rūšis. Pastaruoju atveju respondentų jautrumas konkrečių nusikaltimų atžvilgiu galėjo būti didesnis nei nusikaltimams apskritai, todėl jie dažniau pranešinėjo apie asmeninę viktimizaciją.

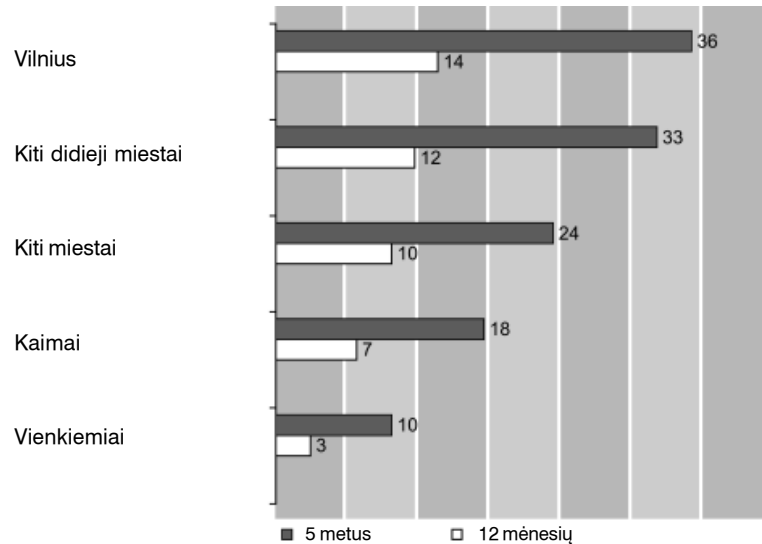
Dar vienas svarbus gautų rezultatų aspektas – jų palyginimas su esama oficialiąja baudžiamąja statistika. Deja, nepaisant to, kad LR Vidaus reikalų ministerija jau seniai buvo parengusi „Nukentėjusiojo fizinio asmens statistinę kortelę“, Lietuvoje iki šiol nekaupiama oficialiai registruota statistinė informacija apie nusikaltimų aukas. Todėl šio tyrimo rėmuose negalima buvo analizuoti skirtumų tarp oficialios nusikaltimų aukų statistikos ir gyventojų viktimizacijos patirties. Lyginti viktimologinio tyrimo rezultatus su užregistruotais nusikaltimais nėra korektiška, nes nėra griežto atitikimo tarp užregistruoto nusikaltimo ir nusikaltimų aukų, mat vieno nusikaltimo metu nebūtinai nukenčia tik viena auka.

10% respondentų nurodė, kad nuo nusikaltimų nukentėjo jų artimieji. Aplinka, kurioje įvyko nusikaltimas artimųjų atžvilgiu, bei nusikaltimų struktūra yra panaši į pačių respondentų viktimologinę patirtį. 8% respondentų nurodė žiną, kad jų kaimynai tapo nusikaltimų aukomis. Absoliuti dauguma (86%) nurodė, kad tai įvyko kaimynų gyvenamojoje aplinkoje.

Per vienerius metus apie ketvirtis respondentų aplinkos žmonių (įskaitant ir jį patį) yra tapę nusikaltimų aukomis, per 5 metus ta dalis siekia jau beveik pusę (46%). Tai gana dideli skaičiai. Tačiau čia reikėtų atkreipti dėmesį ir į kitą dalyką. Atrodytų, kad per 5 metus nukentėjusiųjų skaičius turėtų būti maždaug 5 kartus didesnis nei per metus, bet taip nėra. Nurodoma, kad per 5 metus aukomis tapo respondentai, artimieji ir kaimynai 2–2,5 karto dažniau nei per metus. Šį neatitikimą galima būtų paaiškinti bent jau dviem priežastimis. Pirma, gal tie nusikaltimai nebuvo itin svarbūs, tad laikui bėgant pamirštami. Antra, gal egzistuoja tendencija, kad nusikaltimų aukomis tampa vis tie patys žmonės. Tyrimas parodė, kad bent jau iš dalies antrasis paaiškinimas turi empirinį pagrindą.

Kas dažniausiai tampa nusikaltimų aukomis? Dažniau jomis tampa turtingesni, turintys aukštąjį išsilavinimą žmonės ir Vilniaus gyventojai – per 5 metus atitinkamai 39%, 38% ir 36%. Šis rodiklis mažesnis tarp senų žmonių – 16%, neturinčių vidurinio išsilavinimo – 17%, tarp kaimo gyventojų – 18%, gyvenančių vienkiemiuose – 10%. Šis skirtumas gali būti

2 pav. Nukentėjusiųjų per 5 metus ir 12 mėnesių dalis įvairaus tipo gyvenamosiose vietovėse, %

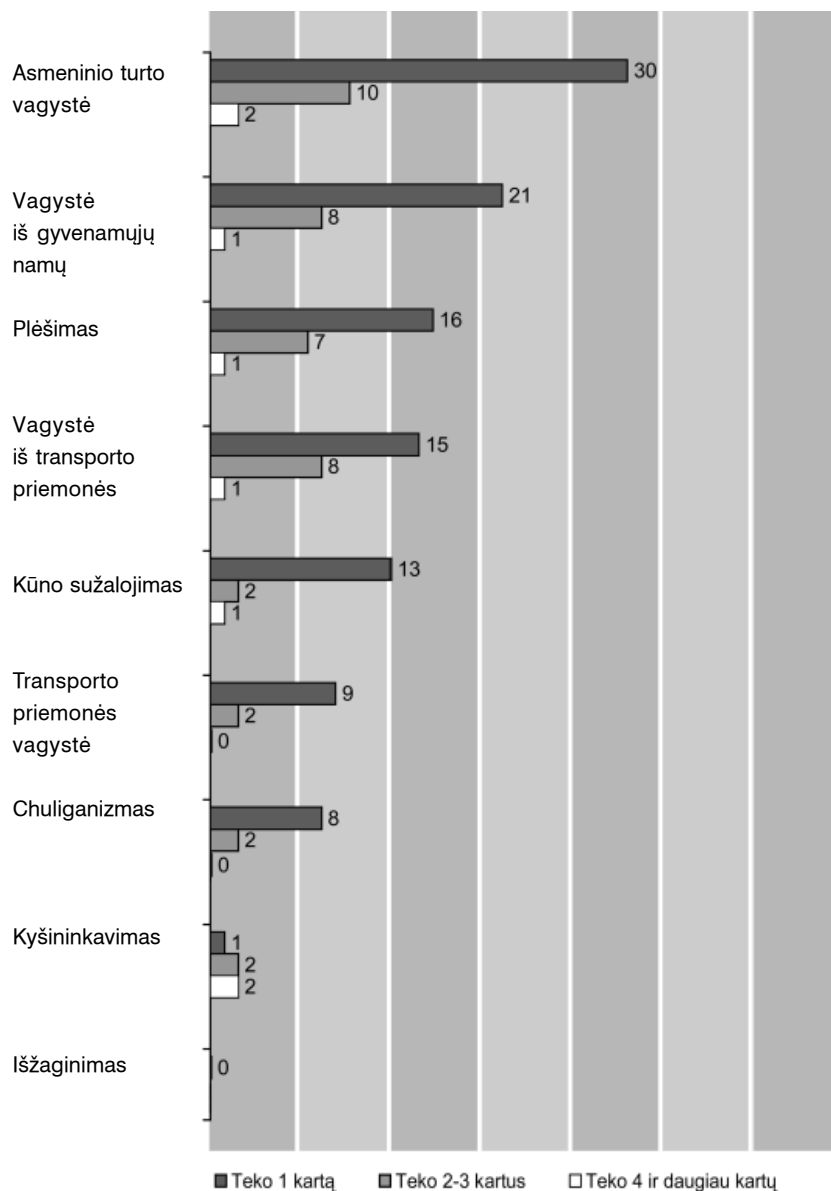
aiškinamas tuo, kad turtingesniems, išsilavinusiems bei miesto gyventojams kyla daugiau pavojų dėl turimo turto – automobilis, sodo namelis, kitas kilnojamas ir nekilnojamas turtas. Svarbi čia ir urbanistinė dimensija: didesnis miestas – daugiau kontaktų, tad daugiau ir pavojų.

Pastarąjį teiginį gerai iliustruoja 2 pav.

Iš esmės nusikaltimų aukomis gyventojai dažniausiai tampa savo gyvenamojoje aplinkoje – 67%. Tai ypač būdinga tarp mažiau mobilių žmonių: pensininkų (85%), kaimo gyventojų (87%). Tame pačiame mieste, rajone, bet ne jų gyvenamojoje aplinkoje nukenčia 35% aukų. Tai dažniausiai mobilesni žmonės: jaunimas (52%), turintys aukštąjį išsilavinimą (49%), turtingesni (55%). Dar 6% nukenčia kitose Lietuvos vietovėse, 1% – užsienyje.

Oficialioji baudžiamoji statistika teigia, kad dažniausiai (iki 80% visų nusikaltimų) registruojami turtiniai arba nusikaltimai prieš nuosavybę. Atlikta viktimologinė apklausa patvirtina šią tendenciją. Kaip galima

3 pav. Ar per paskutiniuosius 5 metus jums teko nukentėti nuo šių nusikaltimų? (atsako tie respondentai, kurie patys per 5 metus tapo nusikaltimų aukomis, N=264, %)

pastebėti iš 3 pav., kuriame pateikta respondentų viktimizacijos patirtis pagal labiausiai paplitusias nusikaltimų rūšis, dažniausiai gyventojai nukentčia nuo vagysčių, daug rečiau nuo fizinės prievartos.

Detalesnė šių rezultatų analizė atskleidžia tokius ypatumus.

Asmeninio turto vagystės. Per 5 metus nuo to nukentėjo 11% gyventojų, o tarp visų nukentėjusiųjų nuo įvairių nusikaltimų tai sudaro 42%. Svarbu tai, kad iš šio skaičiaus 12% sudaro pakartotiniai atvejai. Daugiau nuo šių nusikaltimų nukentčia didžiųjų miestų (be Vilniaus) gyventojai – 18%.

Vagystės iš gyvenamųjų namų. Per 5 metus nuo to nukentėjo 8% gyventojų, tarp visų nukentėjusiųjų tai sudaro 30%. Nemažai čia ir pakartotinių vagysčių. Didesnių skirtumų pagal gyvenamąją vietą ar būsto tipą čia nustatyta nebuvo.

Plėšimai. Per 5 metus nuo to nukentėjo apie 6% gyventojų. Ryškesnių skirtumų, kurie peržengtų paklaidos ribas, nustatyta nebuvo.

Vagystės iš transporto priemonės. Per 5 metus nuo to nukentėjo apie 6% gyventojų. Čia ženklius skirtumus tarp socialinių ir demografinių grupių. Nuo šių nusikaltimų daugiausia nukentčia jaunesni (10%), turintys aukštąjį išsilavinimą (16%) bei turtingesni gyventojai. Būtent šios gyventojų kategorijos dažniau turi automobilius, tad dažniau ir nukentčia. O dėl pačių transporto priemonių vagysčių skundėsi 3% gyventojų.

Kūno sužalojimai. Nuo kūno sužalojimo per 5 metus nukentėjo 4% gyventojų. Čia buvo nustatyta šiek tiek ryškesnė priklausomybė nuo amžiaus: nuo to nukentėjo 8% jaunimo, su amžiumi šie atvejai retėja ir tarp pensininkų sudaro tik 2%.

Stebėtinai mažai gyventojų (2,5%) paminėjo chuliganizmą. Galima spėti, kad tokių įvykių kaip plėšimas ar sužalojimas kontekste chuliganizmas nėra išsimenamas, į tai dažniausiai dėmesio nekreipiama.

Labai mažai (10 atvejų) paminėtas kyšininkavimas. Tikriausiai jeigu respondentas pats davė kyšį, tai, matyt, nenorėjo šio fakto priskirti nusikaltimams.

Per tyrimą viena respondentė prisipažino, kad buvo išprievartauta. Tai buvo jauna, turinti universitetinį išsilavinimą, neblogai uždirbanti vilnietė.

1.2. BENDRAVIMO SU TEISĖSAUGA PATIRTIS

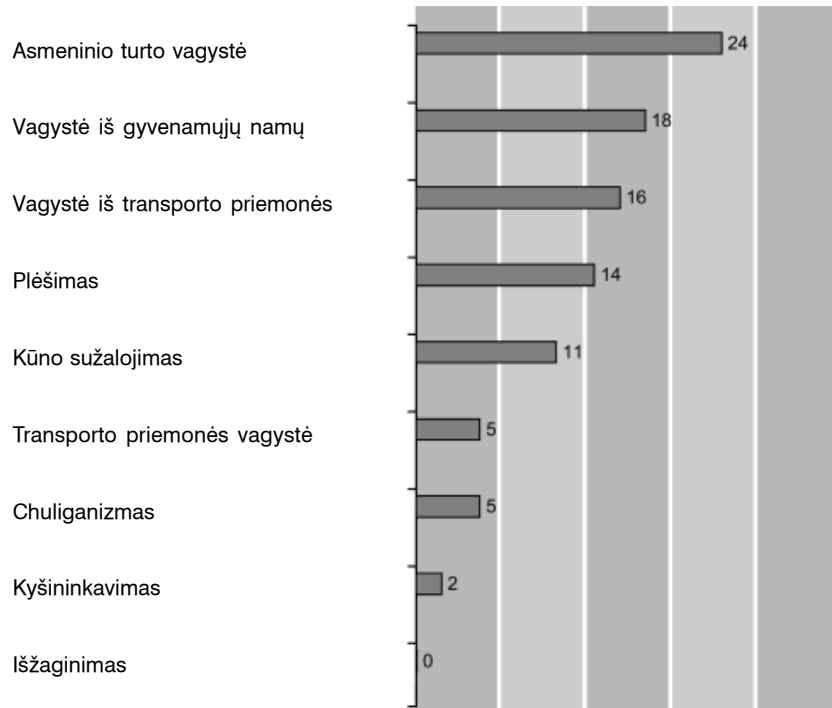
Svarbu žinoti, kokie buvo aukos veiksmai po to, kai buvo įvykdytas nusikaltimas, t.y., ar buvo kreiptasi į policiją, kaip buvo kreiptasi, kaip ten buvo reaguota, ar nukentėjęs žmogus gerai įvertino policijos darbą. Čia iškyla metodinė problema – iš tūkstančio apklaustųjų konkrečius nusikaltimus patyrė ne taip jau daug žmonių, todėl paklaida yra didelė. Tad šiuos rezultatus vertinsime atsargiai, pirmiausia į juos žvelgdami kaip į metodinį eksperimentą, leisiantį ateityje šias metodines priemones pakartoti didesnėms apklaustųjų aibėms.

Respondentai buvo prašomi nurodyti paskutinį nusikaltimą, kurį jie patyrė per 5 metus, ir papasakoti, kas vyko toliau. Iš 264 nukentėjusiųjų gauti atsakymai pavaizduoti 4 pav.

Kaip galime pastebėti, nurodytų nusikaltimų struktūra beveik nesiskia nuo nusikaltimų struktūros, pateiktos 3 pav. Pirmiausia pateiksime bendrą nukentėjusiųjų nuo išvardintų nusikaltimų veiksmų charakteristiką, o po to detalizuosime, kaip nukentėjusieji elgėsi konkrečių nusikaltimų atveju.

Asmeninio turto vagystės. Šį nusikaltimą patyrė 63 respondentai, daugumai tai atsitiko jų gyvenamojoje aplinkoje (43), kitiems (17) – tame pačiame mieste ar rajone ir kitose Lietuvos vietose. Kiek daugiau nei pusė (35) nukentėjusiųjų kreipėsi į policiją. Dauguma (19) kreipėsi telefonu, dalis (13) patys nuvažiavo į policiją, trys kreipėsi į draugus ir pažįstamus. Daugumai (14) iš tų, kurie kreipėsi telefonu į policiją, buvo pažadėta greitai atvažiuoti, keturiems nurodyta patiems atvykti ir tik vienam pasiūlyta netrukdyti policijos pareigūnų. Iš tų, kurie kreipėsi į policiją (35), dauguma (25) buvo patenkinti policijos dėmesiu, nurodė, kad policininkai bandė nukentėjusįjį nuraminti (18), absoliuti dauguma (32) teigia, kad jie buvo mandagūs (nemandagūs – 2 atvejai). Kita vertus, pusė respondentų nebuvo patenkinti policijos operatyvumu ir profesionalumu, liko patenkinti – trečdalis. Taigi iš esmės apklaustieji policijos elgesį įvertino neblogai, išskyrus neoperatyvumą aiškinant nusikaltimus.

**4 pav. Koks buvo paskutinis Jūsų patirtas nusikaltimas per 5 metus?
(atsako tie respondentai, kurie patys per 5 metus tapo
nusikaltimų aukomis, N=264, %)**

Vagystės iš gyvenamojo namo. Per penkerius metus tą patyrė 47 respondentai. Dauguma (38) kreipėsi į policiją, vienas kažką darė per draugus, o aštuoni niekur nesikreipė. Didžioji dauguma (32) apie tai pranešė telefonu ir 5 nuvyko į policiją patys. Didžiajai daliai (27) policija pažadėjo greitai atvažiuoti, keturiems pasiūlė atvykti patiems. Vienas respondentas pasiskundė, kad su juo policija kalbėtis nenorėjo. Iš tų, kurie kreipėsi į policiją, dauguma (25) liko patenkinti jos dėmesiu (tačiau visgi 6 buvo nepatenkinti ir 7 tuo abejojo), mažiau nei pusė (16) nurodė, kad policija bandė nuraminti, tačiau beveik visi (33) pabrėžė policijos mandagumą. Vėlgi dauguma (22) abejoja policijos operatyvumu ir profesionalumu.

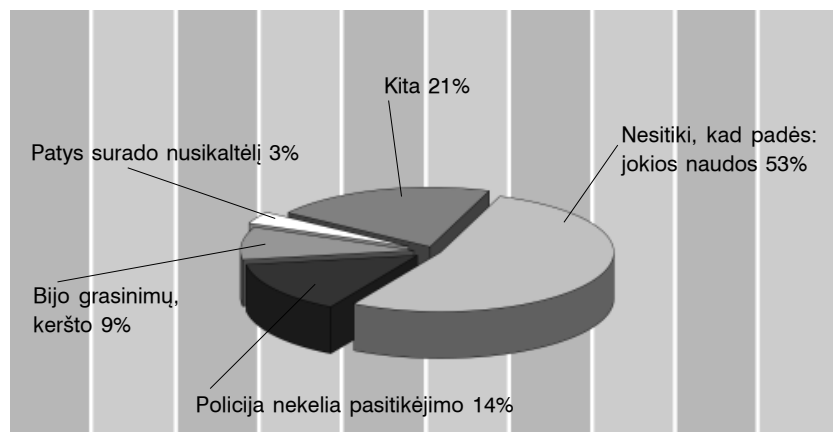
Vagystės iš transporto priemonės. Ši nusikaltimą per penkerius metus patyrė 43 respondentai. Dauguma (27) kreipėsi dėl įvykio į policiją, trys prašė draugų pagalbos, o trečdalis niekur nesikreipė. Dauguma (19) iš besikreipiančiųjų į policiją tą padarė telefonu, o aštuoni nuvyko į policiją patys. Didžioji dauguma (15) iš skambinusių telefonu nurodė, kad policija pažadėjo pati greitai atvykti, trims nukentėjusiems buvo pasiūlyta atvažiuoti į policiją patiems, vienu atveju policija bendrauti atsisakė. Dauguma (21) besikreipusiųjų į policiją pažymėjo, kad policija buvo dėmesinga, mandagi. O dėl operatyvumo ir profesionalumo, kaip ir anksčiau minėtais atvejais, daugiau buvo nepatenkintų nei patenkintų.

Plėšimai. Tai patyrė 38 respondentai. Daugumai (23) tai atsitiko gyvenamojoje aplinkoje, kitiems – tame pačiame mieste ar rajone (14), vienam – kitoje Lietuvos vietovėje. Dauguma (23) nukentėjusiųjų kreipėsi į policiją, 16 iš jų tai padarė telefonu, 6 patys ten nuvyko.

Iš besikreipusiųjų telefonu absoliuti dauguma (13) nurodė, kad policija pažadėjo greitai atvykti pati, o trims buvo nurodyta prisistatyti į policijos nuovadą patiems. Nebuvo atvejų, kad policija neatsilieptų ar atsisakytų padėti. Didelė dalis (15) pažymėjo policijos dėmesingumą, beveik visi (20 iš 23) – mandagumą (tik trys neturėjo nuomonės tuo klausimu). Ir vėlgi dėl operatyvumo bei profesionalumo buvo daugiau abejojiančių (12 liko patenkinti, 7 nepatenkinti, 4 neturėjo nuomonės).

Kūno sužalojimai. Ši nusikaltimą per penkerius metus paminėjo 30 respondentų. Pusei jų ši nelaimė atsitiko gyvenamojoje aplinkoje, o kitiems – kur nors kitur. Tik pusė iš nukentėjusiųjų kreipėsi į policiją, du prašė pagalbos artimųjų, trys kreipėsi į draugus, o septyni nieko nedarė, su nelaime susitaikė. Iš 15 besikreipusiųjų į policiją 10 tai padarė telefonu, o keturi patys ten nuvyko. Penkiems iš besikreipusiųjų į policiją telefonu policija pasiūlė prisistatyti į nuovadą, vienas respondentas skundėsi, kad su juo policija kalbėtis nenorėjo. Iš 15 besikreipusiųjų į policiją 9 pažymėjo dėmesingumą, 12 – mandagumą. Tačiau 9 nurodė, kad policija veikė neoperatyviai ir neprofesionaliai, trys neturėjo nuomonės tuo klausimu.

5 pav. Kodėl Jūs nesikreipėte į policiją?
(atsako tie respondentai, kurie nesikreipė į policiją, N=91, %)

Transporto priemonės vagystės. Keturiolikai iš tūkstančio respondentų paskutinis per penkerius metus patirtas nusikaltimas buvo mašinos vagystė, dešimčiai jų tai atsitiko prie namų. Beveik visi (13) kreipėsi į policiją, tai padarė telefonu (11). Dauguma (10) besikreipusiųjų į policiją paminėjo dėmesingumą, mandagumą (11), bet beveik pusė jų (6) nurodė, kad policija veikė neoperatyviai ir neprofesionaliai.

Dėl kyšininkavimo į teisėsaugą nesikreipė nė vienas iš penkių ši nusikaltimą nurodžiusių respondentų.

Apibendrinant pateiktus rezultatus, galima išvelgti tokias bendras nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų elgsenos tendencijas.

Dažniausiai apklaustieji buvo nukentėję nuo nusikaltimų savo gyvenamoje aplinkoje (63% visų nukentėjusiųjų), rečiau – savo mieste, rajone, bet ne savo gyvenamoje aplinkoje (32%). Labai reti (už statistinės paklaidos ribų) buvo atvejai, kurie atsitiko kitame Lietuvos mieste ar rajone arba užsienyje.

Po įvykio, kurį apklaustieji buvo linkę vertinti kaip nusikaltimą, dauguma nukentėjusiųjų (61%) kreipėsi į policiją, iš jų 70% skambino telefonu. Visi skambinusieji galėjo prisiskambinti į policiją.

Dažniau negu pagal nustatytą vidurkį – 61% – į policiją kreipėsi žmonės, nukentėję nuo transporto priemonių vagystės, vagystės iš gyvenamojo namo, vagystės iš transporto priemonių. Rečiau kreipėsi nukentėję nuo plėšimo, asmeninio turto vagystės, kūno sužalojimo, chuliganizmo. Tyrimo metu buvo užfiksuoti tik pavieniai atvejai, kai į policiją kreiptasi dėl išžagavimo arba korupcijos. Panašios tendencijos buvo pastebėtos ir per 1997 m. viktimologinį tyrimą. Tuomet buvo nustatyta, kad dažniausiai į policiją kreipiasi nukentėję nuo automobilio vagystės ir rečiausiai – seksualinių nusikaltimų aukos. Tačiau skirtingai nuo dabartinių tyrimų, tuomet į labiausiai nepranešėjamų nusikaltimų sąrašą taip pat buvo patekusios ir asmeninio turto vagystės.

Kaip liudija atliktas tyrimas, policijos pareigūnai, reaguodami į pranešimą, dažniausiai žadėjo atvažiuoti į įvykio vietą ir tik retkarčiais siūlė apsilankyti policijos nuovadoje. Buvo užfiksuoti tik pavieniai atvejai, kai policijos pareigūnai siūlė jiems netrukdyti arba atsisakė kalbėtis su skambintojais.

Respondentų atvejus nagrinėjančių teisėsaugos pareigūnų veiksmai susilaukė prieštarų vertinimų. Dauguma nukentėjusiųjų nurodė, kad policijos pareigūnai buvo dėmesingi ir mandagūs, tačiau tik mažiau nei pusė sutiko su teiginiu, kad policijos pareigūnai bandė nuraminti po patirto nusikaltimo ir kad dirbo greitai bei profesionaliai.

Pažymėtina, kad 34% nukentėjusiųjų į policiją nesikreipė. Kodėl? Į šį klausimą atsako 5 pav.

Kaip matyti iš pateiktos diagramos, 53% nukentėjusiųjų nesitikėjo, kad policija gali padėti, 14% tiesiog nepasitiki policija, 9% – bijojo grasinimų ar keršto, 3% patys surado nusikaltėlių, 21% nurodė kitas priežastis. Šiuos rezultatus galima netiesiogiai palyginti su 1997 m. viktimologiniu tyrimu. Tuomet irgi vyraujanti priežastis buvo nukentėjusiųjų įsitikinimas, kad „policija nieko negali padaryti“.

2 skyrius
POŽIŪRIS Į
BAUDŽIAMĄJĄ JUSTICIJĄ

Pirmame skyriuje buvo bandoma pažvelgti į visuomenės saugumo klausimus žmonių, kurių saugumas nebuvo užtikrintas, akimis. Taip pat buvo bandoma išnagrinėti, kaip jie vertina vieną iš baudžiamosios justicijos institucijų – policiją.

Tačiau nusikaltimų aukos dar nėra visa visuomenė, o policija nėra vienintelė baudžiamosios justicijos institucija. Kokia bebūtų svarbi ir unikali nukentėjusiųjų dėl nusikaltimų patirtis ir koks bebūtų svarbus policijos vaidmuo užtikrinant visuomenės saugumą, vis dėlto šių aspektų nepakanka norint įvertinti požiūrį į baudžiamąją justiciją.

Šiuolaikiniame pasaulyje baudžiamoji justicija siejama ne vien su teisėsauga ir teisėtvara. Kriminologinėje literatūroje galima aptikti siūlymų į baudžiamąją justiciją įtraukti tokias sritis kaip baudžiamosios teisės aktai, abipusiai valstybinių institucijų (įskaitant ir teisėsaugą bei teisėtvarą) santykiai, ideologija, žiniasklaida, sankcijos ir t.t.⁶

Šiame skyriuje bus nagrinėjamas gyventojų požiūris į penkis svarbiausius baudžiamosios teisės elementus: į valstybines ir nevalstybines institucijas, tiesiogiai ar netiesiogiai įtrauktas į nusikaltimų kontrolės ir prevencijos veiklą, į baudžiamajame kodekse išvardintus nusikaltimus, bausmes, į žiniasklaidą bei į Valstybinę nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programą.

---

⁶ Report of the Subcommittee on Decriminalization of ECCP. Council of Europe. 1980, 19.

2.1. INSTITUCIJŲ DARBO, MAŽINANT NUSIKALTIMŲ SKAIČIŲ LIETUVOJE, VERTINIMAS

Į vertinamų institucijų sąrašą buvo įtrauktos keturios institucijų grupės: „valdžios institucijos“ (Seimas, Vyriausybė, Prezidentas, politinės partijos), teisėtvarkos ir teisėsaugos institucijos (policija, teismai, Specialiųjų tyrimų tarnyba, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba, įkalinimo įstaigos), taip pat žiniasklaida ir nevyriausybines organizacijos.

6 pav. nurodoma, kaip vertinamas minėtų institucijų darbas mažinant nusikaltimų skaičių Lietuvoje.

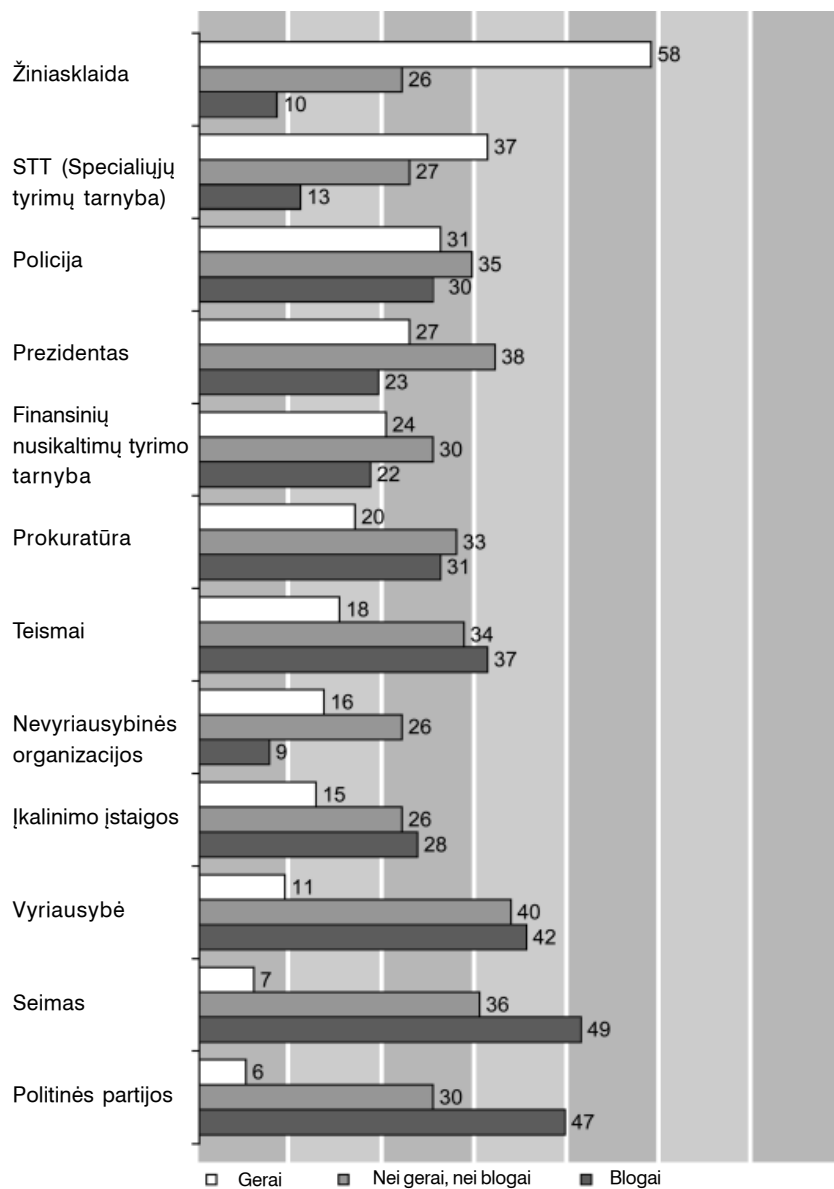
Respondentų vertinimus, koks kiekvienos institucijos indėlis mažinant nusikaltimų skaičių ir ką jos daro šiam skaičiui mažinti, galima suskirstyti į keletą grupių: vertinimas palankus, teigiami ir neigiami vertinimai yra maždaug lygūs, vertinimai nepalankūs.

Teigiami vertinimai dominuoja kalbant apie tris institucijas: žiniasklaidą, STT ir nevyriausybines organizacijas.

Ypač palankaus vertinimo susilaukė žiniasklaida: 58% respondentų jos darbą vertina gerai ir tik 10% – blogai. Išvis pasitikėjimas žiniasklaida 1998–2003 m. Lietuvoje buvo labai didelis, reikšmingesnis sumažėjimas pastebėtas tik 2003 m. pabaigoje, vykstant prezidentūros skandalui. Gerai žiniasklaidos darbą mažinant nusikaltimus vertina vyrai ir moterys, jaunimas ir pensininkai, daugiau ir mažiau išsilavinę asmenys, miesto ir kaimo gyventojai.

Gerų vertinimų susilaukė ir STT, jos darbą 37% respondentų vertina gerai ir tik 13% – blogai. Palankūs vertinimai būdingi visoms gyventojų grupėms. Kitas dalykas, kad apie STT yra girdėję ar gali pasakyti savo nuomonę vieni grupių atstovai daugiau, o kitų – daug mažiau. Mažiausiai apie STT žino pagyvenę virš 70 m. žmonės – 38% jų neturi nuomonės, be vidurinio išsilavinimo – 34%, lenkai – 48%, rusai – 37%. Išsamiau šią organizaciją gali įvertinti jaunesni, labiau išsilavinę, daugiau pajamų gaunantys žmonės.

6 pav. Kaip Jūs vertinate šių institucijų darbą mažinant nusikaltimų skaičių Lietuvoje (%)?

Nevyriausybines organizacijos susilaukė palankių vertinimų daugiau (16%) nei nepalankių (9%). Tačiau labai daug respondentų (50%) tokių vertinimų išvis negalėjo pateikti, turbūt su NVO nebuvo susidūrę. Vėlgi tai labiau būdinga vyresniems, mažiau išsilavinusiems žmonėms, tautinių mažumų atstovams.

Kitą grupę sudaro institucijos, kurių teigiami ir neigiami vertinimai yra apylygiai: policija, Prezidentas, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba.

Policijos darbą teigiamai vertina 31% respondentų, neigiamai – 30%. Tai atitinka kitų to paties laikotarpio tyrimų duomenis, kai buvo matuojamas pasitikėjimas šia institucija (beje, pasitikėjimas policija nuo 1998 m. iš esmės pagerėjo, 1998 m. spalio mėn. policija nepasitikėjo 42% gyventojų, o pasitikėjo 30%).

Prezidento institucija Lietuvoje ilgą laiką (šalia švietimo, žiniasklaidos, bažnyčios) buvo labai pasitikima. Šis pasitikėjimas pradėjo sparčiai mažėti per prezidentūros skandalą. Viktimologinis tyrimas jau aprėpė keletą pirmų šių įvykių dienų, todėl Prezidento veikla mažinant nusikaltimų skaičių jau nebebuvo vertinama taip aukštai, kaip galima buvo tikėtis. Teigiamai Prezidento darbą įvertino 27% respondentų, o neigiamai – 23%. Palankius vertinimus dažniau pateikė pensininkai, mažesnių pajamų, žemesnio išsilavinimo žmonės, taip pat moterys, o nepalankius – jaunimas, labiau išsilavinę, turtingesni asmenys.

Finansinių nusikaltimų tarnybos darbas vertinamas kontraversiškai: 24% vertina gerai, o 22% – blogai. Prieštaringi vertinimai būdingi ir atskiroms socialinėms bei demografinėms grupėms.

Per tyrimą buvo nustatyta, kad daugelio institucijų darbas mažinant nusikaltimų skaičių vertinamas blogai. Tai prokuratūra, teismai, įkalnimo įstaigos ir ypač Vyriausybė, Seimas bei partijos.

Prokuratūros darbą blogai įvertino 31% respondentų, o gerai – 20%. Ypač blogai prokuratūros darbą vertina labiau išsilavinę, turtingesni gyventojai. Nepalankus ir teismų darbo vertinimas: 37% vertina blogai ir 18% – gerai. Menkas pasitikėjimas teismais buvo būdingas per visą 1998–2003 m. laikotarpį. Tiesa, per penkerius metus šie vertinimai pasidarė šiek tiek palankesni.

Nedažnai per sociologinius ar visuomenės nuomonės tyrimus vertinamas įkalinimo įstaigų darbas (žinoma tik tai, kad gyventojai pageidautų, jog ten atsidurtų kuo daugiau nusikaltėlių). Taigi tyrimas parodė, kad įkalinimo įstaigų darbas vertinamas greičiau blogai (28%) nei gerai (15%). Ir tai būdinga visoms socialinėms bei demografinėms grupėms.

Pasitikėjimas Vyriausybe daugelį metų yra gana menkas, netgi po Seimo rinkimų, kai ji tik pradeda savo darbą. Blogai vertinamas Vyriausybės darbas ir mažinant nusikaltimų skaičių. Blogai šią Vyriausybės veiklą vertina 42% respondentų, o gerai – tik 11%. Vertinimai gana panašūs visose gyventojų grupėse. Blogiausiai įvertintas Seimo ir politinių partijų darbas (atitinkamai 7% ir 6% įvertino gerai, o 49% ir 47% – blogai). Vargu ar galima būtų teigti, kad šie vertinimai remiasi patikima informacija bei šios informacijos analize. Veikiausiai tai stereotipiniai Seimo ir politinių partijų vertinimai, kurie visada negatyvūs (iš Seimo ir partijų tikimasi, kad gyvenimas greitai pagerės, nes tai žadama per rinkimus, o po to nusiviliama, tai apibūdinama žodžiais „daug žada, mažai daro“, „meluoja“, „rūpinasi tik savimi“).

Kai vertinamas įvairių institucijų darbas mažinant nusikaltimų skaičių Lietuvoje, tam tikra prasme ekspertais gali tapti būtent nukentėjusieji (per 5 metus) nuo įvairių nusikaltimų. Palyginsime jų vertinimus su vertinimais tų žmonių, kurie patys nenukentėjo dėl nusikaltimų, taip pat nepažįsta tokių atsitikimų savo artimiausioje socialinėje aplinkoje, (žr. 1 lent.).

Visose pozicijose nukentėjusieji nuo nusikaltimų įvairių institucijų darbą vertina blogiau nei nenukentėjusieji. Tai visų pirma liečia tiesiogiai su nusikaltimų tyrimais susijusias institucijas, nes būtent čia vyksta tai, kas kriminologijoje vadinama „antrine viktimizacija“: nusikaltimo aukos vėl priverstos kentėti, bet dabar jau ne nuo nusikaltimų, bet nuo neišvengiamų nusikaltimų aiškinimo procedūrų baudžiamosios justicijos institucijose.⁷ Tačiau, kaip galima pastebėti, prasčiau vertinamos ir politinės arba valdžios institucijos – nukentėję žmonės pesimistiškiau žvelgia ir į jų veiklą, bent jau nusikaltimų mažinimo sferoje.

⁷ *Ashworth, Andrew. The Criminal Process: An Evaluative Study. Oxford: Clarendon Press, 1994, p. 22.*

1 lentelė. Įvairių institucijų darbą vertinančių blogai dalis tarp nukentėjusių ir nenukentėjusių respondentų (%)

Institucija	Nenukentėję	Nukentėję
Žiniasklaida	9	14
STT	11	14
Policija	28	33
Prezidentas	20	26
Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba	19	30
Prokuratūra	29	36
Teismai	34	45
Nevyriausybės organizacijos	9	11
Įkalinimo įstaigos	26	35
Vyriausybė	39	45
Seimas	45	54
Politinės partijos	43	53

Pažymėtina, kad nukentėjusieji, palyginti su nenukentėjusiais nuo nusikaltimų, ypač kritiškai (11% skirtumas) vertina Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybą ir teismus. Jeigu kritišką teismų vertinimą tarp nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų galima nesunkiai paaiškinti tuo, kad nukentėjęs žmogus teismuose dažniausiai priverstas ilgai laukti savo pažeistų teisių atstatymo, tai Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos panašus vertinimas yra šiek tiek netikėtas. Juk tai siaurai specializuota teisėsaugos institucija, su kuria tikriausiai mažai kas iš respondentų turėjo reikalų. Čia galėjo turėti reikšmės pačios tarnybos pavadinimas – nuoroda į finansus,

kurie respondentų sąmonėje gali asocijuotis su turtu ir nuosavybe. Tokia me kontekste žmonės, kurie, kaip parodė tyrimai, dažniausiai kenčia nuo turtinių nusikaltimų, galėjo simboliškai „pasmerkti“ instituciją, kuri neva atsakinga už turtinių nusikaltimų kontrolę.

Pateikta 1 lentelė liudija dar vieną dalyką. Ji puikiai parodo, kad visoms be išimties institucijoms neverta tikėtis aukštų reitingų tarp tų žmonių, kurių jos nesugebėjo apginti. Galima apibendrinti ir plačiau: efektyvi nusikaltimų kontrolės ir prevencijos politika yra rimtas veiksnys, kuris padidina valstybės institucijų prestižą.

2.2. POŽIŪRIS Į NUSIKALTIMŲ RŪŠIS

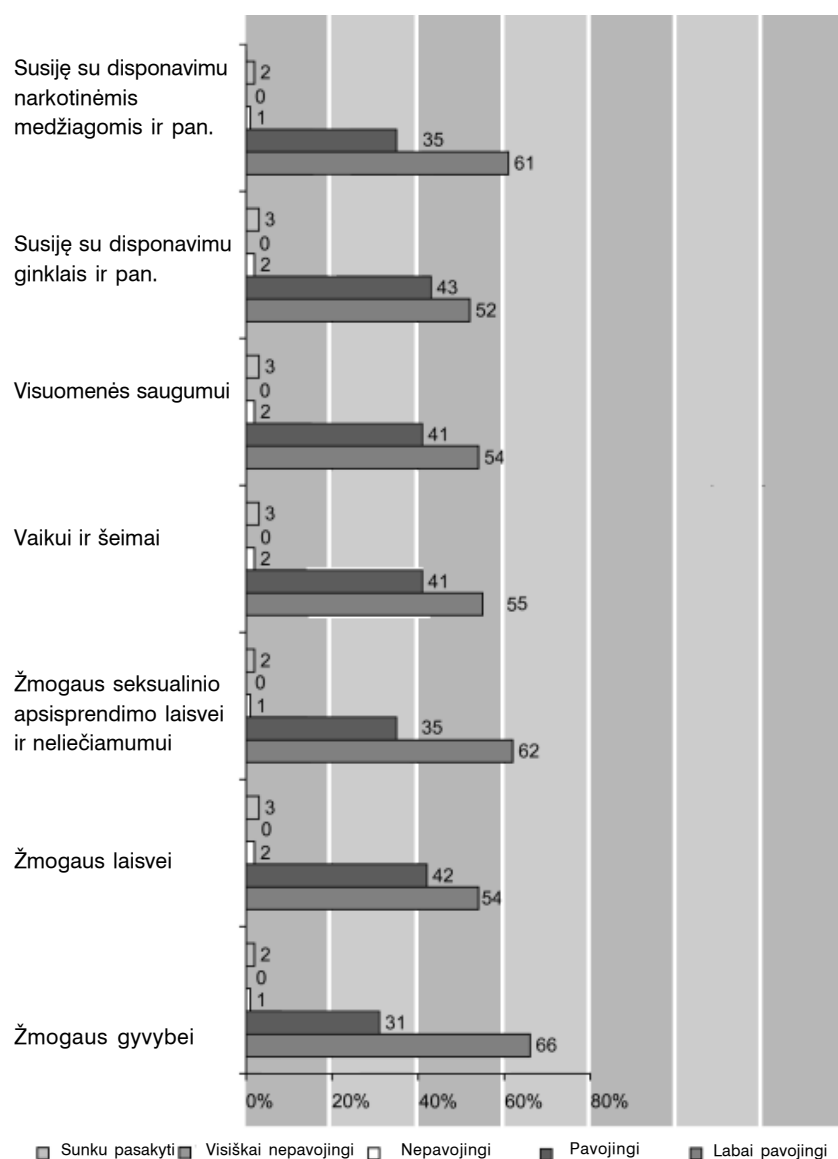
Baudžiamoji teisė apibrėžia nusikaltimus kaip veiklą (veiką), keliančią grėsmę visuomenės arba valstybės tvarkai⁸. Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse nusikaltimas apibūdinamas kaip „pavojinga ir šiame kodekse uždrausta veika (veikimas ar neveikimas), už kurią numatyta laisvės atėmimo bausmė“⁹. Galima teigti, kad veikos pavojingumas visuomenei yra svarbus kiminalizacijos veiksnys: būtent nuo *pavojingumo* laipsnio priklauso, ar tam tikra neteisėta veikla gali būti traktuotina kaip nusikalstama. Taip pat egzistuoja ryšys ir tarp veikos pavojingumo (sunkumo) bei bausmės griežtumo. Suprantama, tik profesionaliai parengti teisininkai ir atitinkamos teisėsaugos bei teisėtvarkos institucijos gali kvalifikuoti tam tikrus veiksmus kaip nusikalstamus ir skirti bausmes. Tačiau požiūris į nusikaltimus ir bausmes nėra vien profesionalų prerogatyva.

Viešajame ir politiniame diskurse kriminalinės temos yra ypač populiarios, tad nusikaltimų arba bausmių aiškinimas gali iš esmės nesutapti su baudžiamosios teorijos principais ir jų įgyvendinimu. Gali nutikti ir taip, kad tai, ką baudžiamoji justicija vertina kaip nusikaltimą, gali neatitikti plačiosios visuomenės ar atskirų socialinių grupių vertinimų.

⁸ *Cremona, Marise*. Criminal Law. London: The Macmillan Press Ltd. 1998, p. 4.

⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000 m.), 11 str.

7 pav. Jūsų manymu, ar išvardintos nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų grupės yra pavojingos ar nepavojingos visuomenės gyvenimui? („labai pavojingi“ daugiau nei 50%)

Gyventojų požiūris į nusikaltimus yra taip pat svarbus informacinis filtras organizuojant viktimologinius tyrimus: gyventojai, kaip ir kriminalinės justicijos atstovai, turi vertinti panašius dalykus. Kitaip gyventojų konstruojama „kriminalinė tikrovė“ gali visiškai nesutapti su ta tikrove, kuri yra baudžiamosios justicijos objektas.

Todėl svarbu ištirti, ar baudžiamosios justicijos požiūris atitinka visuomenės atstovų požiūrį į nusikaltimus kaip visuomenei pavojingas veikas.

Šiuo tikslu Lietuvos gyventojai buvo prašomi įvertinti 32 nusikaltimų rūšis, įtrauktas į Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą, pagal jų pavojingumo laipsnį, (žr. 7 pav.).

Gauti rezultatai buvo suskirstyti į tris grupes:

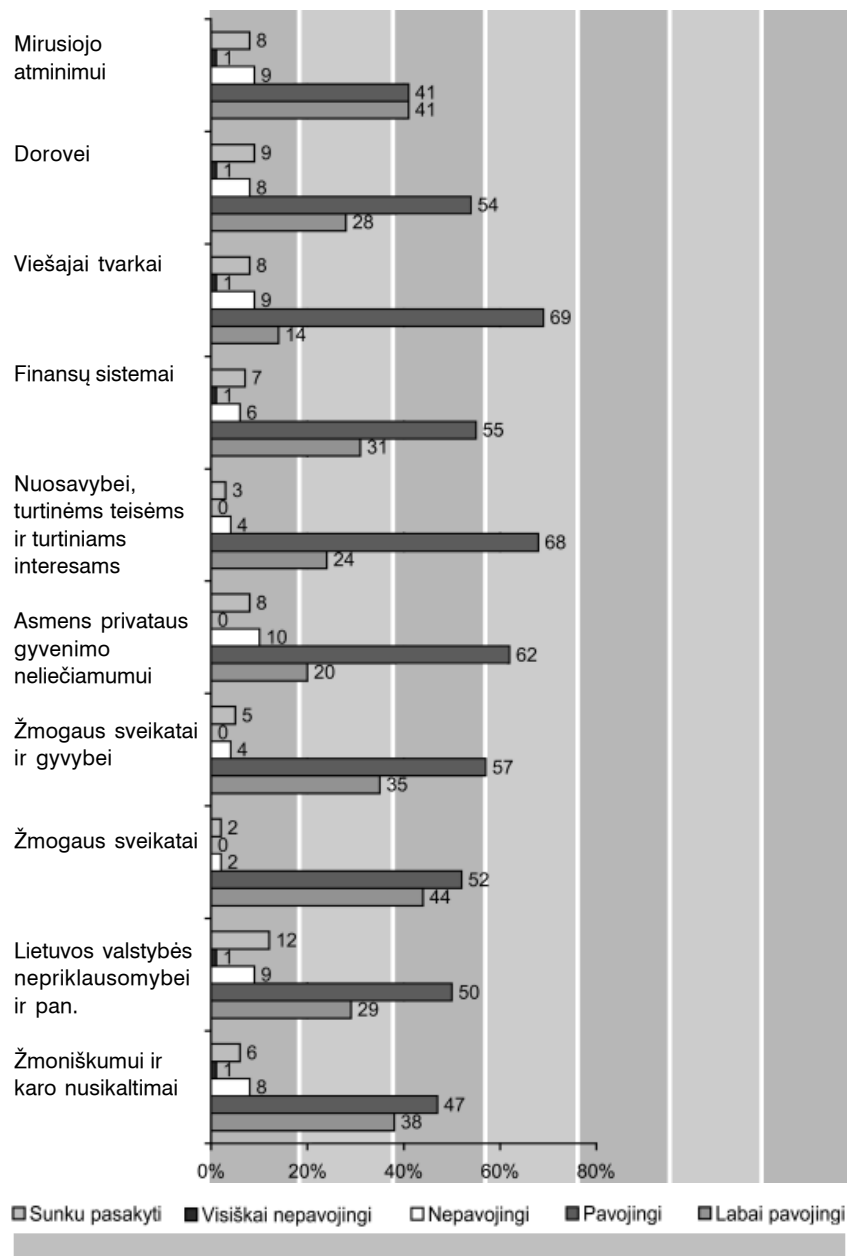
- nusikaltimų rūšys, kurios vertinamos kaip labai pavojingos;
- nusikaltimų rūšys, kurios vertinamos kaip pavojingos;
- nusikaltimų rūšys, kurios vertinamos kaip santykinai mažiau pavojingos.

Nusikaltimų rūšys, kurios vertinamos kaip labai pavojingos. Į šią grupę pateko tie nusikaltimai, kuriuos dauguma respondentų įvertino kaip „labai pavojingus“.

Pastebime, kad Lietuvos gyventojai kaip „labai pavojingus“ dažniausiai vardino nusikaltimus žmogaus gyvybei (nužudymai ir pan.) – 66%, žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui (išžaginimas, mažamečio asmens tvirkimas ir pan.) – 62% ir nusikaltimus, susijusius su narkotikais, – 61%. Taip pat į šią grupę pateko nusikaltimai vaikui ir šeimai, visuomenės saugumui, žmogaus laisvei, nusikaltimai, susiję su ginklais. Pastebėtina, kad šioje grupėje beveik nėra manančių (jų procentas neviršija paklaidos ribos), jog išvardinti nusikaltimai gali būti nepavojingi arba visai nepavojingi visuomenei. Tai gerai iliustruoja, kokios socialinės vertybės laikomos neginčytinomis Lietuvoje ir kurias besąlygiškai turi ginti valstybė.

Nusikaltimų rūšys, kurios vertinamos kaip pavojingos. Į šią grupę buvo atrinkti tokie nusikaltimai, kuriuos dauguma apklaustųjų įvardino kaip „pavojingus“ arba „labai pavojingus“, bet manančių, kad jie yra „pavojingi“, buvo daugiau nei manančių, kad jie „labai pavojingi“ (8 pav.).

8 pav. Jūsų manymu, ar išvardintos nusikaltimų ir baudžiamųjų nusizengimų grupės yra pavojingos ar nepavojingos visuomenės gyvenimui? („nepavojingi“ arba „visai nepavojingi“ mažiau nei 10%)

Šią grupę dar galima suskaidyti į tris pogrupius:

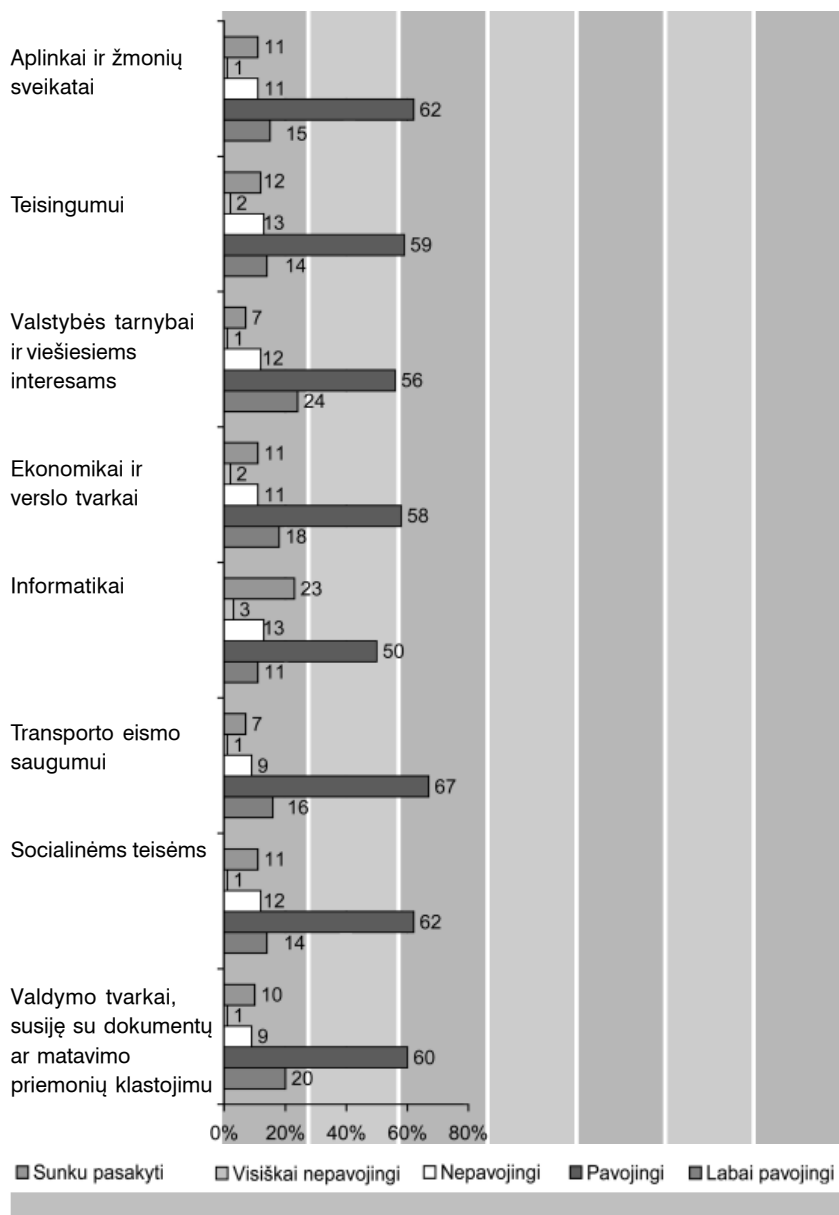
- nusikaltimai, kurie vertinami kaip „nepavojingi“ arba „visai nepavojingi“; šiai grupei priklauso mažiau negu 10% apklaustųjų;
- nusikaltimai, kurie vertinami kaip „nepavojingi“ arba „visai nepavojingi“; šiai grupei priklauso daugiau negu 10%, bet mažiau negu 20% apklaustųjų;
- nusikaltimai, kurie vertinami kaip „nepavojingi“ arba „visai nepavojingi“; ir šiai grupei priklauso daugiau nei 20% apklaustųjų.

Kaip matome, dažniausiai „pavojingais“ arba „labai pavojingais“ buvo įvardinti nusikaltimai žmogaus sveikatai (sužalojimas, sveikatos sutrikdymas ir pan.) – 96%, nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams – 92% ir nusikaltimai, kurie pavojingi žmogaus sveikatai ir gyvybei (neteisėtas abortas, grasinimai nužudyti arba sutrikdyti sveikatą ir pan.) – 92%. Tarp šių grupių nusikaltimų mažiau pavojingais buvo įvertinti nusikaltimai Lietuvos valstybės nepriklausomybei, teritorijos vientisumui ir konstitucinei santvarkai – 79%. Šios grupės nusikaltimų („pavojingi“ ir „labai pavojingi“) pavojingumo laipsnio vidurkis – 86% (9 pav.).

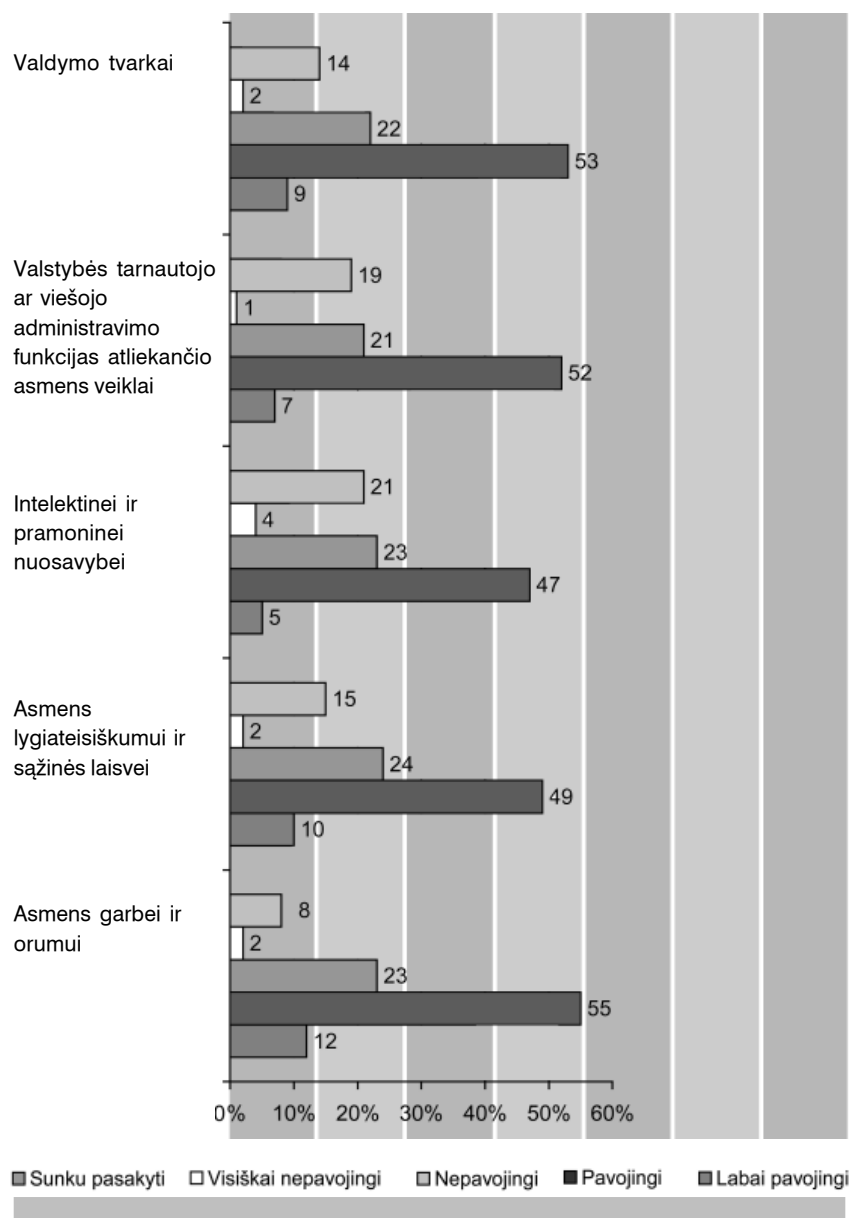
Šiame pogrupyje dažniausiai „pavojingais“ arba „labai pavojingais“ buvo įvardinti nusikaltimai transporto eismo saugumui – 83%, valdymo tvarkai, susiję su dokumentų ar matavimo priemonių klastojimu, – 80% bei valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams (kyšininkavimas, piktnaudžiavimas ir pan.) – 80%. Mažiau pavojingais laikomi nusikaltimai informatikai – tik 61% apklaustųjų vertina šiuos nusikaltimus kaip „pavojingus“ arba „labai pavojingus“. Bendras šios grupės nusikaltimų pavojingumo vidurkis – 76%.

Trečiajame pogrupyje dažniausiai „pavojingais“ arba „labai pavojingais“ buvo įvardinti nusikaltimai asmens garbei ir orumui – 67% ir valdymo tvarkai (neteisėtas valstybės sienos perėjimas ir pan.) – 62%. Tarp kitų šios grupės nusikaltimų mažiau pavojingais buvo vertinami nusikaltimai intelektinei ir pramoninei nuosavybei: 52% apklaustųjų mano, kad šie nusikaltimai „pavojingi“ arba „labai pavojingi“, 27% mano, kad jie „nepavojingi“ arba „visiškai nepavojingi“, 21% neturėjo nuomonės. Bendras šios grupės nusikaltimų pavojingumo laipsnio vidurkis – 60% (10 pav.).

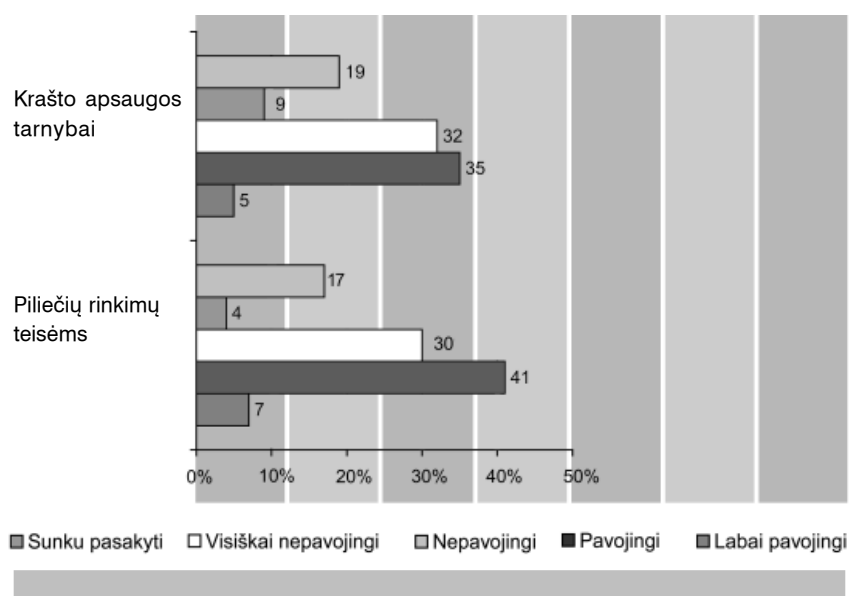
9 pav. Jūsų manymu, ar išvardintos nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų grupės yra pavojingos ar nepavojingos visuomenės gyvenimui? („nepavojingi“ arba „visai nepavojingi“ daugiau nei 10%, bet mažiau nei 20%)

10 pav. Jūsų manymu, ar išvardintos nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų grupės yra pavojingos ar nepavojingos visuomenės gyvenimui? („nepavojingi“ arba „visai nepavojingi“ daugiau nei 20%)

11 pav. Jūsų manymu, ar išvardintos nusikaltimų ir baudžiamųjų nusizengimų grupės yra pavojingos ar nepavojingos visuomenės gyvenimui? („pavojingi“ arba „labai pavojingi“ mažiau nei 50%)

Nusikaltimų rūšys, kurios vertinamos kaip santykinai mažiau pavojingos. Į šią nusikaltimų grupę pateko nusikaltimai, kuriuos pavojingais laiko mažiau nei 50 proc. apklaustųjų.

Nusikaltimus krašto apsaugai ir piliečių rinkimų teisėms vertina kaip „pavojingus“ arba „labai pavojingus“ atitinkamai 40% ir 48%, o kaip „nepavojingus“ arba „visiškai nepavojingus“ – 41% ir 35% gyventojų. Atsižvelgiant į tai, kad atitinkamai 19% ir 17% apklaustųjų neturėjo nuomonės, galima teigti, jog teisės pažeidimų krašto apsaugos ir piliečių rinkimų teisių srityse kriminalizacija Lietuvos viešajame diskurse nėra akivaizdi (11 pav.).

Kartu galima daryti išvadą, kad dėl kitų 30 nusikaltimų rūšių, išvardintų Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse, visuomenėje pastebimas konsensus. Jis yra pakankamai stiprus smurtinių, turtinių ir antivalstybinių nusikaltimų atžvilgiu ir kiek silpnesnis teisės pažeidimų informatikos, asmens laisvės ar intelektinės bei pramoninės nuosavybės sferose.

Įvairiose socialinėse grupėse skirtumai nėra ženklūs. Tiesa, daugelį nusikaltimų rūšių kaip pavojingus dažniau įvertina moterys, senesni žmonės ir turintys aukštąjį išsilavinimą asmenys.

Daugeliu atvejų nukentėjusieji ir nenukentėjusieji panašiai įvertino įvairių nusikaltimų rūšių pavojingumą. Tačiau kai kuriais atvejais nukentėjusieji labiau pabrėžė nusikaltimų pavojingumą. Pavyzdžiui, nusikaltimus asmens privataus gyvenimo neliečiamumui 88% nukentėjusiųjų priskyrė prie labai pavojingų ir pavojingų, o tarp nenukentėjusiųjų ši dalis siekia 79%. Nusikaltimus asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei kaip labai pavojingus ir pavojingus įvertino 55% nukentėjusiųjų ir 45% nenukentėjusiųjų, nusikaltimus intelektinei nuosavybei atitinkamai – 56% ir 49%, nusikaltimus informatikai atitinkamai – 67% ir 58% (šiuos nusikaltimus griežčiau vertina labiau išsilavinę žmonės, būtent tarp jų ir yra daugiau nukentėjusiųjų). Nusikaltimus finansų sistemai kaip pavojingus vertina 89% nukentėjusiųjų ir 83% nenukentėjusiųjų, o nusikaltimus aplinkai ir žmonių sveikatai atitinkamai 82% ir 74%.

2.3. POŽIŪRIS Į BAUSMES

Bausmės yra kitas svarbus baudžiamosios justicijos elementas. Baudžiamosios teisės teorija nurodo keletą bausmių funkcijų: retribucinę (atpildas), deterancinę (įbauginimas), korekcinę (pataisymas), izoliacinę (sulaikymas). Profesinėje teisinėje literatūroje vyksta aktyvios diskusijos dėl šių funkcijų svarbos baudžiamajame teisingume. Tačiau yra ir neteisinis požiūris į bausmes. Jis sieja sankcijas su kultūra, socialinėmis institucijomis, politine ideologija ir pan.¹⁰

Šiuo požiūriu bausmių vertinimas yra įdomi medžiaga, kuri leidžia ne tik pažvelgti į baudžiamosios justicijos tikslus paprasto piliečio akimis, bet drauge netiesiogiai atskleisti ir visuomenėje dominuojančias vertybines bei ideologines orientacijas.

Bausmių efektyvumas. Pateikiant klausimus respondentų nebuvo prašoma įvertinti bausmių funkcijų efektyvumo atskirai, tiesiog prašyta įvertinti bausmę apskritai kaip baudžiamąją priemonę stabdant nusikaltimus visuomenėje.

Respondentų vertinimui buvo pateiktos ne tik bausmės, kurias numato dabartinis Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, bet ir tokios bausmės, kurių kodekse nėra, tačiau jos paplitusios viešajame diskurse, pvz., mirties bausmė arba fizinės bausmės.

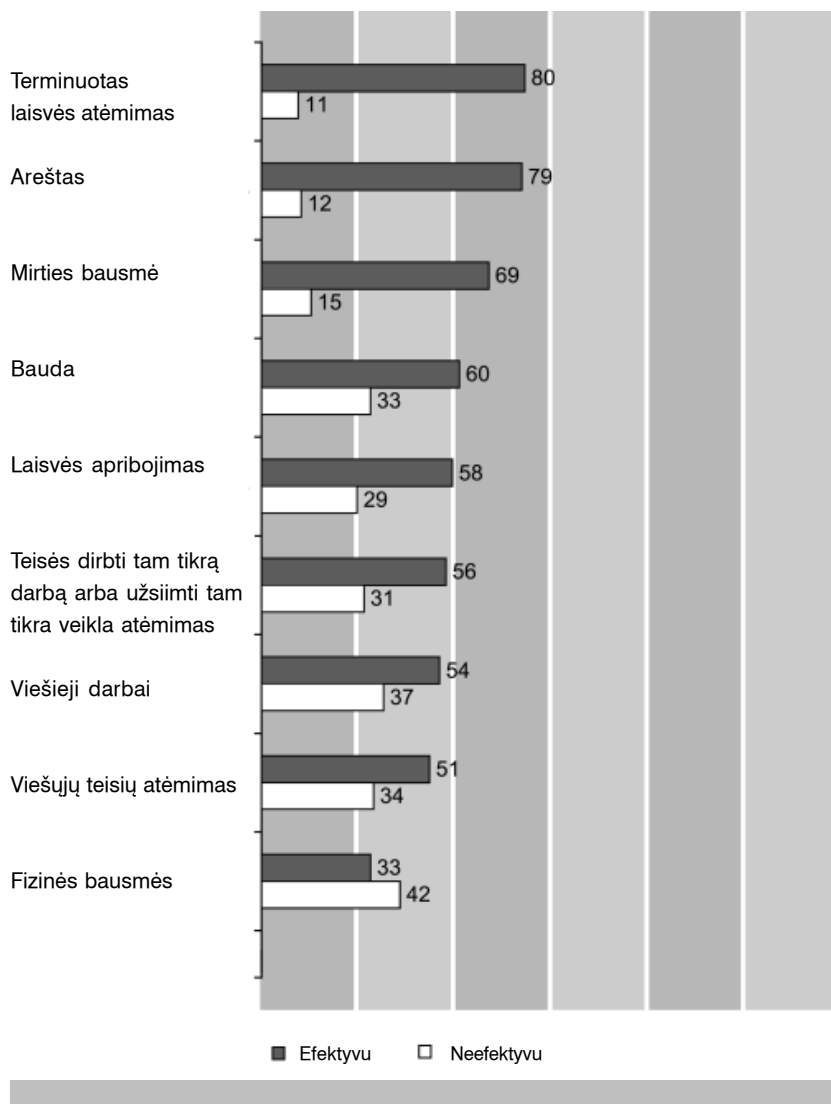
12 pav. pristatomas apklaustųjų požiūris į įvairių bausmių efektyvumą kontroliuojant nusikaltimus.

Respondentų nuomone, efektyviausia bausmė yra terminuotas laisvės atėmimas ir areštas: net apie 80% apklaustųjų nurodė, kad šios bausmės efektyvios. Taip pat galima spėti, kad respondentai „terminuotą laisvės atėmimą“ ir „areštą“ suvokė kaip sinonimus.

Dauguma apklaustųjų labai palankiai įvertino mirties bausmę: net 36% mano, kad tai „labai efektyvu“ ir dar 33%, kad „efektyvu“. Tik nedaugelis (15%) skeptiškai vertino šią bausmę. Palankumas mirties bausmei būdingas visoms gyventojų grupėms. Kiek daugiau už ją pasisako pensininkai, žemesnio išsilavinimo gyventojai.

¹⁰ *Garland, David. Punishment and Moder Society: a Study in Social Theory. Chicago: Chicago University Press. 1990*

12 pav. Kaip Jūs vertinate šių bausmių efektyvumą mažinant nusikaltimus visuomenėje (%)?

Kitą grupę sudaro bausmės, kurias apie trečdalis gyventojų vertina skeptiškai, tačiau daugiau kaip pusė vertina teigiamai: bauda (60% teigiamai, 33% neigiamai), laisvės apribojimas (atitinkamai 58% ir 29%), teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas (56% ir 31%), viešieji darbai (54% ir 37%), viešųjų teisių atėmimas (51% ir 34%).

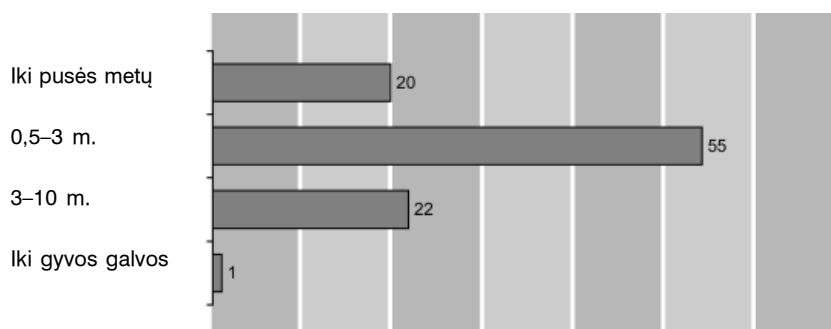
Vienintelis bausmių tipas, kuris buvo įvertintas nepalankiai, – fizinės bausmės (42% vertina nepalankiai ir 33% palankiai). Ypač daug nurodančių, kad tokios bausmės neefektyvios ar nepriimtinos, tarp turinčių universitetinį išsilavinimą žmonių – 52%. Tačiau yra gyventojų grupių, kurios palankiai vertintų tokias bausmes: žemesnio išsilavinimo žmonės (39% už, 34% prieš), kaimo gyventojai (41% už ir 33% prieš).

Svarbu buvo palyginti nukentėjusių ir nenukentėjusių (per 5 metus) žmonių atsakymus. Buvo galima tikėtis, kad bent jau tokias odiozines bausmes, kaip mirties bausmė ar fizinės bausmės, nukentėjusieji įvertins palankiau nei nenukentėjusieji. Bet taip nėra. Duomenys liudija, kad daugumos bausmių atžvilgiu nukentėjusieji netgi kiek skeptiškesni, t.y. jie labiau linkę prie pozicijos „niekas čia negali padėti“.

Bausmė už nusikaltimus. Baudžiamosios teisės teorijoje nusikaltimai kaip pavojinga visuomenei veika skiriami į tyčinius ir neatsargius, pirmieji savo ruožtu skirstomi pagal sunkumo laipsnį. Nesunku įžiūrėti tam tikrą socialinę bei teisinę sąsają tarp veikos pavojingumo ir nusikaltimo sunkumo sampratų. Kuo „pavojingesnis“ yra nusikaltimas, tuo griežčiau už jį turėtų būti baudžiama, kuo griežčiau baudžiama, tuo jis sunkesnis.

Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 11 straipsnį numatomi keturi tyčinių nusikaltimų sunkumo laipsniai:

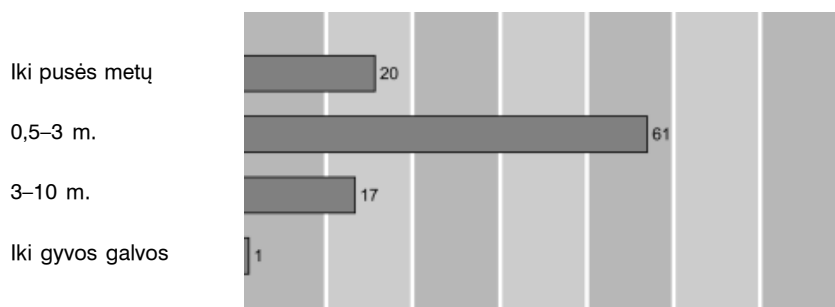
- nesunkūs (didžiausia bausmė neviršija trejų metų laisvės atėmimo);
- apysunkiai (didžiausia bausmė viršija trejus metus, bet neviršija šešerių metų laisvės atėmimo);
- sunkūs (didžiausia bausmė viršija šešerius metus, bet neviršija dešimties metų laisvės atėmimo);
- labai sunkūs (numatyta didžiausia bausmė viršija dešimt metų laisvės atėmimo).

13 pav. Kokia minimali bausmė turėtų būti taikoma už chuliganizmą (%)?

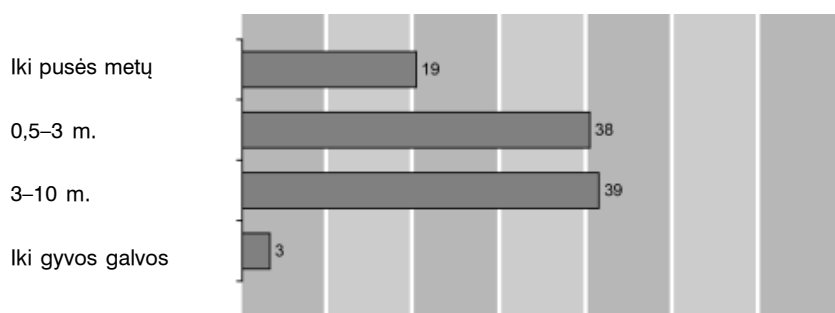
Bet apie nusikaltimų pavojingumo vertinimą, o drauge ir apie žmonių pakantumo laipsnį nusikaltimams, viešajame diskurse galima spręsti ir kitaip: klausinėjant respondentų apie minimalias bausmes, kuriomis, jų manymu, turėtų būti baudžiami nusikaltėliai už padarytus teisės pažeidimus.

Toliau pristatomi bausmių už labiausiai paplitusius nusikaltimus vertinimai.

Dauguma respondentų (55%) už chuliganizmą skirtų 0,5–3 m. minimalią įkalinimo bausmę. Maždaug po lygiai (apie 20%) tų, kurie siūlytų švelnesnes arba griežtesnes bausmes. Švelnesnėms bausmėms labiau pritarė jaunas (30% nurodė, kad pakaktų iki pusės metų įkalinimo). Tiesiogiai nuo chuliganizmo nukentėję asmenys norėtų griežtesnių bausmių, daugiau tų, kurie skirtų virš 3 metų bausmę (žr. 13 pav.).

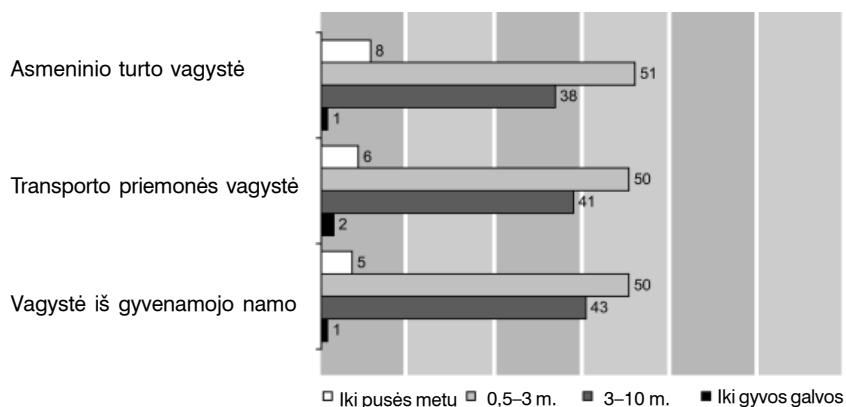
14 pav. Kokia minimali bausmė turėtų būti taikoma už vagystę iš transporto priemonės (%)?

Vagysčių iš transporto priemonių vertinimas yra labai panašus, sakytume, prilyginamas chuliganizmui. Čia vėlgi tolerantiškesnis yra jaunimas. Nukentėjusių ir nenukentėjusių asmenų požiūriai į bausmes praktiškai nesiskiria (žr. 14 pav.).

15 pav. Kokia minimali bausmė turėtų būti taikoma už kyšininkavimą (%)?

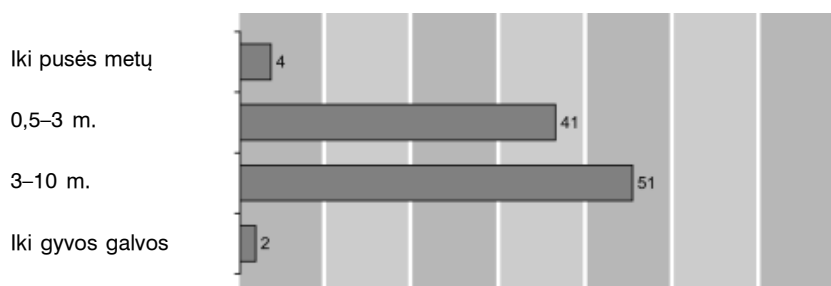
Gana griežtai Lietuvos gyventojai pasisakė kyšininkavimo atžvilgiu: 39% siūlytų bausmę iki 10 metų, o 3% – netgi įkalinimą iki gyvos galvos. Šiuo požiūriu įvairių grupių respondentai pasisakė gana vieningai, tarp jų ir nukentėjusieji nuo įvairių nusikaltimų (žr. 15 pav.).

16 pav. Kokia minimali bausmė turėtų būti taikoma už asmeninio turto vagystę, transporto priemonės vagystę, vagystę iš gyvenamojo namo (%)?

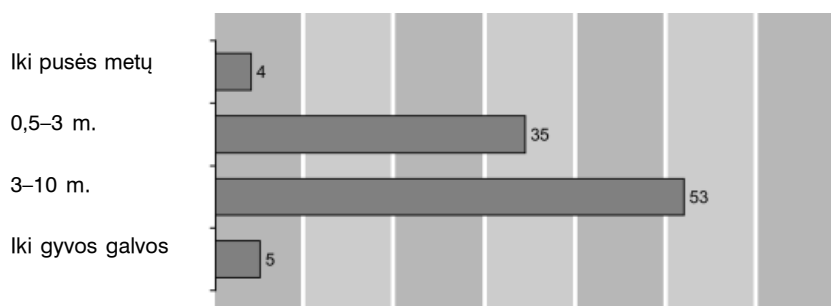

Asmeninio turto, transporto priemonės vagystės, vagystės iš gyvenamojo namo vertinamos gana panašiai: apie 50% baustų 0,5–3 metų įkalinimo bausme, 38%–43% baustų griežčiau – 3–10 metų kalėjimu. Skirtumai tarp nukentėjusių ir nenukentėjusių žmonių nėra ženklūs (žr. 16 pav.).

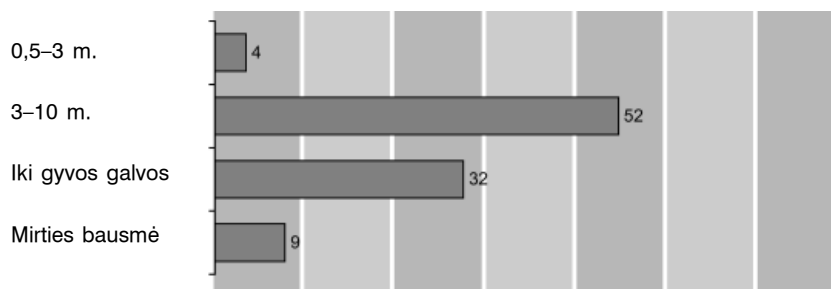
17 pav. Kokia bausmė turėtų būti taikoma už plėšimą (%)?

Daugiau nei pusė gyventojų (51%) už plėšimą skirtų 3–10 m. minimalią įkalinimo bausmę. Griežčiau čia pasisako vyresni žmonės. O nukentėjusių ir nenukentėjusių atsakymai mažai tesiskiria (žr. 17 pav.).

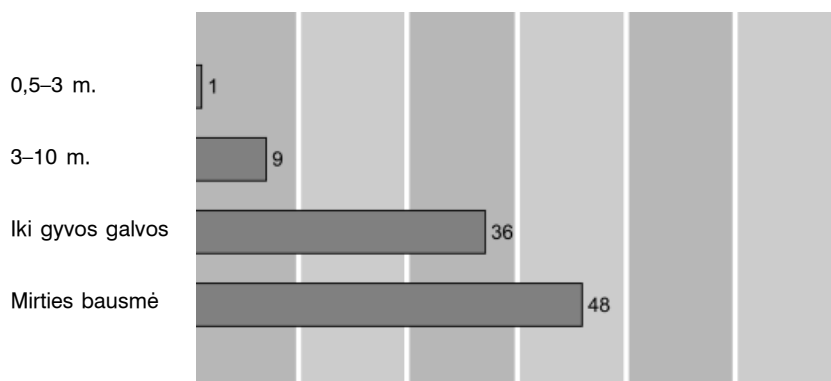
18 pav. Kokia minimali bausmė turėtų būti taikoma už kūno sužalojimą (%)?

Gana griežtai žmonės baustų už kūno sužalojimą. Kai kurie (apie 1%) siūlytų net mirties bausmę, 5% – kalėjimą iki gyvos galvos. Nors tuo pat metu apie 4% kaip minimalią bausmę siūlytų tik pusę metų kalėjimo. Skirtumai tarp nukentėjusių ir nenukentėjusių atsakymų nėra ženklūs (žr. 18 pav.).

19 pav. Kokia minimali bausmė turėtų būti taikoma už išžaginimą (%)?

Šis nusikaltimas vertinamas labai griežtai: net 9% skirtų mirties bausmę, o 32% – kalėjimą iki gyvos galvos. Turint omenyje, kad mirties bausmė nėra vykdoma, išeitų, jog 41% respondentų skirtų bent jau kalėjimą iki gyvos galvos. Šiuo atžvilgiu griežtai pasisako ir jaunimas, kuris neretai būna gana tolerantiškas, – 38% siūlytų ne mažesnę bausmę kaip kalėjimas

20 pav. Kokia minimali bausmė turėtų būti taikoma už nužudymą (%)?

iki gyvos galvos, taip pat turintys universitetinį išsilavinimą – 42%. Išvis vertinimai yra gana vienodi. Nėra skirtumų ir tarp nukentėjusiųjų ar nenukentėjusiųjų nuo įvairių nusikaltimų. Viena respondentė, kuri nurodė, kad buvo išžaginta, siūlė bausmę iki gyvos galvos (žr. 19 pav.).

Daugiausia (48%) respondentų kaip minimalią bausmę už nužudymą skirtų mirties bausmę, mažiau (36%) – kalėjimą iki gyvos galvos. Čia gana ryškūs skirtumai tarp socialinių demografinių grupių (žr. 20 pav.). Už mirties bausmę daugiau pasisako pensininkai (57%), neturintys vidurinio išsilavinimo (55%), kaimo gyventojai (59%). Mažiau tokių yra tarp jaunimo (28%), turinčių universitetinį išsilavinimą (36%), turtingesnių (34%), vilniečių (35%). Skirtumai tarp nukentėjusiųjų ir nenukentėjusiųjų nuo įvairių nusikaltimų nėra esminiai.

Atsižvelgiant į pateiktus rezultatus, galima teigti, kad pagal siūlomą minimalų bausmės dydį labai sunkiu nusikaltimu laikomas nužudymas: faktiškai 84% respondentų pasisakė už visišką žudikų izoliaciją (kalėjimas iki gyvos galvos arba mirties bausmė).

Pagal respondentų atsakymus prie sunkių arba apysunkių nusikaltimų (daugiau negu 50% skiria minimalią bausmę tarp 3 ir 10 metų) galima būtų priskirti išžaginimą (nors čia už visišką izoliaciją pasisako 41% respondentų), kūno sužalojimą, plėšimą.

Prie nesunkių nusikaltimų (daugiau negu 50% skiria minimalią bausmę iki 3 metų) galima būtų priskirti chuliganizmą, vagystę iš transporto priemonės, kyšininkavimą, asmeninio turto vagystę, vagystę iš gyvenamojo namo.

Požiūriai į bausmes tarp nukentėjusių nuo įvairių nusikaltimų per 5 metus ir nenukentėjusių žmonių nėra ženklūs, t.y. „kerštingumo“ veiksnio, išskyrus chuliganizmo atvejį, aptikti čia nepavyko.

2.4. INFORMACIJOS ŠALTINIAI APIE BAUDŽIAMĄ JUSTICIJĄ IR ŽINIASKLAIDOS VEIKLOS NUŠVIEČIANT NUSIKALTIMŲ PROBLEMATIKĄ VERTINIMAS

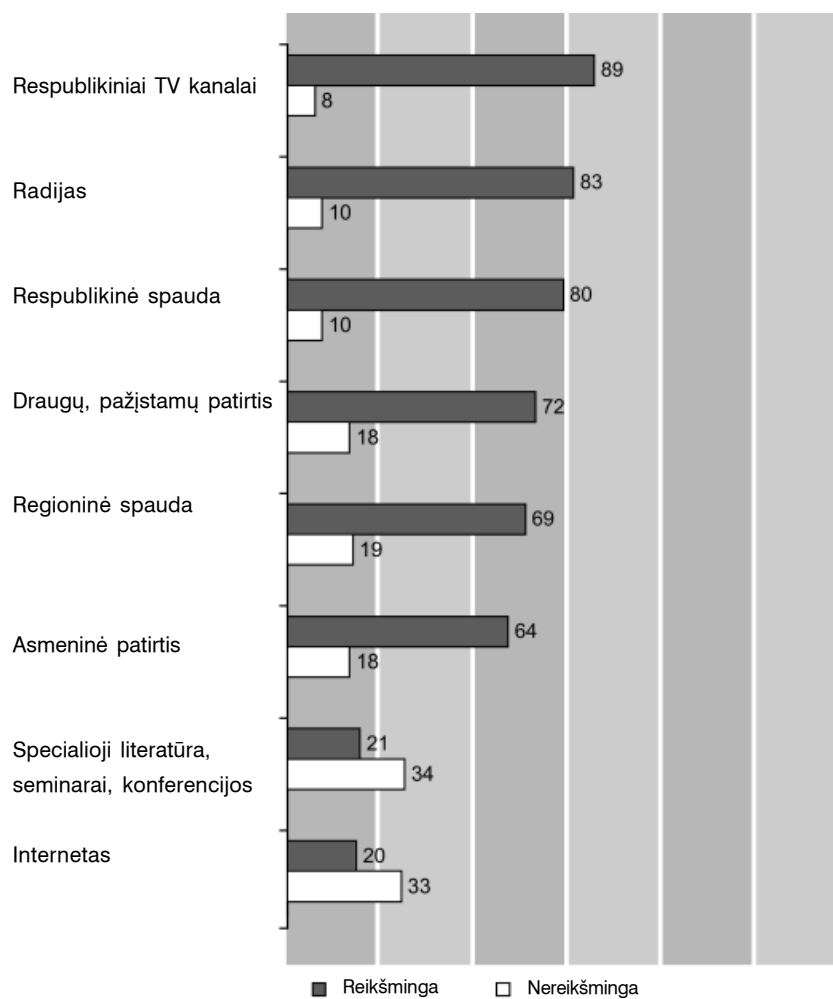
Ir kriminogeninės situacijos, ir pačios baudžiamosios justicijos vertinimas rėmėsi įvairiapusiška informacija, kuria disponuoja gyventojai. Todėl labai svarbu žinoti, kokie jų informaciniai šaltiniai apie baudžiamąją justiciją ir kaip jie vertina šios informacijos objektyvumą.

Ne paslaptis, kad pagrindinis informacijos šaltinis apie reikšmingus socialinius įvykius ir problemas moderniojoje visuomenėje yra žiniasklaida. Atliktas tyrimas tik dar kartą patvirtino šį teiginį. 21 pav. matome, kaip informacijos šaltiniai apie baudžiamąją justiciją pasiskirstę respondentams pagal reikšmingumą.

Kaip ir kalbant apie daugelį kitų temų, taip ir čia reikšmingiausi kanalai yra televizija (89%), radijas (83%), respublikinė spauda (80%). Taip pat svarbi ir regioninė spauda (69%), draugų patirtis (72%) ar asmeninė patirtis (64%). Daug mažiau žmonių paminėjo specialiosios literatūros svarbą (21%) ir internetą (20%). Tarp jų buvo daugiau tų, kuriems šie kanalai nėra reikšmingi, nors yra gana ryškių ypatumų tarp socialinių demografinių grupių.

Televizija, radijas, respublikinė spauda, kaip nusikaltimus ir kriminalinę padėtį nušviečiantys kanalai, yra svarbūs visoms be išimties gyventojų grupėms. Regioninė spauda ypač svarbi kaime (78%) ir rajonų centruose (77%).

21 pav. Kokia informacija Jums yra reikšmingiausia apie nusikaltimus ir kriminalinę justiciją Lietuvoje (%)?

Draugų ir pažįstamų patirtis svarbi tiems, kurie daugiau bendrauja, turi daugiau kontaktų, tai 18–60 metų žmonės, turintys aukštąjį išsilavinimą (82%). Asmeninę patirtį ypač vertina jauni žmonės (73%), vėlgį turintys aukštąjį išsilavinimą asmenys (75%).

2 lentelė. Kokia informacija Jums yra reikšmingiausia apie nusikaltimus ir kriminalinę justiciją Lietuvoje? (nukentėjusių ir nenukentėjusių nuo nusikaltimų atsakymai, %)

	Labai reikšminga/reikšminga		Nereikšminga/visiškai nereikšminga	
	Nuken-tėję	Nenuken-tėję	Nuken-tėję	Nenuken-tėję
1. Asmeninė patirtis	88	51	7	24
2. Respublikiniai TV kanalai	87	90	9	6
3. Respublikinė spauda	78	82	13	8
4. Regioninė spauda	61	73	23	16
5. Radijas	77	85	15	8
6. Draugų, pažįstamų patirtis	79	66	13	22
7. Internetas	22	18	33	32
8. Specialioji literatūra, seminarai, konferencijos	22	20	33	33

Specialioji literatūra, seminarai, konferencijos apskritai neužima labai reikšmingos pozicijos (21%), tačiau čia labai stipri priklausomybė nuo amžiaus: šie informacijos kanalai svarbūs 35% jaunimo, 28% 30–39 metų žmonėms, 23% – 40–49 m., 15% – 50–59 m., 12% – 60–69 metų ir tik 8% seniausios kartos žmonėms.

Dar didesnė priklausomybė nuo amžiaus fiksuojama kalbant apie internetą. Ypač šį informacijos kanalą vertina jaunimas (44%), mažiau – vidurinio amžiaus žmonės (26%–15%), jis faktiškai nereikšmingas pensinio amžiaus žmonėms (2–4%). Suprantama, kad internetu daugiau naudojasi išsilavinę (32%) ir turtingesni žmonės (39%).

Įdomu paanalizuoti, kaip skiriasi informacijos šaltinių svarba tiems respondentams, kurie nukentėjo nuo nusikaltimų, ir tiems, kurie nenukentėjo. Toks palyginimas pateiktas 2 lentelėje.

Kaip galime pastebėti, nukentėjusių ir nenukentėjusių nuo nusikaltimų respondentų preferencijos gerokai skiriasi. Jos nebent sutampa vertinant tokius nelabai reikšmingus informacijos šaltinius, kaip internetas ir specialioji literatūra, seminarai, konferencijos.

Nukentėję asmenys yra linkę labiau vertinti savo patirtį (88%), kuri drauge su televizijos kanalais (87%) buvo įvardinta kaip reikšmingiausias informavimo šaltinis apie nusikaltimus ir baudžiamąją justiciją. Pažymėtina, kad asmeninės patirties reikšmingumo vertinimo skirtumas tarp nukentėjusių ir nenukentėjusių nuo nusikaltimų sudaro 37%!

Trečias pagal svarbą informacijos šaltinis nukentėjusiesiems (statistinės paklaidos rémuose jis gali būti prilygintas prie respublikinės spaudos ir radijo) yra draugų, pažįstamų patirtis. Čia reikšmingumo vertinimo skirtumas tarp nukentėjusių ir nenukentėjusių nuo nusikaltimų sudaro 13%.

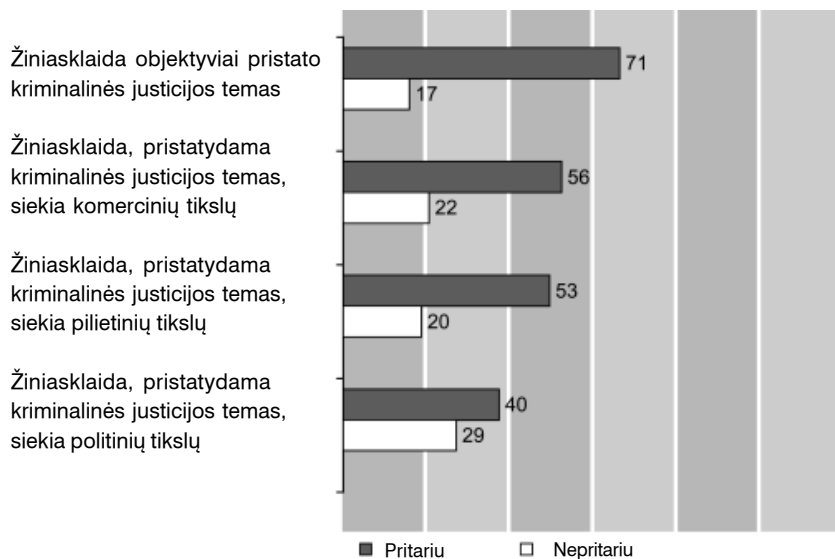
Nukentėję nuo nusikaltimų respondentai regioninę spaudą priskiria prie mažiau reikšmingo informavimo šaltinio (61%). Tai 12% mažiau, negu jos reikšmingumo vertinimas tarp nenukentėjusių nuo nusikaltimų. Nusikaltimų aukos taip pat mini šį informacijos šaltinį kaip mažiausiai reikšmingą (23%) po jau minėto interneto ir specialiosios literatūros bei seminarų.

Specialiojoje literatūroje apie baudžiamosios justicijos temų pristatymą žiniasklaidoje galima rasti nemažai kritinių pastabų dėl žurnalistų darbo ir produkcijos. Teigiama, kad kriminalinio pobūdžio informacija žiniasklaidoje yra selektyvi, pervertinami vieni baudžiamosios justicijos aspektai ir neįvertinami kiti, siekiama ne informacinių pilietinių, bet komercinių tikslų ir pan.¹¹ Respondentų atsakymai, pateikti 22 pav., parodo, kiek kritiškai vertinamas baudžiamosios justicijos temų pateikimas Lietuvos žiniasklaidoje.

---

¹¹ Tokiu klasikiniu tekstu galima laikyti Stanley Coheno bestselerį „Liaudies velniai ir moralinės panikos“ (*Cohen, Stanley. Folk Devils and Moral Panics. London, 1972.* Apie kriminalinių temų pristatymą Lietuvos žiniasklaidoje žr. *Dobryninas, Aleksandras. Virtuali nusikaltimų tikrovė. Vilnius, 2001.*

22 pav. Ar pritariate ar nepritariate šioms Lietuvos žiniasklaidos nusikaltimų ir kriminalinės justicijos temų pristatymų vertinimams (%)?

Žiniasklaidos darbą respondentai įvertino ypač prieštarinčiai. Didžioji dauguma (71%) nurodė, kad nusikaltimų ir kriminalinės justicijos temų pristatymas yra objektyvus, 53% nurodo, kad žiniasklaida, pateikdama tokią informaciją, siekia pilietinių tikslų, tačiau tuo pat metu 56% teigia, kad šia veikla žiniasklaida siekia komercinių tikslų (t.y. stengiasi pavaizduoti sensacingai, sutirštindama spalvas), net 40% nurodo, kad siekiama politinių tikslų (mažiau, t.y. 29%, su tuo nesutinka).

Kaip paaiškinti šį prieštarinumą? Deja, atsakymų prieštarinumas būdingas daugeliui temų ir aptinkamas daugelyje tyrimų (pvz., respondentas tuo pat metu gali pasisakyti už demokratiją ir pageidauti stipraus lyderio, kuris vienas, be kokių nors diskusijų, greitai priimtų sprendimus). Apskritai šiuos atsakymus galima reziumuoti maždaug taip: kartais siekiama politinių tikslų, nes žiniasklaida užangažuota politikų; suprantama, kodėl siekiama komercinių tikslų, tai savaime aišku; bet žiniasklaidos

pozicija apskritai yra veikiau pilietinė (užtat ja ir pasitikima), tad dažniausiai jos pateikiama informacija yra objektyvi (skirtingai nuo politikų ar partijų pasisakymų).

Šiek tiek daugiau žiniasklaidos objektyvumu abejoja išsilavinę žmonės (25%), nors ir tarp jų pasitikinčių ja yra 62%. Tarp išsilavinusių asmenų kiek daugiau ir abejojančių pilietiniais žiniasklaidos tikslais (28%). Ši gyventojų kategorija dažniau mini ir komercinius žiniasklaidos tikslus (66%), ir politinį užsiangažavimą (51%). Taigi turintys universitetinį išsilavinimą žmonės reiklesni ir kritiškesni. Nors apskritai žiniasklaidos vertinimas gana palankus (tiesa, 2003 m. pabaigoje – 2004 m. pradžioje mažėjantis pasitikėjimas žiniasklaida leidžia formuluoti hipotezę, kad ateityje bus daug daugiau kritiškumo ir dėl nusikaltimų bei kriminalinės justicijos temų nušvietimo).

Kaip ir informacijos šaltinių atveju, čia irgi verta panagrinėti, kaip skiriasi žiniasklaidos vertinimas tarp nukentėjusių ir nenukentėjusių nuo nusikaltimų. Rezultatai pateikti 3 lentelėje.

Pateikti duomenys aiškiai rodo, kad per visas pozicijas nukentėjusieji nuo nusikaltimų žiniasklaidą vertina prasčiau nei nenukentėję asmenys. Skirtumas tarp nusikaltimų aukų, pritariančių ir nepritariančių teiginiams apie žiniasklaidos objektyvumą, yra +47%, tuomet kai tarp kitų respondentų – +57%. Analogiškas žiniasklaidos pilietiškumo vertinimas tarp nukentėjusių yra +31%, tarp nenukentėjusių – +34%. Teiginiui apie žiniasklaidos komercinius interesus labiau linkę pritarti 46% nukentėjusių nuo nusikaltimų, ir tik 25% – nenukentėjusių. Dėl žiniasklaidos politinių tikslų pritariančiųjų ir nepritariančiųjų skirtumas atitinkamai yra +19% ir +8%.

Kitais tariant, nukentėjusiems nuo nusikaltimų respondentams žiniasklaida, rašanti apie nusikaltimus ir baudžiamąją justiciją, atrodo mažiau objektyvi, mažiau pilietiška, labiau komerciškai ir politiškai angažuota nei respondentams, kurie nebuvo nukentėję nuo nusikaltimų.

3 lentelė. Kokia informacija Jums yra reikšmingiausia apie nusikaltimus ir kriminalinę justiciją Lietuvoje? (nukentėjusiųjų ir nenukentėjusiųjų nuo nusikaltimų atsakymai %)

	Visiškai pritariu/pritariu		Visiškai nepritariu/nepritariu	
	Nuken- tėję	Nenuken- tėję	Nuken- tėję	Nenuken- tėję
1. Žiniasklaida objektyviai pristato kriminalinės justicijos temas	68	72	21	15
2. Žiniasklaida, pristatydamą kriminalinės justicijos temas, siekia pilietinių tikslų	55	53	24	19
3. Žiniasklaida, pristatydamą kriminalinės justicijos temas, siekia komercinių tikslų	65	49	19	24
4. Žiniasklaida pristatydamą kriminalinės justicijos temas, siekia politinių tikslų	46	37	27	29

Šis fenomenas gali būti nesunkiai paaiškintas, nes taip, kaip šiandien aukos pristatomos Lietuvos žiniasklaidoje, kitaip nei tretine viktimizacija (po pirminės – tiesioginio susidūrimo su nusikaltimais ir nusikaltėliais ir antrinės – tiesioginio susidūrimo su teisėsauga ir teisėtvarka) nepavadinsi. Patekusios į žiniasklaidos istorijas aukos gali pajusti, kad jų atvejus laikraščiai arba televizijos kanalai panaudoja ne tiek teisingumui atstatyti, kiek komerciniams arba politiniams interesams įgyvendinti.

2.5 NUSIKALTIMŲ KONTROLĖS IR PREVENCIJOS LIETUVOJE PROGRAMA

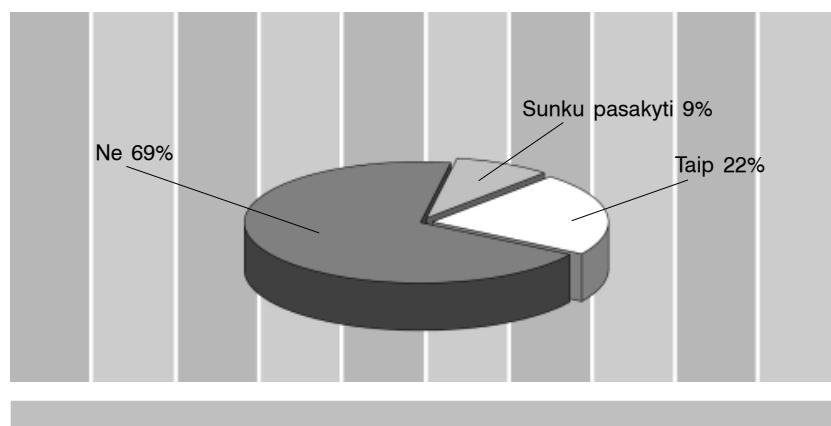
„Nacionalinė nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programa“ yra svarbus Lietuvos baudžiamosios justicijos elementas. Ši ilgai rengta ir diskutuota programa galutinai buvo priimta 2003 metais. Programoje teigiama:

Asmens ir visuomenės saugumas yra būtina pagrindinio valstybės politikos tikslo – konstitucinių žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo – įgyvendinimo sąlyga. Siekdama užtikrinti kiekvieno individo, o kartu ir visuomenės saugumą, valstybė vykdo nusikaltimų prevenciją ir kontrolę.¹²

Programa pabrėžia, kad sėkmingam jos įgyvendinimui būtinas glaudus bendradarbiavimas tarp įvairių institucijų ir visuomenės. Šiuo požiūriu buvo įdomu panagrinėti, kiek plačioji visuomenė žino apie šios Programos egzistavimą ir ką ji mano apie jos efektyvumą užkertant kelią nusikaltimams.

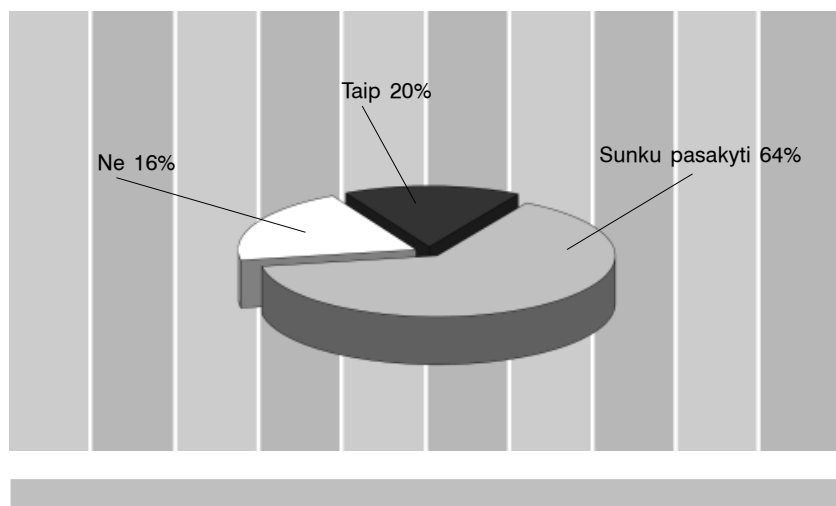
23 pav. pateikti respondentų atsakymai į pirmąjį klausimą – apie visuomenės informuotumą.

23 pav. Ar Jums teko girdėti apie Nacionalinę nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programą?

¹² Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa: Patvirtinta Lietuvos Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimu Nr. IX-1383. Vilnius, 2003.

24 pav. Ar Nacionalinės nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programos įgyvendinimas padės pagerinti kriminogeninę situaciją Lietuvoje?

Didžioji dauguma respondentų (69%) nėra girdėję apie Nacionalinę nusikaltimų kontrolės ir prevencijos Lietuvoje programą, dar 9% nėra tikri, ar tai būtų ta Programa, apie kurią kažką girdėjo, ir 22% teigia, kad su tokia informacija jiems teko susidurti. Informuotumas apie šią Programą ženkliai priklauso nuo išsilavinimo: girdėjo apie tai 13% be vidurinio, 23% su viduriniu ir 29% su aukštuoju išsilavinimu respondentų.

Taip pat pažymėtina, kad nukentėjusieji nuo nusikaltimų respondentai apie šią programą informuoti geriau nei nenukentėjusieji: apie Programą žino 29% ir nežino 62% nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų respondentų, tuomet kai tarp nenukentėjusiųjų nuo nusikaltimų rezultatai atitinkamai yra 18% ir 75%.

24 pav. pateikti Nacionalinės nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programos vertinimai.

Dauguma respondentų (64%) nėra tikri, ar tokia Programa galėtų padėti gerinant kriminogeninę padėtį šalyje. Matyt, kad jiems teko girdėti apie daugelį programų, tačiau jie nepamena, kad kokia nors programa duotų konkrečių rezultatų. Dar 16% gyventojų išvis netiki tokios Programos efektyvumu. Ir visgi 20% viliasi, kad tai duos pozityvių rezultatų. Kiek daugiau tokių yra tarp jaunimo ir tarp didžiųjų miestų (be Vilniaus) gyventojų.

Nukentėjusieji nuo nusikaltimų respondentai Nacionalinės nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programos atžvilgiu yra nusiteikę optimistiškiau. 25% iš jų mano, kad tokios Programos įgyvendinimas padės pagerinti kriminogeninę situaciją Lietuvoje ir 18%, kad nepadės (skirtumas + 7%). Tarp nenukentėjusių šis santykis yra 19% prieš 15% (skirtumas + 4%). Toks atsargus optimizmas Programos atžvilgiu gali būti paaiškintas tuo, kad nukentėję nuo nusikaltimų žmonės gali būti nusivylę esamos baudžiamosios justicijos galimybėmis apginti visuomenę nuo nusikaltėlių, tad jie ir sieja savo viltis su naujomis priemonėmis, kurias gali pasiūlyti Nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programa.

Pateikti skaičiai aiškiai rodo, kad visuomenė nepakankamai informuota apie Nacionalinės nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programą. Tai gali būti paaiškinta tuo, kad nuo Programos priėmimo laiko ir apklausos praėjo nedaug laiko – tik keletas mėnesių. Taip pat suprantama, kad pačios Nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programos egzistavimas (net ir pačios idealiausias) pats savaime nepagerina kriminogeninės situacijos šalyje. Galima tik tikėtis, kad sėkmingas šios programos įgyvendinimas praplės žinančių ir teigiamai vertinančių Nacionalinės nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programos auditoriją.

3 skyrius
SAUGUMO JAUSMAS IR
ŽMOGAUS TEISIŲ
LIETUVOJE VERTINIMAS

Antrajame skyriuje buvo parodyta, kaip gyventojų viktimizacija gali neigiamai atsiliiepti jų požiūriui į baudžiamąją justiciją, įskaitant tokius politinius ir pilietinius jos elementus, kaip valdžios institucijos, žiniasklaida, nevyriausybinės organizacijos. Tačiau ne mažiau svarbu įvertinti ne tik pačią riziką tapti nusikaltimų auka, bet ir tos rizikos suvokimą, jos adekvatumą realių gyvenimo pavojų atžvilgiu.

Tokiais atvejais kalbama apie nusikaltimų baimę, kuri tam tikrose visuomenėse arba bendruomenėse gali būti daug rimtesnė problema nei patys nusikaltimai. Baimė tapti nusikaltimo auka mažina žmonių saugumo jausmą, be kurio neįmanomas pilnavertis socialinis bendravimas ir mobilumas. Todėl svarbu iširti, kaip viktimizacija įtakoja nusikaltimų baimę, taip pat įvertinti, kaip nusikaltimų baimę gali įtakoti kitos baimės bei nerimas.

3.1. NERIMAS

Psichologijoje sąvoka „nerimas“ siejama su bendra įtampų būseną, bendru susirūpinimu dėl dabarties ar ateities tam tikroje gyvenimo sferoje. Sąvoka „baimė“ siejama su emociniu atsaku į konkrečią situaciją, santykiu su konkrečiu objektu¹³. Panagrinėsime gyventojų nerimo intensyvumą įvairiuose socialinio artumo lygmenyse.

Nerimas dėl ateities. Respondentai buvo paprašyti atsakyti į klausimą apie nerimą dėl ateities (žr. 25 pav.). Nerimo subjektai buvo pasirinkti pagal gerai žinomus fenomenologinėje sociologijoje santykių lygmenis¹⁴:

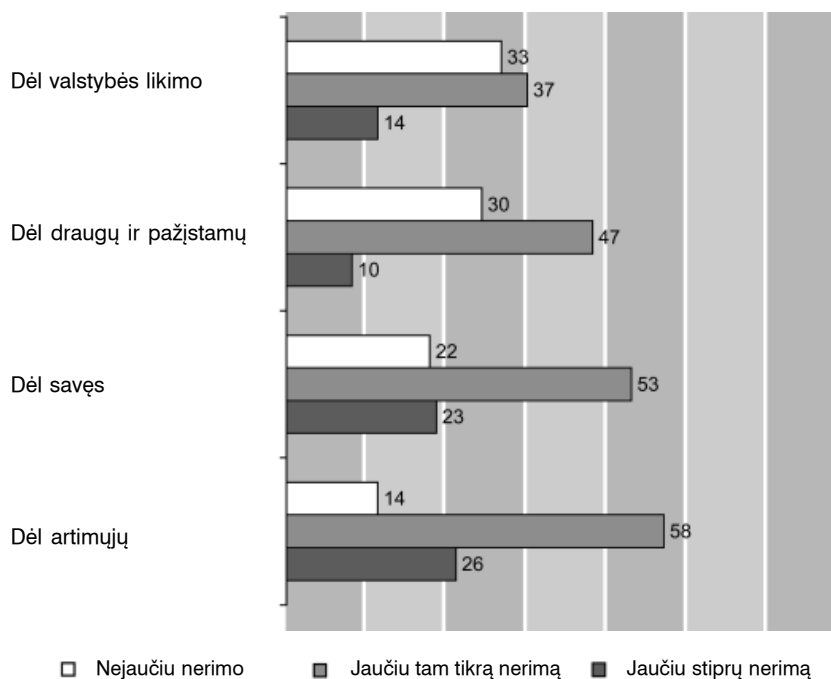
- egzistenciniai – „aš–aš“ (nerimas dėl savęs);
- empatiniai – „aš–tu“ (nerimas dėl artimųjų);
- socialiniai – „aš–jie“ (nerimas dėl valstybės).

Nerimą dėl draugų ir pažįstamų galima priskirti prie tarpinių, empatinių socialinių santykių.

¹³ *Shlapentokh Vladimir, Shiraev Eric. Fears in Post-communist Societies. New York: Palgrave, 2002, p. 1.*

¹⁴ *Schutz, Alfred. The Phenomenology of the Social World. London: Heinemann Educational Books. 1972. Chapter 6.*

25 pav. Kai Jūs galvojate apie savo ir kitų ateitį, kaip Jūs apibūdintumėte savo jauseną (%)?

Nustatant respondentų atsakymų rangus pagal nerimo intensyvumą, tampa akivaizdu, kad dažniausiai nerimas kyla galvojant apie artimuosius, po to – apie save, mažiau nerimaujama galvojant apie draugus ir valstybę (čia jau net trečdalis respondentų nejaučia jokie susirūpinimo). Manytume, kad toks išsidėstymas gana natūralus ir gali būti būdingas stabiliai situacijai valstybės viduje. Svarbu čia ir tai, kad „aš“ pagal susirūpinimą nėra iškeltas į pirmą vietą, svarbiau yra artimieji.

Nerimas dėl artimųjų. Visai jo nejaučia 14% respondentų, o stiprų nerimą – net 26%. Susirūpinimas artimųjų ateitimi labiau būdingas moterims (33% jaučia stiprų nerimą), mažiau vyrams (ši atsakymą pasirinko 18%). Šis jausmas mažiau būdingas jaunimui, turtingesniems žmonėms, bet ir čia bent jau tam tikrą nerimą jaučia didžioji dauguma žmonių.

Nerimas dėl savęs. Visai jo nejaučia 22% respondentų, o stiprų nerimą jaučia 23%. Ypač stiprų nerimą dėl savęs jaučia moterys (28%), 40–59 m. žmonės (apie 30%), bedarbiai (36%). Mažiausiai dėl savęs pergyvena vyrai, jaunimas, turtingesni žmonės.

Nerimas dėl draugų, pažįstamų. 30% respondentų visai jo nejaučia, o stiprų nerimą jaučia 10%. Dėl draugų, pažįstamų labiausiai nerimauja moterys, 50–59 m. žmonės, o mažiausiai – vyrai, jaunimas, kaimo žmonės.

Nerimas dėl valstybės likimo. Apklausa vyko 2003 m. spalio 23–31 d., t.y. tuomet, kai „prezidentūros skandalas“ dar nebuvo įsisiūbavęs. Tuo galima paaiškinti, kodėl net 33% respondentų nejautė jokie nerimo dėl valstybės likimo ir tik 14% jautė stiprų nerimą (beje, 2003 m. pabaigoje kaip tik ir sustiprėjo gyventojų pasitikėjimas dauguma valstybės institucijų).

Svarbu tai, kad nerimo būseną dėl savęs, artimųjų, draugų ir netgi dėl valstybės skirtingai išgyvena nukentėję nuo nusikaltimų (per 5 metus) ir nenukentėję žmonės. Stiprų ar tam tikrą nerimą dėl savo artimųjų jaučia 90% nukentėjusiųjų ir 80% nenukentėjusiųjų, dėl savęs – atitinkamai 80% ir 73%, dėl draugų – 64% ir 54%, dėl valstybės – 54% ir 49%. Galima manyti, kad nusikaltimo metu ir po jo patirtas stresas pasireiškia daug giliau, jis padeda sukelti nerimą ar baimes įvairiose gyvenimo situacijose.

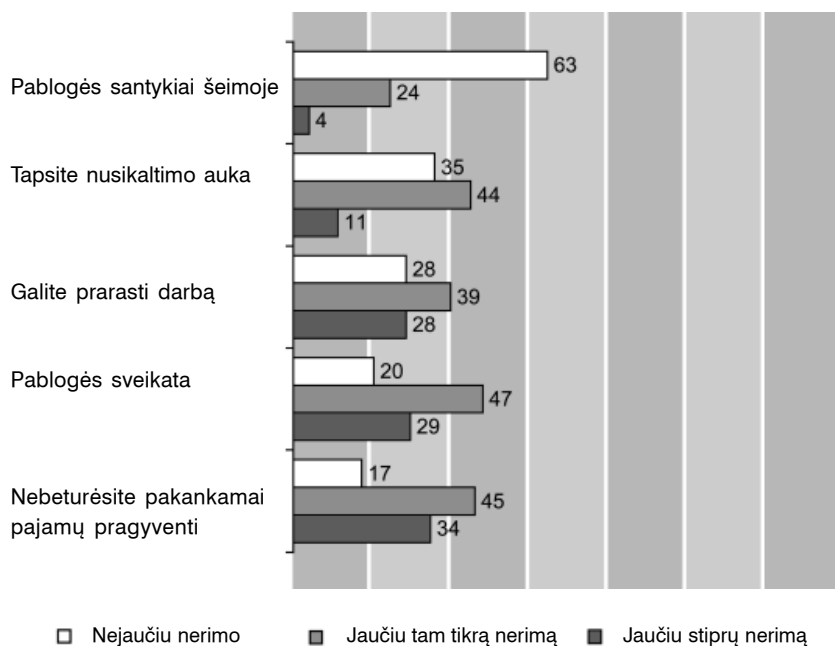
Kyla natūralus klausimas, ar nusikaltimų aukoms buvo suteikta derama reabilitacinė pagalba, ar kas nors pasirūpino, kad jos po išgyvento streso galėtų jaustis normaliai psichologiškai bei socialiai? Į šį klausimą, kaip, beje, ir į kitus klausimus apie socio-psichologines viktimizacijos pasekmes, turėtų atsakyti platesnis ir kompleksiškesnis tyrimas.

Nerimo priežastys. Jeigu prieš tai pateiktas klausimas buvo labiau orientuotas į respondentų aplinką, matuojamą pagal jos artumą apklaustajam, tai kitas klausimas orientuoja į įvairias gyvenimo situacijas, dėl kurių respondentas gali jausti nerimą.

26 pav. įvardintos tokios situacijos bei respondentų atsakymai apie galimą nerimą dėl jų.

Didžiausią nerimą žmonės jaučia dėl to, kad gali netekti pragyvenimo pajamų, darbo, gali pablogėti sveikata.

26 pav. Ar Jūs jaučiate nerimą, kad (%)...

Pastaba: pozicija „galite prarasti darbą“ skaičiuota tarp dirbančiųjų.

Nerimas dėl pajamų pragyvenimui. Didelė dalis gyventojų jaučia stiprų nerimą (34%), o dar didesnė – tam tikrą nerimą (45%), kad liks be pakankamų pajamų pragyvenimui.

Šios baimės nebuvo ypač aktualios sovietiniais laikais, kai funkcionavo išplėta socialinių garantijų sistema, užtikrinanti nors ir neaukštą, bet stabilų pragyvenimo lygį.

Čia buvo užfiksuota stipri, nors ir netiesinė priklausomybė nuo amžiaus. Stiprų nerimą jaučia 26% jaunimo, 32% 30–39 m. amžiaus žmonių, 46% 40–49 m., 42% 50–59 m., 28% 60–69 m. ir 28% 70 m. ir vyresnių asmenų. Ne kartą per sociologinius tyrimus jau buvo fiksuojamas padidintas nerimo lygis tarp 40–49 m. amžiaus žmonių. Tai gali būti paaiškinama šios kartos žmonių baimė nebesugebėti persikvalifikuoti praradus darbą, baimė,

kad darbdaviai noriau priima jaunesnius, tuo tarpu daugelis šio amžiaus žmonių dar turi nepilnamečių vaikų. Šis veiksnys (nepilnamečiai vaikai) mažiau aktualus 50–59 m. žmonėms, nors priešpensinės baimės vis vien labai stiprios. Tik išėjus į pensiją, turint nors ir mažą, bet garantuotą pajamų šaltinį, šis nerimas atslūgsta ir tampa panašus į tą, kurį jaučia jauni žmonės.

Daug didesnę nerimą dėl pajamų pragyvenimui praradimo jaučia moterys (40% jaučia stiprų nerimą, tuo tarpu vyrai – 26%). Tai liudija, kad moterys socialiai labiau pažeidžiamos, o gal jos jaučia dar ir didesnę atsakomybę prieš vaikus.

Baimė prarasti pajamų šaltinį koreliuoja su esamomis pajamomis vienam šeimos nariui: stiprų nerimą jaučia 43% žemiausios pajamų grupės (iki 200 litų šeimos nariui) žmonių ir tik 17% aukštesnės pajamų grupės (500 ir daugiau litų šeimos nariui) gyventojų. Galima spėti, kad turtingesni žmonės dėl savo ateities baiminasi mažiau ne tik dėl gaunamų pajamų, bet ir dėl savo aukštesnės kvalifikacijos bei stabilesnės socialinės padėties.

Kita vertus, tyrime buvo užfiksuotas ir vienas, atrodytų, paradoksalus empirinis faktas: kaimo gyventojai mažiau bijo likti be pajamų (tik 29% jaučia stiprų nerimą) nei didžiųjų miestų gyventojai (40%). Kaimo gyventojų pajamos nemaža dalimi priklauso nuo jų pačių ūkio, bent jau dėl maisto produktų jie turi geresnes garantijas nei miestiečiai.

Baimė prarasti darbą. Pajamos pragyvenimui glaudžiai siejasi su esamu darbu, o baimė prarasti pajamas – su baimė prarasti darbą. 28% dirbančiųjų jaučia stiprų nerimą, kad praras darbą, 39% – tam tikrą nerimą ir 28% jokio nerimo nejaučia. Šis nerimas labiau būdingas vyresniems (stiprų nerimą jaučia 37% 50–59 m. dirbančiųjų, 36% 40–49 m. dirbančiųjų, 27% – 30–39 m. ir 15% 18–29 m. dirbančiųjų), moterims (33% jaučia stiprų nerimą), žemiausias pajamas gaunantieji grupei – 40%. Mažesnę nerimą prarasti darbą jaučia Vilniaus dirbantieji (24%). Galima manyti, kad tai susiję su didesne darbo vietų pasiūla, stabilesnėmis darbo vietomis (ypač stambesnėse užsienio kapitalo įmonėse), gana plačiu valstybės sektoriumi, kuriame esti neblogos socialinės garantijos. Panašus nerimo lygmuo (23% – stiprus nerimas) yra ir kaime, tačiau, manytume, dėl kitų priežasčių – kaime bent jau maistu apsirūpinti patiems yra lengviau.

Nerimas dėl sveikatos. Beveik trečdalis (29%) respondentų jaučia stiprų nerimą dėl savo sveikatos, tik penktadalis tokių baimių nejaučia. Tai tiesiogiai koreliuoja su respondentų amžiumi: jaučia stiprų nerimą dėl sveikatos 10% jaunimo, 15% 30–39 m. amžiaus žmonių, 32% 40–49 m., 38% 50–59 m., 38% 60–69 m. ir net 48% vyresnių nei 70 metų žmonių. Mažiau šį nerimą jaučia aukštesnės pajamų grupės atstovai (17%). Tai galima bent iš dalies paaiškinti tuo, kad tai nėra seni žmonės, o kita vertus, didesnės pajamos suteikia rimtesnes garantijas gydymui.

Baimė tapti nusikaltimo auka. Šis nerimas santykinai mažesnis nei ekonominės baimės ar nerimas dėl sveikatos: 11% respondentų jaučia stiprų nerimą ir 44% tam tikrą nerimą. Skirtingai nuo anksčiau aptartų gyvenimo sferų, nerimo dėl nusikaltimų lygmuo yra beveik vienodas visose socialinėse bei demografinėse grupėse. Panašiai nerimą jaučia ir jauni, ir seni, žemesnio ir aukštesnio išsilavinimo žmonės, turtingi ir neturtingi.

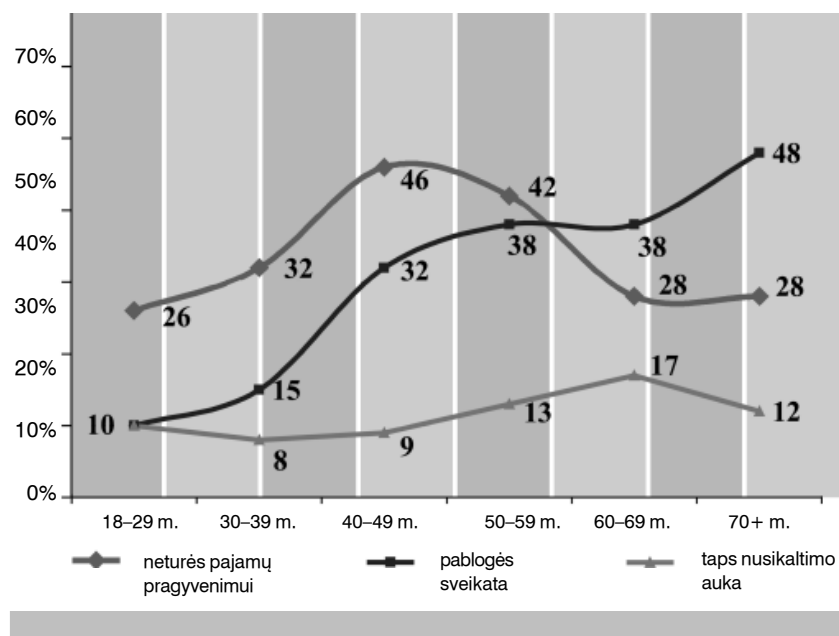
Tiesa, buvo užfiksuoti tam tikri skirtumai pagal gyvenamąją vietą – kaime nejaučiančių jokio nerimo yra mažiau (31%) nei didžiuosiuose miestuose (39%). Tai paradoksalus rezultatas, nes, kaip parodė apklausa, rizika tapti nusikaltimo auka didžiuosiuose miestuose yra didesnė nei kaimo vietovėse. Galima daryti prielaidą, kad čia formuojasi nusikaltimų baimė nelabai reflektuojant realią viktimizacijos riziką.

Mažiau nejaučiančių jokio nerimo vienkiemiuose (25%), daugiau – atskiruose namuose (32%), dar daugiau 4–8 butų namuose (36%), o daugiausia – daugiabučiuose (38%). Susidaro įspūdis, kad kuo daugiau kaimynų, tuo žmonės jaučiasi saugesni.

Labai skiriasi nerimo lygmuo tarp tų, kurie patyrė nusikaltimą, ir tų, kurie netapo nusikaltimo aukomis. Tarp pirmųjų stiprų nerimą, kad vėl taps nusikaltimo auka, jaučia net 20%, o tarp neišgyvenusių šio streso tokių daug mažiau – 7%. Taigi psichologinės pasekmės aukai išlieka ilgam.

Nerimas dėl santykių šeimoje. Dėl to žmonės jaučia nerimą mažiausiai: stiprus nerimas – 4%, tam tikras nerimas – 24%. Skirtumų tarp socialinių ir demografinių grupių praktiškai nėra. Pvz., stiprų nerimą dėl

27 pav. Jaučia stiprų nerimą, kad...

santykių šeimoje jaučia 4% moterų ir tiek pat vyrų. Išvis dėl minėtų dalykų nerimą labiau jaučia moterys ir vyresni žmonės, esantys žemesnėse socialinėse pozicijose. Čia buvo nustatyta bene įdomiausia priklausomybė nuo amžiaus. Atskirai pavaizduosime pagrindinių nerimo veiksnių intensyvumą įvairiose amžiaus grupėse (27 pav.).

Manytume, kad psichologiškai problemiškesniausia yra 40–49 m. amžiaus grupė (tiksliau – 40–44 metų). Čia labiausiai baiminamasi, kad gali būti prarastos pajamos pragyvenimui (taip pat bijomasi prarasti darbą), šioje amžiaus grupėje įvyksta kokybinis šuolis – baiminamasi ir dėl savo sveikatos (lyginant su 30–39 m. amžiaus grupe – dvigubai). Lyginant su šiomis problemomis, baimė tapti nusikaltimo auka nėra labai intensyvi.

Vyrų ir moterų kreivės turi tą pačią geometriją, nors buvo pastebėti ir įdomūs skirtumai: vyrams baimė prarasti pragyvenimo šaltinį labai stipriai padidėja artėjant prie 40–44 metų ir po to gana greitai mažėja; moterų

nerimo lygmuo iš esmės yra ženkliai aukštesnis nei vyrų, bet 40–44 metų riba irgi sukelia kokybinių šuolį, o pasiektas nerimo lygis neišsisklaido iki pat 60 metų amžiaus. Pensiniame amžiuje, kai gaunama garantuota, nors ir maža pensija, nerimas dėl pragyvenimo sumažėja.

Nerimas dėl sveikatos ir vyrams, ir moterims pasiekia kokybiškai naują lygį irgi sulaukus 40–44 metų (padidėja dvigubai, lyginant su jaunesne amžiaus grupe), nors vyrai visgi dėl sveikatos nerimauja mažiau (o gal varžosi apie tai pasakyti interviuotojai), nerimo lygis suvienodėja tik virš 70 metų amžiaus, kai stiprų nerimą jaučia 48% ir vyrų, ir moterų.

Nusikaltimų baimės moterims būdingesnės nei vyrams, o dėl amžiaus ši priklausomybė nėra ryški.

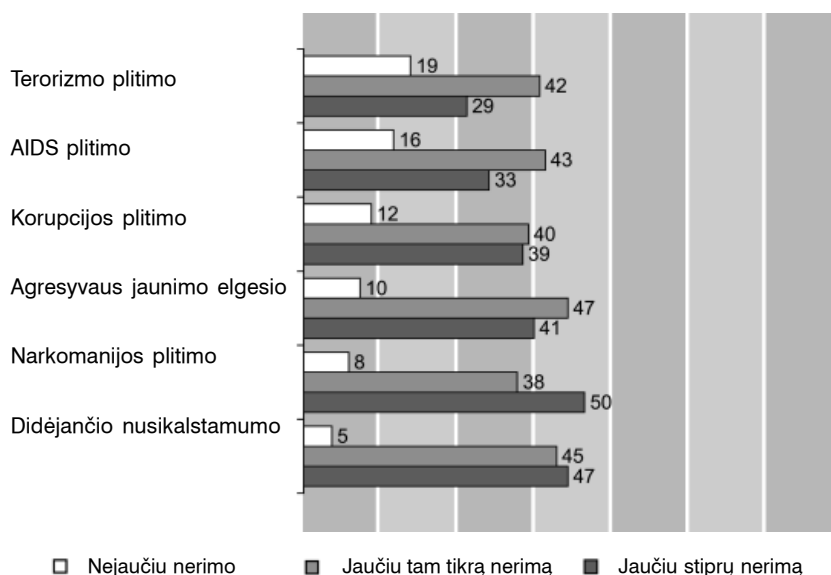
Nerimas dėl deviacinio elgesio plitimo visuomenėje. Deviacinis elgesys sociologijoje interpretuojamas kaip elgesys, kuris „neįsirašo“ į visuomenės palaikomas normas bei vertybes. Respondentams vertinti buvo pateiktos penkios deviacinio elgesio formos (įvairių lygmenų ir įvairios prigimties) bei AIDS plitimo grėsmė (kadangi ši liga siejama su narkomanija ir netradicine seksualine orientacija, ji visuomenėje dažniausiai interpretuojama kaip susijusi su deviaciniu elgesiu).

Visos išvardintos deviacinės elgesio formos kelia nerimą respondentams (žr. 28 pav.). Santykinai mažiau nerimaujama dėl terorizmo plitimo. Matyt, ši problematika suvokiama kaip esanti kiek toliau nuo Lietuvos, tačiau ir čia net 71% Lietuvos gyventojų jaučia nerimą.

Dėl didėjančio nusikalstamumo stiprų nerimą jaučia 48% respondentų, tam tikrą nerimą – 45%, jokio nerimo nejaučia tik 5%. Šis nerimas būdingas visoms socialinėms ir demografinėms grupėms, tačiau labiausiai tai rūpi vyresniems, išsilavinusiems ir miestų gyventojams.

Dėl narkomanijos plitimo stiprų nerimą jaučia 50% respondentų, 38% – tam tikrą nerimą, tik 8% nerimo nejaučia. Kaip ir dėl didėjančio nusikalstamumo, dėl narkomanijos plitimo nerimauja visos gyventojų grupės, o ypač vyresni, išsilavinę, turintys didesnes pajamas ir miestų gyventojai.

28. pav. Ar Jūs jaučiate nerimą dėl (%)...

Dėl agresyvaus jaunimo elgesio stiprų nerimą jaučia 41% respondentų, 47% – tam tikrą nerimą, tik 10% nerimo nejaučia. Ypač tuo susirūpinusios moterys, išsilavinę, vyresni žmonės (stiprų nerimą jaučia 48% vyresnių nei 60 m. respondentų, 46% 50–59 m., 40% 40–49 m., 36% 30–39 m. asmenų ir 32% jaunimo).

Dėl korupcijos stiprų nerimą jaučia 39%, tam tikrą nerimą 40% respondentų ir tik 12% nerimo nejaučia. Didesnį nerimą jaučia vyresni, išsilavinę (palyginimui: turintys universitetinį išsilavinimą – 49% jaučia stiprų nerimą, o be vidurinio – 31%), gaunantys didesnes pajamas, miestų gyventojai.

Dėl AIDS plitimo stiprų nerimą jaučia 33%, tam tikrą nerimą 43% respondentų. Nerimo nejaučia 16%. Labiausiai toks nerimas būdingas moterims, vyresniems, labiau išsilavinusiems, miestų gyventojams.

4 lentelė. Jaučiančių stiprų nerimą dėl įvairių problemų dalis tarp nukentėjusių ir nenukentėjusių nuo nusikaltimų, (%)

Problema	Nukentėję	Nenukentėję
Didėjantis nusikalstamumas	55	44
Narkomanijos plitimas	55	47
Agresyvus jaunimo elgesys	49	38
Korupcijos plitimas	46	34
AIDS plitimas	39	31
Terorizmo plitimas	33	29

Nerimas **dėl terorizmo plitimo** yra santykinai mažesnis: stiprų nerimą jaučia 29% respondentų, tam tikrą nerimą – 42%, nerimo nejaučia – 19%. Tai labiau būdinga moterims, vyresniems žmonėms, miestų gyventojams.

Galima teigti, kad nerimas dėl anksčiau minėtų problemų labiau būdingas moterims, vyresniems, labiau išsilavinusiems asmenims, miestų gyventojams. Galima spėti, kad žemesnių socialinių sluoksnių respondentai labiau susirūpinę savo konkrečiomis materialinėmis problemomis, o jaunimo vertinimams tiesiog labiau būdingas optimizmas.

Atskirai buvo analizuojami nukentėjusių ir nenukentėjusių nuo įvairių nusikaltimų atsakymai, t.y. palyginta, kokia jų dalis jaučia stiprų nerimą dėl minėtų problemų (4 lent.).

Kaip matome, nukentėjusieji jaučia didesnę nerimą dėl visų šių problemų. Tačiau ypač ryškus šis nerimas dėl trijų deviacijos formų: korupcijos plitimo (+12%), didėjančio nusikalstamumo (+11%) ir agresyvaus jaunimo elgesio (+11). Didesnę nerimą dėl paskutinių dviejų deviacijos formų galima paaiškinti visų pirma asmenine patirtimi: nusikaltimas ir jaunas nusikaltėlis iš televizijos ekranų bei spaudos publikacijų braunasi į asmeninį respondento gyvenimą. Tokioje situacijoje žmonės staiga pajunta, kad nusikaltimai nėra kažkur „ten“ ir „kadais“, jie yra „čia“ ir „dabar“, grėsmingai priartėjo prie jų namų, kitaip tariant, „nusikalstamumas“ plinta.

Tokiam vertinimui gali turėti įtakos ir jau minėta padidinta baimė vėl tapti nusikaltimo auka. Dėl šios priežasties tampa neadekvatus vadinaujų „probleminių“ grupių atstovų elgesio vertinimas. Tokioje situacijoje išskirtinis arba „iššaukiantis“ jaunimo elgesys gali būti vertinamas kaip agresyvus, gresiantis respondento saugumui.

Padidintas nerimas dėl korupcijos plitimo gali būti aiškinamas tuo, kad šiai respondentų grupei būdingas padidintas nusivylimas dėl baudžiamųjų institucijų veiklos. Nesėkmingi šių institucijų konkretaus darbo rezultatai gali paskatinti ne tik prastesnę šių institucijų atstovų profesionalumo vertinimą, bet ir abejones, kad šie atstovai galbūt neskaidriai atlieka savo funkcijas.

3.2. ASMENINIO SAUGUMO ĮVAIRIOJE APLINKOJE VERTINIMAI

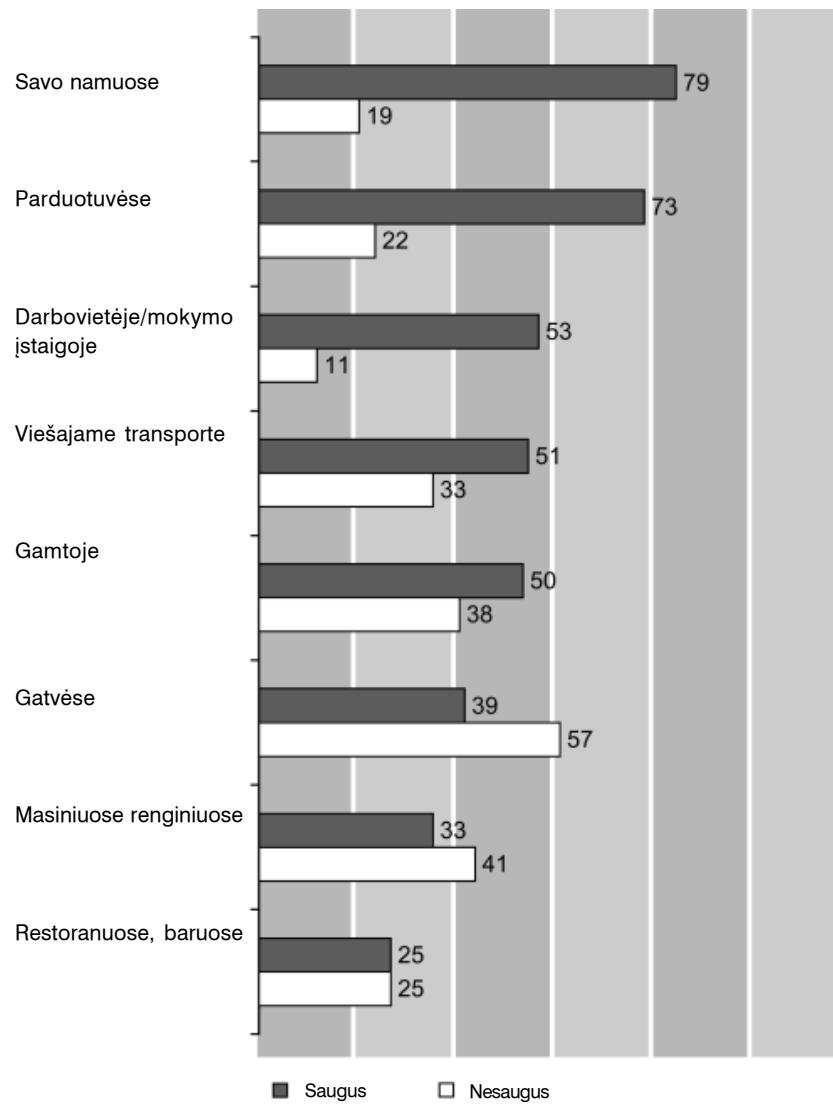
Respondentams buvo pasiūlyta įvertinti, ar jie jaučiasi saugūs įvairioje aplinkoje. Ta aplinka skirtinga: yra vietų, kur respondentai būna dažnai, tai namai, parduotuvės, gatvės. Ir yra vietų, pvz., restoranai ar masiniai renginiai, kur lankosi ne visi respondentai, todėl čia neatsakiusiųjų skaičius didesnis. Tačiau ir šiuo atveju, palyginę, kiek žmonių jaučiasi toje aplinkoje saugūs ir kiek nesaugūs, galime vertinti tos aplinkos viktimologinę specifiką.

Saugiausiai žmonės jaučiasi savo namuose, parduotuvėse, darbovietėse. Čia besijaučiančių saugiai dalis viršija nesaugiąją daugiau nei tris kartus. Bet atkreiptinas dėmesys į tai, kad dalis žmonių ir čia nesijaučia saugūs. Mažiausiai saugūs respondentai jaučiasi restoranuose, masiniuose renginiuose ir ypač gatvėse, daugiau nei pusė žmonių minėjo, kad čia jie saugūs nesijaučia (žr. 29 pav.).

Savi namai. Namuose saugūs jaučiasi 79% respondentų, o nesaugūs 19% (santykis 4,2 karto). Labiausiai nesaugūs savo namuose jaučiasi pensinio amžiaus žmonės (virš 30%) ir gyvenantys vieniemiuose (35%). O saugiausiai jaučiasi jaunimas (92% saugūs savo namuose), žmonės su didesnėmis pajamomis (88%), gyvenantys daugiabučiuose (44% jaučiasi visiškai saugūs ir 39% greičiau saugūs).

Parduotuvės. Parduotuvėse jaučiasi saugūs 73% respondentų, o nesaugūs – 22% (santykis 3,3 karto). Labiausiai nesaugios parduotuvėse jaučiasi moterys (28%), vyresni nei 50 m. žmonės (apie 28%), o saugiausiai jaučiasi vyrai (81% – jaučiasi saugūs), jaunimas (82%), vilniečiai (82%). Kuo stambesnė gyvenamoji vietovė, tuo gyventojai saugiau jaučiasi parduotuvėse. Matyt, tai lemia parduotuvių dydis, infrastruktūra, aptarnavimo kokybė.

29 pav. Ar Jūs jaučiatės saugus ar nesaugus (%)...

Darbovietės/mokymo įstaigos. 53% respondentų nurodė, kad darbovietėse ir mokymo įstaigose jaučiasi saugūs, o nesaugumo jausmą nurodė 11% (santykis 4,8 karto). Dalis respondentų nedirba ir nesimoko, tad perskaičiavus tik tuos, kurie turi nuomonę apie darbovietes arba mokymo įstaigas, saugumo ar nesaugumo jausmą atitinkamai jaučia 82% ir 18%, t.y. absoliuti dauguma savo darbo/mokymosi aplinką įvertino gerai. Labai aukštai savo darbo ir mokymosi sąlygas įvertino jaunimas (patenkintų ir nepatenkintų santykis 9,7 karto), o tarp apklaustų moksleivių ir studentų net nebuvo nė vieno, kuris nurodytų, kad jo mokymosi įstaigoje yra nesaugu arba greičiau nesaugu.

Viešasis transportas. Gana daug Lietuvos gyventojų nesijaučia saugūs viešajame transporte – 33% (saugūs – 51%). Ypač nesaugiai jaučiasi moterys – 40%, Vilniaus – 38%, kitų didžiųjų Lietuvos miestų gyventojai – 39%.

Gamta. Net 38% gyventojų nesijaučia saugūs išvykę į gamtą (saugūs – 50%). Ši baimė būdinga visoms socialinėms ir demografinėms grupėms. Kiek mažesnė ji yra tarp vyrų ir jaunimo. Dažniau nesaugūs gamtoje jaučiasi tie, kurie buvo patyrę nusikaltimus (45% – nesaugūs), nei tie, kurie nusikaltimų nepatyrė (34% – jaučiasi nesaugūs).

Gatvės. Beveik visi respondentai galėjo įvertinti saugumą gatvėse. Šis vertinimas labai nepalankus: 57% respondentų nurodė, kad gatvėse nesaugu, ir 39%, kad saugu. Dažniau nesaugumo jausmą minėjo moterys – 63%, pensininkai – 65%, didžiųjų miestų (be Vilniaus) gyventojai – 68%. Dažniau nesaugiai gatvėse jaučiasi ir patyrę nusikaltimus asmenys – 65%.

Masiniai renginiai. Net 41% respondentų nurodė, kad jie nesijaučia saugūs masiniuose renginiuose (33% – saugūs). Anaiptol ne visi gyventojai lankosi masiniuose renginiuose. Tai ypač priklauso nuo amžiaus (jaunesni lankosi dažniau, o vyresni – rečiau). Vertinti saugumą tokiuose renginiuose galėjo 90% jaunimo, 73% 50–59 m., 59% 60–69 m. ir tik 46% vyresni nei 70 m. gyventojai. Taigi šiuo atveju būtent jauni žmonės gali būti

ekspertais vertinant situaciją per masinius renginius. Net 57% jaunuolių šiuos renginius įvertino kaip nesaugius ir tik 33% nurodė, kad jie saugūs. Mažiau saugūs masiniuose renginiuose jaučiasi ir tie, kurie per 5 metus patyrė nusikaltimus.

Restoranai, barai. 25% apklaustųjų aplinką restoranuose įvertino kaip nesaugią ir 25% kaip saugią, o pusė respondentų to negalėjo padaryti, mat daugelis jų nesilanko tokiose įstaigose. Tai labai priklauso nuo amžiaus: apie restoranus ką nors pasakyti galėjo 80% jaunimo, 66% 40–49 m., 38% 50–59 m., 26% 60–69 m. ir tik 18% vyresnių nei 70 m. respondentų. Detalesnė analizė parodė, kad jaunimas pakankamai gerai įvertino saugumą restoranuose bei baruose (49% – saugu, 31% – nesaugu). Mažiau saugūs jaučiasi vyresni, pvz., 40–49 m. grupėje 30% jaučiasi saugūs, o 36% – nesaugūs. Saugesni šiose įstaigose jaučiasi didžiųjų miestų gyventojai, o mažiau saugūs – rajonų centrų ir kaimo žmonės.

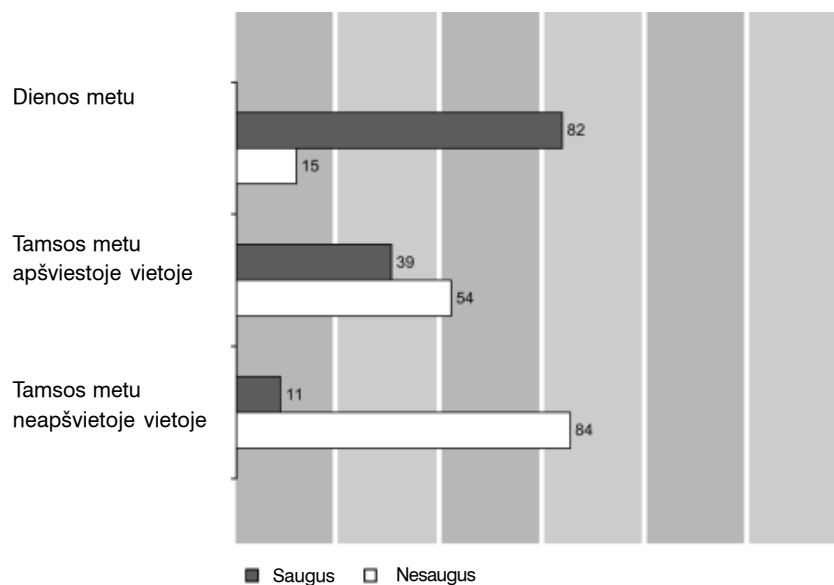
Pateikti rezultatai nedviprasmiškai parodo, kad nesaugumo jausmas visų pirma siejamas su žmonių mobilumo laipsniu ir laisvalaikio praleidimu. Galima tik spėlioti, kaip pagerėtų gyvenimo kokybė, jeigu pavyktų sumažinti šias destruktivias fobijas.

Per tyrimą taip pat buvo pabandyta įvertinti, kokią įtaką saugumo jausmui daro aplinka, kurioje gyvena respondentai. Tad jų buvo prašoma atsakyti, ar paros metas ir apšvietimas, policijos buvimas, žmonių buvimas aplinkoje turi įtakos jų saugumo jausmui.

30 pav. pateikti apklaustųjų atsakymai, kurie iliustruoja, kaip apšvietimas gali įtakoti saugumo jausmą.

Matome, kad paros metas ir apšvietimas iš esmės įtakoja saugumo jausmą. Jei dienos metu saugiai jaučiasi 82% gyventojų, tai tamsiu paros metu, net jei yra ir apšvietimas, saugiai besijaučiančių sumažėja iki 39%,

30 pav. Ar Jūs jaučiatės saugus ar nesaugus (%)...

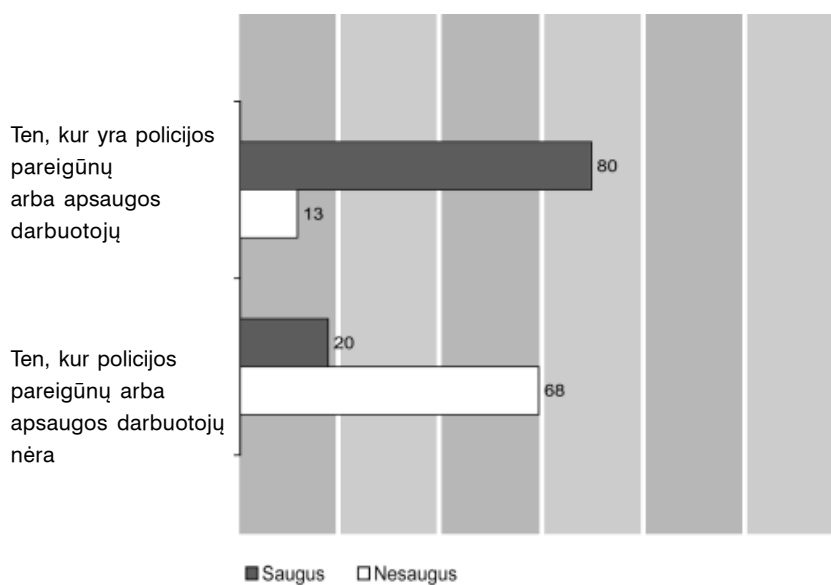

t.y. du kartus. O jei apšvietimo nėra, šis rodiklis krenta iki 11%, t.y. apšvietimo nebuvimas net keturis kartus sumažina saugiai besijaučiančių žmonių dalį. Ir tai būdinga visoms gyventojų grupėms. Apskritai mažiau saugios jaučiasi moterys bei vyresni žmonės. Pavyzdžiui, jei dienos metu saugiai jaučiasi 78% moterų, tai tamsiu paros metu apšviestoje vietoje jau – tik 33%, o neapšviestoje vietoje – 6%.

Mažiau saugūs jaučiasi ir tie, kurie jau patyrė nusikaltimus ar bijo patirti nusikaltimus.

31 pav. parodyta, kaip saugumo jausmą gali įtakoti policijos pareigūnų buvimas ar nebuvimas.

31 pav. Ar Jūs jaučiatės saugus ar nesaugus (%)...

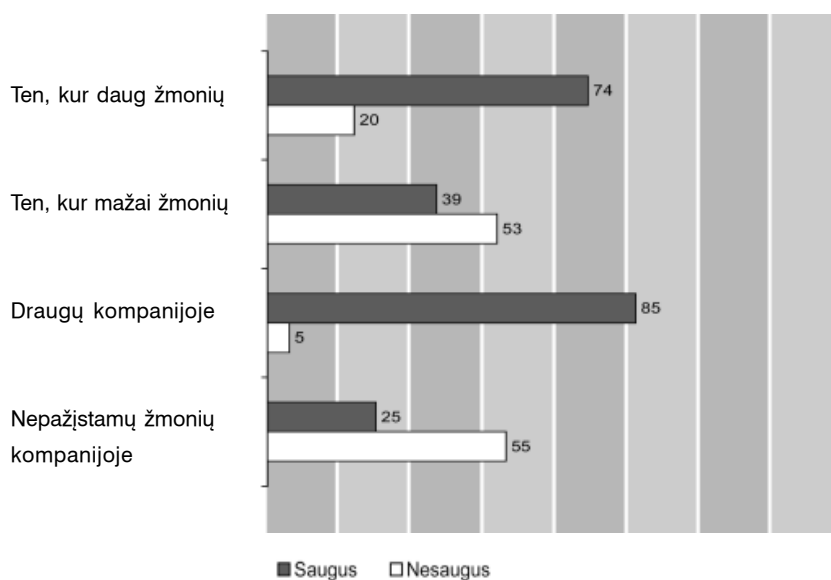

Policijos ar apsaugos darbuotojų buvimas iš esmės keičia žmonių saugumo jausmą. Ten, kur yra policijos pareigūnų, saugiai jaučiasi 80% žmonių, o kur jų nėra, – tik 20%. Vėlgi tai būdinga visoms gyventojų grupėms, pavyzdžiui, esant policijai saugiai jaučiasi 80% moterų, o kur nėra, – tik 17%.

Policija daugiau įtakoja saugumo jausmą tiems, kurie jau patyrė nusikaltimus (be policijos nesijaučia saugūs 72%) arba bijo patirti nusikaltimą (76% be policijos nesijaučia saugūs).

32 pav. demonstruoja, kaip keičiasi respondentų saugumo jausmas priklausomai nuo kitų žmonių buvimo šalia.

32 pav. Ar Jūs jaučiatės saugus ar nesaugus (%)...

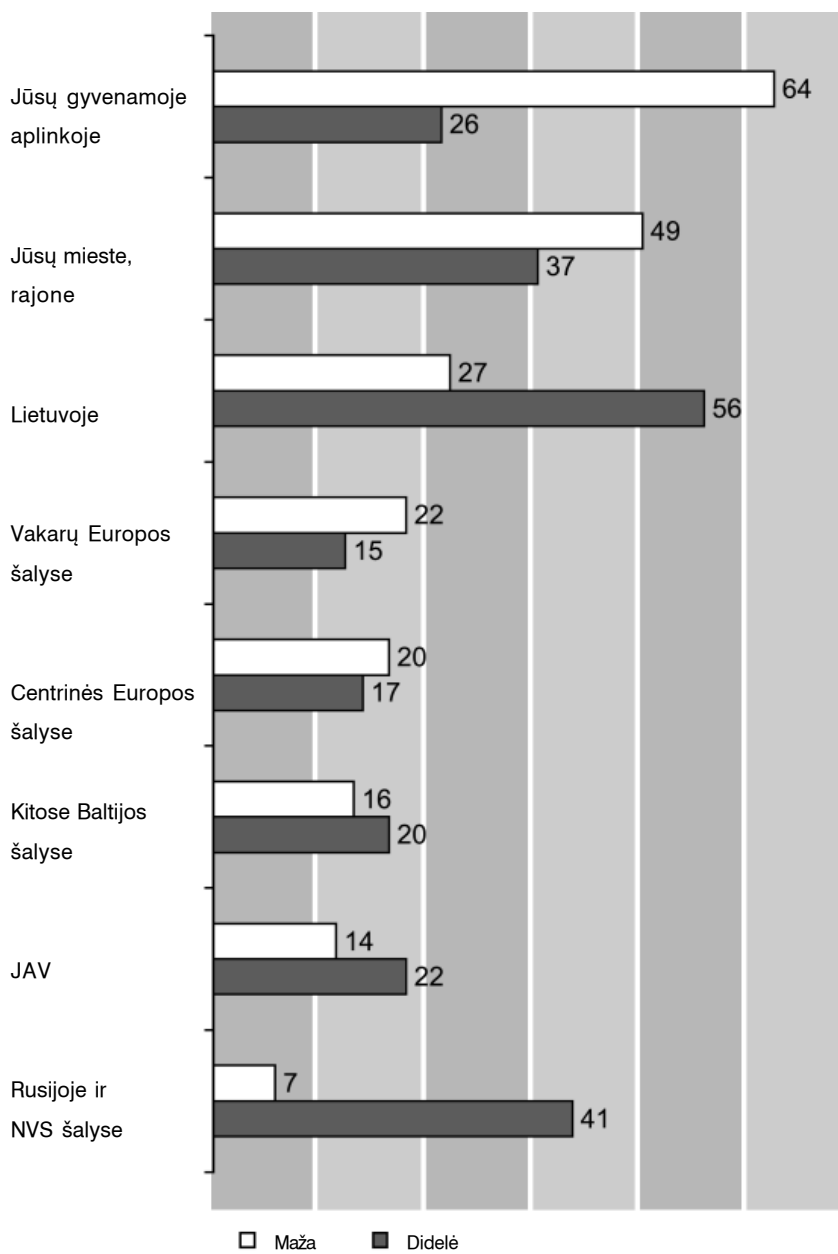
Matome, kad žmonių buvimas esmingai įtakoja saugumo jausmą: ten, kur yra žmonių, saugiais jaučiasi 74% respondentų, kur jų mažai, – 39%. Kitas dalykas „nepažįstamų žmonių kompanija“, kuri nesiasocijuoja su saugumu, priešingai – tai kažkas neprognozuojama, nepatikima ir pavojinga. Nepažįstamoje kompanijoje nesaugiai jaučiasi ir jaunimas (59%).

Taigi gatvės apšvietimas, žmonių buvimas, policija ar sava draugų kompanija esmingai sustiprina saugumo jausmą.

Nukentėjusiųjų ir nenukentėjusiųjų atsakymai į šiuos klausimus skyrėsi neženkliai.

Rizika tapti nusikaltimo auka. Respondentų buvo prašoma įvertinti, kokia yra rizika tapti nusikaltimo auka Lietuvoje ir kitose šalyse (žr. 33 pav.). Didžioji dalis respondentų pareiškė savo nuomonę apie aplinką ir situaciją Lietuvoje. Apklaustieji pastebimai abejojo vertindami kitas šalis, tokius įvertinimus pateikė tik 36–47% respondentų.

33 pav. Jūsų manymu, kokia yra rizika tapti nusikaltimo auka (%)...

Pirmiausia pastebimas vertinimo neatitikimas tarp savo konkrečios aplinkos, miesto ir bendros situacijos Lietuvoje. Ne tokia jau ženkli respondentų dalis (26%) minėjo, kad esanti didelė tikimybė tapti nusikaltimo auka savo gyvenamoje aplinkoje, tuo tarpu tokią tikimybę mieste, rajone įvardijo jau didesnė dalis apklaustųjų – 37%; ir daug daugiau respondentų vertino tokį pavojų Lietuvoje – 56%. Įdomiausia, kad tai visiškai prieštarauja nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų patirčiai: kaip buvo parodyta pirmame skyriuje, daugiausiai nusikaltimų įvyksta būtent respondento gyvenamoje aplinkoje ir mažiausiai – kitose Lietuvos vietovėse.

Toks vertinimo paradoksas yra gerai žinomas akademinėje literatūroje¹⁵. Galima manyti, kad tokiems vertinimams nemažą įtaką daro žiniasklaida, nes išpūdis apie sunkią kriminogeninę padėtį Lietuvoje dažniausiai susidaro būtent žiūrint TV, klausant radiją, skaitant spaudą. Tačiau viską suversti tik žiniasklaidai būtų nevisiškai teisinga.

Pasirodo, kad panašiai viktimizacijos riziką vertina ir tie, kurie jau buvo tapę nusikaltimo aukomis. Tyrimo rezultatai rodo, kad 35% nukentėjusiųjų ir 21% nenukentėjusiųjų mano, kad yra didelė rizika tapti nusikaltimo auka savo gyvenamoje aplinkoje, kad pavojinga mieste/rajone, atitinkamai mano 47% ir 33%, o kad pavojinga Lietuvoje, nurodė 61% nukentėjusiųjų ir 53% nepatyrusių nusikaltimų asmenų.

Nukentėję nuo nusikaltimų respondentai, kaip buvo parodyta anksčiau, informaciją apie nusikaltimus semiasi visų pirma iš savo patirties ir jiems artimų žmonių, tik po to – iš žiniasklaidos. Panašu, kad tokiems rezultatams įtakos gali turėti ne tik žiniasklaida, bet ir tyrimo metu užfiksuota padidinta nukentėjusiųjų fobija viskam, kas svetima, nepažįstama, yra už aktualaus gyvenimo ribų. Nusikaltimo baimė kartu su perdėtais žiniasklaidos pranešimais apie kriminalinius įvykius sukuria tokią iškreiptą galimų grėsmių viziją, kuri dezorientuoja ne tik nenukentėjusius nuo nusikaltimų gyventojus, bet ir tuos, kurie buvo tapę tiesioginiais šių grėsmių objektais.

Kas labiausiai bijo tapti nusikaltimo auka savo gyvenamoje aplinkoje? Teritoriniu požiūriu tai pirmiausia didžiųjų miestų gyventojai (be Vilniaus) – 37% respondentų nurodė, kad rizika yra didelė. Kiek mažiau apie

¹⁵ Žr. Socialiniai pokyčiai: Lietuva, 1990–1998. Vilnius: Garnelis, 2000, p.116–117.

tai kalba vilniečiai – 31%, dar mažiau mažesnių miestų gyventojai – 26%, o mažiausiai – kaimo gyventojai (17%). Kaip ir pagal kitus nerimą apibūdinančius rodiklius, dažniausiai baiminasi moterys bei vyresni žmonės. Panašūs ypatumai būdingi ir vertinant padėtį savo mieste ar rajone.

Padėtį Lietuvoje vertina gana panašiai visos gyventojų grupės.

Kalbant apie užsienio šalis, kaip pavojingiausias, respondentai įvardino Rusiją ir NVS šalis: net 41% nurodė, kad rizika ten yra didelė ir tik 7%, kad maža. Svarbu tai, kad panašius vertinimus pateikė ir Lietuvos rusai (tiesa, jų buvo apklausta nedaug, tik 54, todėl čia negalima daryti kategoriškų išvadų): atitinkamai 46% ir 13%.

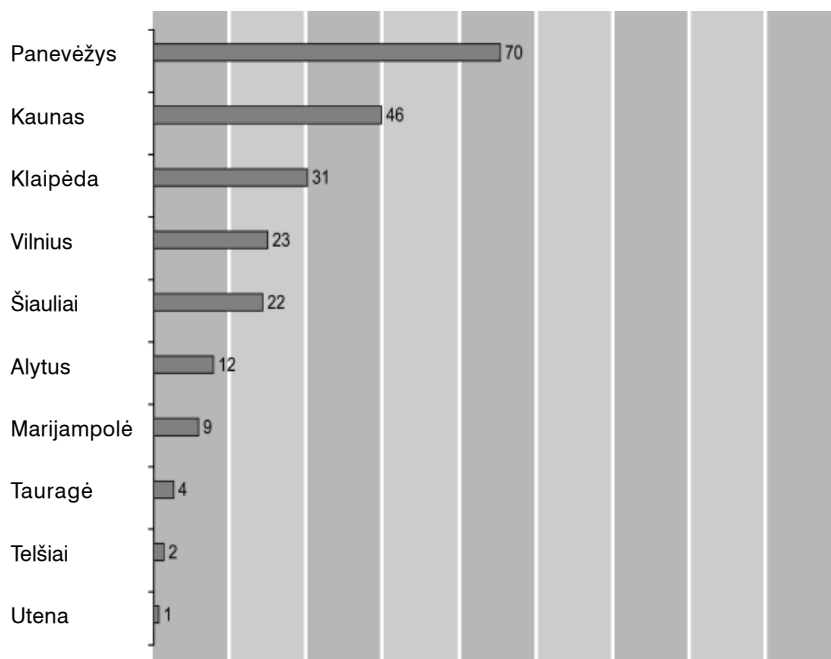
Šiuo požiūriu daugiau neigiamų nei teigiamų vertinimų susilaukė ir JAV (14% – rizika maža, 22% – rizika didelė) bei Baltijos šalys (16% – rizika maža, 20% – rizika didelė).

Palankiau situacija vertinama Vakarų Europos šalyse (22% – rizika maža, 15% – rizika didelė). Dažniausiai apie tai savo nuomonę reiškia jaunimas bei turintys aukštąjį išsilavinimą asmenys. Jų vertinimas dar optimistiškesnis, pavyzdžiui, 39% turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą mano, kad rizika yra maža (16% – kad rizika yra didelė). Dar geriau padėtį šiuose kraštuose vertina didesnes pajamas turinčios grupės atstovai, kurie, galima manyti, daugiau ir keliauja, 44% jų mano, kad ten saugu, ir tik 11%, kad nesaugu. Panašiai vertinamos ir Centrinės Europos šalys.

Nesaugiausi Lietuvos apskričių centrai. Anketoje respondentų buvo prašoma įvardinti tris kriminogeniniu požiūriu nesaugiausius Lietuvos apskričių centrus. Čia nereikėtų pervertinti respondentų asmeninės patirties lyginant dešimtį apskričių centrų: tik nedaugelio jų mobilumas leistų tai padaryti. Galima manyti, kad vertindami respondentai daugiau rėmėsi žiniasklaidos pateikiama informacija, taip pat savos socialinės aplinkos viešąja nuomone. Bet per visuomenės nuomonės tyrimus būtent tokio pobūdžio informacija ir renkama.

Nėra abejonės, kad nesaugiausiu apskrities centru laikomas Panevėžys, jį paminėjo net 70% respondentų. Svarbu tai, kad tokios nuomonės vieningai laikosi visos gyventojų grupės (žr. 34 pav.).

34 pav. Jūsų manymu, kurie Lietuvos apskričių centrai yra nesaugiausi kriminalogeniniu požiūriu (%)? (galimi trys atsakymai)

Antruoju pagal pavojingumą miestu buvo minimas Kaunas – 46%. Čia irgi buvo fiksuojama vieninga nuomonė: visoms gyventojų grupėms Kaunas buvo antras.

Beveik trečdalis respondentų vienu iš pavojingiausių miestų įvardino Klaipėdą. Kiti miestai buvo minimi rečiau: Vilnius – 23%, Šiauliai – 22%, Alytus – 12%, Marijampolė – 9%. Tik nedaugelis paminėjo mažiausius apskričių centrus: Tauragė – 4%, Telšius – 2%, Uteną – 1%.

Įdomu tai, kaip patys šių miestų gyventojai apibūdino savo miestą saugumo požiūriu, t.y. ar baimės „žvelgiant iš vidaus“ yra didesnės ar mažesnės. Dėl nepakankamo statistinio patikimumo nebuvo galimybės įvertinti visų apskričių centrų, tačiau apie didžiuosius Lietuvos miestus kalbėti galima.

Taigi 27% vilniečių pažymėjo Vilnių kaip vieną iš nesaugiausių miestų (visi apklaustieji – 23%), 53% kauniečių paminėjo Kauną, 26% klaipėdiečių – Klaipėdą, 37% šiauriečių – Šiaulius, 69% panevėžiečių – Panevėžį. Visi Lietuvos gyventojai, kaip ir tų miestų žmonės, labai panašiai vertino saugumą Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje ir Panevėžyje. Išimtį sudaro Šiauliai – patys šio miesto žmonės situaciją vertina skeptiškiau nei kiti Lietuvos gyventojai. Gali būti, kad šio miesto nusikaltimams žiniasklaida skiria mažiau dėmesio.

Saugumas poilsio vietose. Atskirai buvo tiriama, kaip Lietuvos žmonės vertina saugumą poilsio vietose. Poilsio vietoje yra savotiška rekreacinė zona, t.y. ta vieta, kur poilsiautojas bando „pabėgti“ nuo įprastų gyvenimo problemų, įtampų, konfliktų, vieta, kur kaupiama energija tolesniam darbui, kitai socialiai reikšmingai veiklai. Suprantama, kad saugumas poilsio vietose, be abejonės, yra sudedamoji gyvenimo kokybės dalis, o „nesaugus poilsis“ tam tikra prasme yra sau prieštaraujantis teiginys.

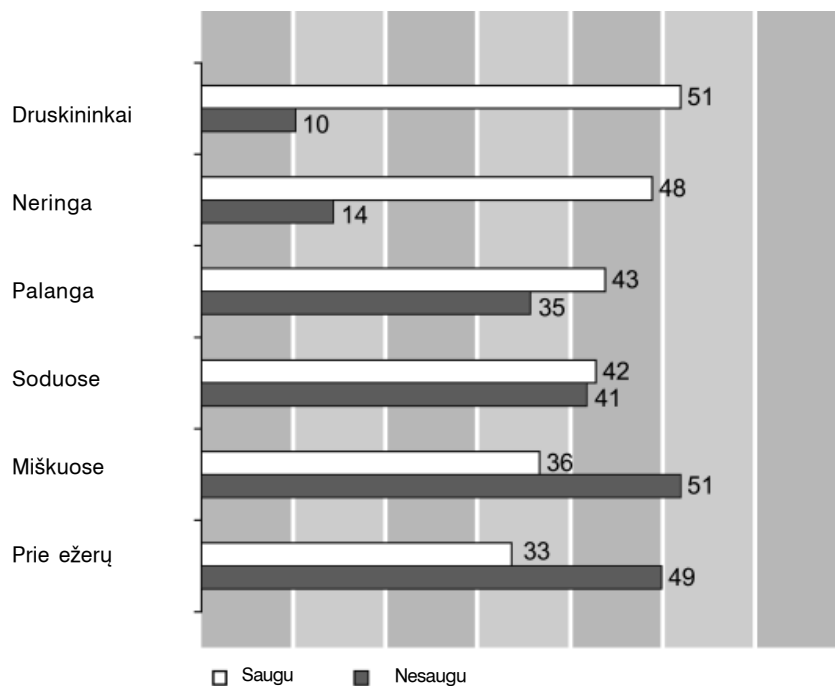
Kaip respondentai vertina populiariausias Lietuvos poilsio vietas, rodo 35 pav.

Pagrindiniai Lietuvos kurortai (Druskininkai, Neringa ir Palanga) iš esmės buvo įvertinti kaip gana saugūs. Labiau problemiška šiuo požiūriu Palanga: nors 43% respondentų šią poilsio vietą įvertino kaip saugią, tačiau daugiau nei trečdalis (35%) buvo priešingos nuomonės. Toks nuomonių išsidėstymas gana panašus tarp įvairių gyventojų grupių. Skirtumas tik toks, kad yra gyventojų grupių, kurios neturi nuomonės šiuo klausimu (veikiausiai jie seniai nėra buvę šiame kurorte). Apie Palangą nieko negalėjo pasakyti 34% kaimo žmonių, 42% vyriausios amžiaus grupės atstovų, 38% neturinčių vidurinio išsilavinimo asmenų. Tuo tarpu absoliuti jaunimo dauguma, turintys aukštąjį išsilavinimą bei turtingesni žmonės pareiškė nuomonę apie Palangą.

Nerimą turėtų kelti tai, kad respondentai gana kritiškai įvertino saugumo būklę soduose, miškuose ir prie ežerų.

Soduose saugiai jaučiasi 42% respondentų, o nesaugiai – 41%. Soduose nemažą dalį savo laisvalaikio praleidžia pensininkai. Deja, 44% jų

35 pav. Ar, Jūsų manymu, yra saugu ar nesaugu vasaros metu tokiose poilsio vietose Lietuvoje (%)?

nesijaučia ten saugūs (33% – saugūs). Jeigu Vilniuje daugiau tų, kurie vertina sodus kaip saugią poilsio zoną, tai kituose didžiuosiuose miestuose yra atvirkščiai. Daugiau nerimauja dėl saugumo ir moterys.

Daugiau nei pusė (51%) respondentų nesijaučia saugūs Lietuvos miškuose (saugūs 36%). Tai labiau būdinga moterims ir 40–49 m. žmonėms, mažiau – vyrams ir jaunimui.

Panašus nerimo lygis yra ir poilsiaujant prie ežerų: 49% nesijaučia saugūs (33% – saugūs). Ir tai būdinga daugumai gyventojų grupių.

Nukentėjusieji nuo nusikaltimų geriau nei vidutiniškai įvertino padėtį Neringoje ir Druskininkuose, tačiau blogiau – situaciją Palangoje ar prie ežerų.

3.3. ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGOS LIETUVOJE VERTINIMAS

Šiuolaikinėje viktimologijoje vis dažniau pasigirsta raginimų neapsiriboti vien nusikaltimų aukomis, bet praplėsti šią sąvoką ir į „aukų“ sampratą įtraukti ir tuos, kurie buvo nukentėję ne tik nuo baudžiamosios justicijos saugomų fundamentalių žmogaus teisių pažeidimų, bet ir nuo kitų žmogaus teisių pažeidimų¹⁶. Šiuo požiūriu nusikaltimų aukų tyrimas tampa tik sudėtine platesnės žmogaus teisių situacijos analizės dalimi.

Įvairių žmogaus teisių apsaugos Lietuvoje vertinimas buvo atliktas 2001 m. pabaigoje pagal Jungtinių Tautų vystymo programos projektą „Žmogaus teisių veikimo planas“. Tie patys klausimai anketoje buvo pateikti ir 2003 m. pabaigoje. Tai leidžia stebėti pokyčius, įvykusius per dvejus metus.

Kita vertus, gyventojų požiūris į žmogaus teisių apsaugą gali atskleisti, kokiame kontekste atsiduria žmogaus socialinio saugumo problematika.

36 pav. pateikti respondentų vertinimai apie žmogaus teisių apsaugą Lietuvoje.

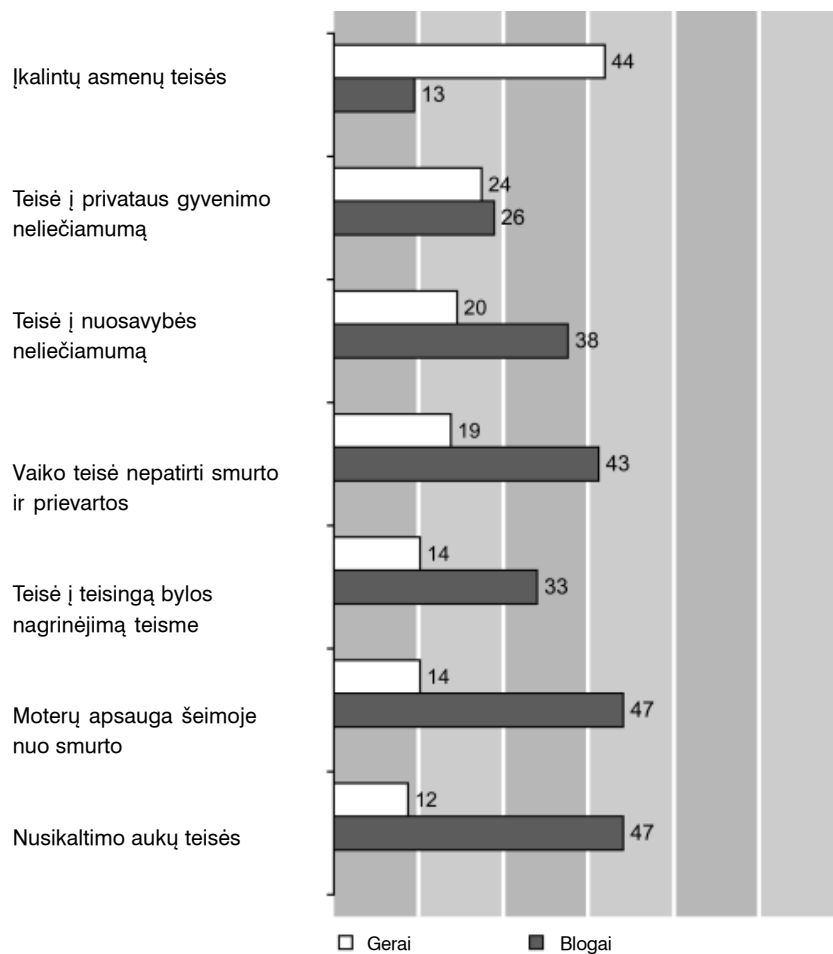
Geriausiai buvo įvertinta **įkalintų asmenų teisių** būklė. Čia negalima būtų teigti, kad gyventojai labai rūpinasi įkalintais asmenimis ir šiuo metu gerai vertina susiklosčiusią situaciją. Tikėtina, jog čia atsispindi pozicija, kad visuomenė pernelyg daug rūpinasi nusikaltėliais, kai kiti žmonės vargsta, t.y. ta būklė gal ir per daug gera. Ypač gerai situaciją vertina pensininkai: 52% vertina gerai (10% – blogai), 52% kaimo gyventojų – gerai (12% – blogai).

Kiek kitaip galvoja jaunimas: 37% respondentų įkalintų asmenų teisių būklę vertina gerai ir 20% – blogai. Daugiau susirūpinę ir vilniečiai: atitinkami rodikliai 24% ir 20%. Šiuos ypatumus galima interpretuoti ir kaip tam tikrą tolerancijos įkalintiems asmenims rodiklį – jaunimas tolerantiškesnis, tai liudija ir daugelis kitų tyrimų.

---

¹⁶ *Elias, R.* Transcending our social reality of victimization: Toward a new victimology of human rights. *Victimology, an International Journal*, vol. 10, nos. 1/4, 1985, p. 6–25.

36 pav. Kaip Jūs vertinate žemiau pateiktų žmogaus teisių apsaugą Lietuvoje (t.y. kaip dabar užtikrinamos šios teisės Lietuvoje %)?

Lyginant su 2001 metais padėties vertinimas ženkliai pasislinko į pozityviąją pusę: anksčiau teigiamai vertinančių buvo 29%, o 2003 m. – net 44%.

Teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą. Pusė respondentų negalėjo įvertinti padėties šioje teisių srityje. Matyt, ši problematika daliai žmonių nėra ypač aktuali ir suprantama. Likusiųjų atsakymai pasiskirstė be-

veik po lygiai: 24% padėtį vertina gerai, o 26% – blogai. Blogiau situaciją vertina turintys aukštą išsilavinimą – 32% blogai, vilniečiai – 33% blogai. Galima spėti, kad šios gyventojų kategorijos geriau supranta, daugiau mąsto apie privataus gyvenimo neliečiamumą. Nuo 2001 m. pabaigos vertinimas mažai tepasikeitė: teigiamai vertinančių buvo 25%, o 2003 m. pabaigoje – 24%, neigiamai vertinančių atitinkamai – 22% ir 26%.

Teisė į nuosavybės neliečiamumą. Čia ženkliai daugiau tų, kurie situaciją vertina blogai – 38% (gerai vertina – 20%). Nuo 2001 m. padėtis praktiškai nepasikeitė: atitinkami rodikliai buvo 38% ir 17%. Kiek blogiau situaciją vertina vidutinio amžiaus žmonės (46% – blogai), turintys aukštą išsilavinimą (44%), vilniečiai (45%).

Vaiko teisė nepatirti smurto ir prievartos. Daug (43%) nurodė, kad padėtis šioje srityje bloga, dvigubai mažiau (20%) teigia, kad padėtis gera. Čia labai svarbu, kad nuo 2001 m. padėties vertinimas ženkliai pagerėjo, atitinkami skaičiai tada buvo 53% ir 7%. Taigi dalis tų, kurie situaciją vertina gerai, padidėjo tris kartus. Skirtumai tarp įvairių socialinių demografinių grupių nėra ryškūs.

Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą teisme. Pasitikėjimas teismais Lietuvoje nėra didelis (2004 m. sausio mėn. jais pasitikėjo 24%, o nepasitikėjo 34%). Atitinkamai nėra aukštas ir vertinimas, kaip teisme nagrinėjamos bylos: gerai padėtį šioje srityje įvertino 14%, o blogai – 33%. Tačiau nuo 2001 m. vertinimai ženkliai pagerėjo (tada blogai vertinančiųjų skaičius siekė net 51%, o gerai – tik 5%). Geriau padėtį vertina jaunimas, blogiau – vyresni asmenys.

Moterų apsauga šeimoje nuo smurto. Beveik pusė (47%) respondentų padėtį įvertino kaip blogą, ir tik 12% pateikė gerus vertinimus. Vėlgi situacija 2001 m. buvo blogesnė, atitinkami skaičiai buvo 54% ir 5%. Blogiau padėtį vertina pačios moterys – 57% neigiamų vertinimų (tik 36% vyrų padėtį įvertino blogai). Vertinant situaciją daugiau skeptikų yra mažas pajamas gaunančiųjų grupėje, tarp bedarbių, kaimo žmonių. Matyt, būtent šiuose sluoksniuose su smurtu prieš moteris susiduriama dažniau.

Nusikaltimo aukų teisės. Iš išvardintų teisių padėtis šioje sferoje vertinama blogiausiai: 47% vertina padėtį blogai ir tik 12% – gerai. Bet ir čia nuo 2001 m. padėtis pagerėjo, tada atitinkami vertinimai buvo 54% ir 4%. Blogiausiai padėtį vertina turintys aukštąjį išsilavinimą asmenys (59% – blogai) ir vilniečiai (58%).

Taigi beveik visų nagrinėtų žmogaus teisių apsaugos būklė vertinama greičiau blogai nei gerai. Tačiau nuo 2001 iki 2003 metų vertinimai ženkliai pagerėjo.

Kaip jau buvo minėta, kitas svarbus žmogaus teisių vertinimo aspektas – kaip tas pačias teises vertina nukentėjusieji ir nenukentėjusieji nuo nusikaltimų. 5 lentelėje pristatomi jų vertinimo rezultatai.

Kaip rodo lentelė, nukentėjusių ir nenukentėjusių nuo nusikaltimų vertinimai sutapo trijose srityse: požiūryje į vaiko teisę nepatirti smurto ir prievartos, įkalintų asmenų teises ir teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą.

Didžiausias nuomonių skirtumas iškyla dėl teisės į nuosavybės neliečiamumą. Skirtumas tarp nukentėjusių nuo nusikaltimų respondentų ir manančių, kad ši žmogaus teisė yra gerai arba labai gerai apsaugota, bei manančių, kad ši teisė blogai arba labai blogai apsaugota, yra 31%, o nenukentėjusių – tik 10%. Toks nuomonių skirtumas lengvai paaiškinamas – dažniausiai Lietuvos žmonės nukenčia nuo nusikaltimų prieš nuosavybę.

Ryškus nuomonių skirtumas ir dėl nusikaltimo aukų teisių apsaugos. Čia vertinimo skirtumai (gerai arba labai gerai *versus* blogai arba labai blogai) yra –45% nukentėjusių grupėje ir 28% – nenukentėjusių grupėje. Tokį skirtumą taip pat lengva paaiškinti: kas, jei ne nukentėję nuo nusikaltimų žmonės, gali geriau žinoti, ar paisoma jų teisių?

Nerimą turi kelti ir tai, kaip nukentėjusieji nuo nusikaltimų vertina moterų apsaugą šeimoje nuo smurto. Šitoje grupėje skirtumas tarp teigiamų ir neigiamų vertinimų yra didžiausias –40%, kai toks vertinimas tarp nenukentėjusių –27%.

5 lentelė. Žmogaus teisių apsaugos Lietuvoje vertinimas: nukentėjusiųjų ir nenukentėjusiųjų nuo nusikaltimų atsakymai, %

	Labai gerai/gerai		Labai blogai/blogai	
	Nukentėjusieji	Nenukentėjusieji	Nukentėjusieji	Nenukentėjusieji
1. Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą teisme	13	17	39	30
2. Nusikaltimo aukų teisės	9	14	54	42
3. Moterų apsauga šeimoje nuo smurto	11	17	51	44
4. Teisė į nuosavybės neliečiamumą	16	24	47	34
5. Vaiko teisė nepatirti smurto ir prievartos	21	20	42	43
6. Įkalintų asmenų teisės	45	44	13	14
7. Teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą	21	24	28	24

Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą teisme taip pat susilaukė skirtingų vertinimų. Nukentėjusiųjų grupėje skirtumas tarp teigiamų ir neigiamų vertinimų buvo –26%, o nenukentėjusiųjų –13%.

Pateikta lyginamoji analizė aiškiai parodo, kad šios žmogaus teisių grupės (t.y. teisė į teisingą bylos nagrinėjimą teisme, nusikaltimo aukų teisės, moterų apsauga šeimoje nuo smurto, teisė į nuosavybės neliečiamumą) apsaugą nukentėję nuo nusikaltimų respondentai vertino 2–3 kartus prasčiau nei nenukentėję apklaustieji.

IŠVADOS

Atliktas sociologinis tyrimas kompleksiskai palietė tris svarbias socialinio gyvenimo temas: nusikaltimų aukų patirtį, svarbiausių baudžiamosios justicijos elementų vertinimą ir nusikaltimų baimės bei socialinio saugumo jausmą. Visos šios temos buvo nagrinėjamos ir interpretuojamos platesniame – žmogaus teisių apsaugos – kontekste.

Lietuvos gyventojų viktimizacijos analizė parodė, kad Lietuvoje per paskutinius 5 metus daugiau nei kas dešimtas gyventojas tapo nusikaltimo auka ir kad tik šeši iš dešimties nukentėjusiųjų kreipėsi į policiją. Atlikto tyrimo rezultatai fiksuoja tas pačias tendencijas kaip ir oficialioji baudžiamoji statistika: Lietuvos visuomenė labiausiai kenčia nuo turtingųjų nusikaltimų. Tačiau šių nusikaltimų mastai, kaip galima matyti iš apklausos rezultatų, turi būti gerokai didesni, negu tą fiksuoja teisėsauga. Rizika tapti nusikaltimo auka yra didesnė Vilniuje ir kituose didmiesčiuose, maži miestai ir kaimo vietovės šiuo atžvilgiu yra saugesni.

Atsitikus nelaimėi, anaipol ne visi nukentėję asmenys kreipiasi į policiją pagalbos. Tarp nesikreipusiųjų vyrauja nuomonė, kad policija yra bejėgė jiems padėti. Deja, šią nuostatą linkusi paremti ir nemaža nukentėjusiųjų dalis, kuri kreipiasi į policiją. Jų manymu, nepaisant korektiško ir geranoriško policijos pareigūnų bendravimo, jie nesugeba psichologiškai padėti patekusiam į nelaimę žmogui, neoperatyviai ir neprofesionaliai vykdo savo funkcijas.

Pateikti rezultatai, suprantama, neatspindi visos kriminogeninės situacijos Lietuvoje. Norint gauti preciziškesnius rezultatus reikia didinti respondentų skaičių, tobulinti klausimyną ir reguliariai organizuoti nacionalines viktimologines apklausas. Platesniam kriminogeninės situacijos vertinimui trukdo ir tai, kad nėra oficialios registruotų aukų statistikos. Tačiau net ir tokiu ribotu pavidalu atlikta nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų apklausa atskleidžia bendras viktimizacijos Lietuvoje tendencijas, taip pat parodo tokių tyrimų galimybes tobulinant teisėsaugos institucijų darbą ir užtikrinant visuomenės saugumą.

Apibendrinant Lietuvos gyventojų požiūrį į baudžiamosios justicijos elementus, galima teigti, kad jis nėra vienareikšmiškai teigiamas ar neigiamas. Su nedidelėmis išimtimis apklaustieji buvo linkę sutikti su esama Lietuvoje veikų kriminalizacijos praktika. Būtent taip galima interpretuoti išvardintų Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse nusikaltimų rūšių pavojingumo vertinimus. Dauguma gyventojų taip pat sutinka, kad efektyviausia bausmė už nusikaltimus yra laisvės atėmimas. Tačiau skirtingai, negu tai numato Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, nemažai respondentų pasisako už mirties bausmės taikymą tokių nusikaltimų, kaip nužudymai ir išžaginimai, atvejais. Pažymėtina, kad, vertinant bausmių efektyvumą, nukentėjusių ir nenukentėjusių nuo nusikaltimų nuomonės šiais klausimais buvo daugmaž vienodos.

Tačiau to negalima teigti kitų nagrinėjamų baudžiamosios justicijos elementų atžvilgiu. Nukentėję nuo nusikaltimų gyventojai blogiau nei kiti vertina visas per apklausą išvardintas institucijas, savo veikla prisidedančias prie nusikaltimų kontrolės. Pirmiausia tai pasakytina apie teismus, kurių bendras vertinimas tarp visų kitų teisėsaugos ir teisėtvarkos institucijų yra blogiausias. Bendro teigiamo vertinimo susilaukė tik viena teisėsaugos institucija – STT. Kitos institucijos, kurios taip pat buvo vertinamos teigiamai, buvo nevyriausybinės organizacijos ir žiniasklaida.

Žiniasklaida yra pagrindinis informacijos šaltinis visuomenei apie nusikaltimus ir baudžiamąją justiciją. Gyventojų dauguma mano, kad ji objektyviai ir iš pilietinių pozicijų nušviečia kriminalinius įvykius bei baudžiamosios justicijos institucijų darbą. Tuo pat metu nemaža dalis respondentų pastebi komercinius bei politinius interesus žiniasklaidoje pristatant kriminalines temas. Šiuos du aspektus ypač linkę pabrėžti nukentėję nuo nusikaltimų respondentai. Tačiau nepaisant kritiškesnio požiūrio į žiniasklaidos darbą, dauguma nukentėjusių nuo nusikaltimų respondentų pritaria, kad ji objektyvi ir siekia pilietinių tikslų.

Kaip ir galima buvo prognozuoti, kitas svarbus baudžiamosios justicijos elementas – Nacionalinė nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programa – dėl savo naujumo Lietuvos gyventojams dar mažai žinomas. Bet

apklausos rezultatai fiksuoja ir tam tikrą respondentų – ypač tarp nukentėjusių nuo nusikaltimų – viltį, kad šios Programos įgyvendinimas padės gerinti kriminogeninę situaciją šalyje.

Trečiame skyriuje pristatyti tyrimo rezultatai parodo vieną aiškią tendenciją: nusikaltimo aukos visuomenėje jaučiasi nesaugios labiau nei kiti gyventojai. Tai pasakytina ir apie juos kamuojantį nerimą, apie įvairius saugumo jausmo aspektus bei apie žmogaus teisių apsaugos vertinimą. Patirtas nusikaltimas daro žmogaus gyvenimą subjektyviai mažiau saugų ir ramų. Šiuo aspektu jie pastebimai išsiskiria iš kitų visuomenės grupių, ir tai kelia pagrįsta klausimą: kas visuomenėje buvo (arba artimiausiu metu bus) padaryta grąžinant juos į normalią gyvenimo vagą?

Tiriant buvo pastebėtos ir kitos neigiamos tendencijos. Tai visų pirma pasakytina apie gyventojų saugumo jausmą. Pasirodo, kad žmonės saugiau jaučiasi apšviestoje, uždaroje patalpoje, kurioje pageidautina, kad būtų pažįstami žmonės, o atviroje erdvėje – policijos pareigūnai. Vargu ar toks psichologinis saugumo išsivaizdavimas atitinka laisvų, mobilių atviros visuomenės narių portretą.

Nenuostabu, kad būdami tokioje situacijoje gyventojai kritiškai tebevertina žmogaus teisių apsaugos sistemą Lietuvoje. Tačiau užfiksuoti pozityvūs poslinkiai nuteikia santūriai optimistiškai: gerėjant bendrai socialinei ekonominei situacijai, turėtų didėti ir žmonių saugumas.

Atliktas tyrimas parodė, kad į klausimą – ar saugi šiandien Lietuvos visuomenė? – Lietuvos gyventojai, tiek nukentėję, tiek nenukentėję nuo nusikaltimų, linkę atsakyti neigiamai. Manyti, kad tai išskirtinė Lietuvos situacija, neverta. Kaip parodė 1997–2000 m. Tarptautinio nusikaltimų aukų tyrimo rezultatai, su panašiomis problemomis susiduria ir kitų regionų valstybės, net ir labai išsivysčiusios¹⁷.

---

¹⁷ Kesteren, John van; Mayhew, Patricia; Nieuwebeerta, Paul. Criminal Victimization in Seventeen Industrialised Countries: Key Findings from the 2000 International Crime Victims Survey. Onderzoek en beleid. The Hague: Justitie, Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum, 2000.

Tokiame kontekste verta išsiklausyti į išpėjimus, kuriuos buvo išsakęs autoritetingas olandų viktimologas Jan van Dijk. Jis siūlė nedramatizuoti situacijos ir nenaudoti nusikaltimų aukų situacijos kaip preteksto griežtinti baudžiamąją politiką. Nusikaltimų aukos, kaip, beje, ir kiti visuomenės nariai, turi savo saugumo interesą, tad adekvatus šio intereso suvokimas visuomenėje gali juos iš valdžios kritikų paversti valdžios sąjungininkais įgyvendinant efektyvią bei demokratišką nusikaltimų kontrolės ir prevencijos politiką¹⁸.

Šioje knygoje nacionalinio viktimologinio tyrimo rezultatai pateikti vadovaujantis būtent tokia intencija, taip pat ir viliantis, kad viktimologiniai tyrimai taps reguliariais bei efektyviais Lietuvos visuomenės saugumo matavimo testais.

---

¹⁸ *van Dijk, Jan J. M. "Crime and victim surveys" In: Chris Sumner, Mark Israel, Michael O'Connell and Rick Sarre (eds.) International victimology: selected papers from the 8th International Symposium: proceedings of a symposium held 21–26 August 1994. Canberra: Australian Institute of Criminology, 1996. p. 130.*